

jaarverslag

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

2021

IN HET KORT

Voor u ligt het jaarverslag van het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel over het jaar 2021. Het geeft u een beeld van de ontwikkelingen bij het pensioenfonds en de in 2021 behaalde financiële resultaten.

De economie liet in de loop van 2021 een goed herstel zien, maar de directe omgeving van het pensioenfonds is in het verslagjaar net als in 2020 sterk beïnvloed door de wereldwijde coronacrisis. De door vele landen opgelegde reis- en transportbeperkingen hadden in het verslagjaar wederom ernstige gevolgen voor werkgever KLM. De coronacrisis had in 2021 ook gevolgen voor de dagelijkse operatie van het pensioenfonds. Mede dankzij een goede infrastructuur en tijdige voorbereiding konden bestuur, pensioenfondsorganen en medewerkers van de uitvoeringsorganisatie thuis werken, en konden bijeenkomsten en vergaderingen, net als in 2020, veelal digitaal doorgaan. Het bestuur en de pensioenfondsorganen zijn in het afgelopen jaar beperkt fysiek bijeengekomen.

Het pensioenfonds is in de zomer van 2021 opgeschrikt door een datalek bij uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group. Het pensioenfonds heeft de deelnemers, de toezichthouders en de andere bij het pensioenfonds betrokkenen partijen zo snel mogelijk geïnformeerd en er is aangifte gedaan bij de politie. Ook zijn nieuwsberichten op de website van het pensioenfonds geplaatst om deelnemers te waarschuwen. Om herhaling in de toekomst te voorkomen, is na het datalek een aantal acties in gang gezet en is versterkt toezicht op activiteiten rond de uitvoering van de pensioenen ingesteld. Op basis van het uitgevoerde onderzoek naar het datalek en gezien de aard van de gelekte gegevens heeft het pensioenfonds het risico op identiteitsfraude of andere financiële delicten als beperkt ingeschat. Het pensioenfonds heeft de betrokken deelnemers hierover in oktober 2021 in een persoonlijke brief geïnformeerd.

De oorlog in Oekraïne, die sinds eind februari 2022 woedt, beheerst ook de financiële markten. Het pensioenfonds belegt niet in staatsobligaties die zijn uitgegeven door de Russische overheid. Wel was circa 0,16% van het belegd vermogen van het pensioenfonds belegd in aandelen van een aantal Russische bedrijven en in een aantal Russische bedrijfsobligaties. Het pensioenfonds had daarnaast een positie in staatsobligaties die zijn uitgegeven door de overheid van Oekraïne. Het bestuur van het pensioenfonds heeft in maart 2022 besloten om de beleggingen in Rusland te verkopen.

Het bestuur heeft in 2021 de missie, visie en strategie van het fonds herijkt en is een marktverkenning gestart als onderdeel van het uitbestedingsbeleid om de fiduciaire dienstverlening rondom het vermogensbeheer te evalueren. Belangrijke onderdelen hierbij vormen de kwaliteit van advisering, de governance rondom advisering en uitvoering en kosten. Naar verwachting gaat deze marktverkenning in 2022 concrete uitkomsten opleveren, die de inrichting van het vermogensbeheer in de toekomst gaan beïnvloeden.

Resultaten

Het pensioenfonds behaalde in 2021 een totaalrendement van 10,2% (2020: 9,2%). Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van risico's. Dankzij het economische herstel zijn de koersen van zakelijke waarden zoals aandelen en vastgoed flink gestegen. Daarentegen zorgde de oplopende rente in 2021 voor een negatief rendement op vastrentende waarden.

De beleidsdekkingsgraad ontwikkelde zich zeer positief dankzij het goede beleggingsrendement en de gestegen rente in 2021 en steeg van 95,1% naar 112,6% ultimo 2021. Daardoor was het in mogelijk om per 1 januari 2022 gedeeltelijk te indexeren. Het belegd vermogen van het pensioenfonds bedroeg per 31 december 2021 in totaal EUR 4,5 miljard.

Beleggingsbeleid

Het pensioenfonds heeft in het verslagjaar een nieuwe ALM-light studie uitgevoerd en goedgekeurd. Op basis van deze ALM-light studie zijn de strategische gewichten aangepast. Daarnaast werkte het pensioenfonds het ESG-beleid verder uit. Het pensioenfonds heeft in 2021 een allocatiestudie naar vastgoed uitgevoerd. Mede naar aanleiding daarvan is de allocatie naar privaat vastgoed aangepast, zullen nieuwe commitments alleen voor Europees privaat vastgoed worden afgegeven en zal er verder onderzoek worden gedaan naar enkele vastgoedcategorieën.

Communicatie

Het pensioenfonds heeft in het verslagjaar verder gewerkt aan het pensioenbewust maken van de deelnemer en het versterken van het vertrouwen in het pensioenfonds. Hierbij lag de nadruk op het bieden van goed overzicht en inzicht en het helpen van deelnemers om in actie te komen wanneer dit nodig is. Kernwaarden in het communicatiebeleid van het pensioenfonds zijn persoonlijk, toegankelijk, modern en activerend.

De coronacrisis heeft de mogelijkheden tot directe communicatie met de deelnemers op kantoor opnieuw beperkt. Het pensioenfonds informeerde deelnemers met regelmaat via de website, en het Cabine Pensioenplein werd in het verslagjaar, net als in 2020, vervangen door webinars. Alleen een dialoog van deelnemers met het bestuur en de opleiding van het Pensioen Informatie Team (pensioenambassadeurs) vonden op kantoor plaats. Duidelijk is dat voor sommige bijeenkomsten het fysieke contact essentieel is en dat bij andere communicatie uitingen een digitale vorm goed werkt.

Omdat persoonlijke afspraken door de coronacrisis op kantoor niet mogelijk waren, is in 2021 een pilot videobellen gehouden en succesvol afgerond. Deelnemers zijn zeer positief over videobellen en daarom gaat het pensioenfonds ermee door. Om de dienstverlening verder te verbeteren, is in 2021 het driejaarlijkse uitgebreide deelnemersonderzoek onder alle deelnemersgroepen gehouden. Een van de uitkomsten van dit onderzoek is dat het pensioenfonds, in lijn met de wens van deelnemers, meer informatie online gaat aanbieden.

In 2021 hebben deelnemers en bestuursleden via communicatie gewerkt aan de activatie en het vertrouwen van deelnemers. Dat gebeurt al jaren met het Pensioen Informatie Team. Daarnaast zijn in het verslagjaar 'influencers' ingezet. Het pensioenfonds ontving hiervoor de PensioenWegwijzer 2021, de prijs voor het meest innovatieve praktijkvoorbeeld om pensioenkeuzes makkelijker te maken voor deelnemers.

Risicomanagement

Het jaar 2021 stond evenals 2020 grotendeels in het teken van de coronacrisis. In 2020 had het pensioenfonds een risicoanalyse uitgevoerd om risico's in kaart te brengen voor de bestuurlijke besluitvorming en de uitvoering van de primaire en ondersteunende processen. Naar aanleiding hiervan had het bestuur een aantal aanvullende beheersmaatregelen getroffen. In 2021 zijn deze maatregelen gecontinueerd, waarbij de risico's en de beheersing periodiek zijn gemonitord en gerapporteerd.

Het pensioenfonds heeft daarnaast risicoanalyses uitgevoerd in verband met de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel en naar de gevolgen van het datalek bij Blue Sky Group in de zomer van 2021. Aan de hand van de laatstgenoemde risicoanalyse heeft het bestuur uitgebreid stilgestaan bij de bestaande en aanvullend te treffen beheersmaatregelen en hierover nauw overleg met de directie van Blue Sky Group gevoerd.

In 2021 heeft het bestuur het nieuwe integraal risicomanagementbeleid (IRM) vastgesteld. Het pensioenfonds heeft een verdiepingsonderzoek uitgevoerd naar het derivatenrisico en er zijn twee kennissessies voor het bestuur georganiseerd op het gebied van enerzijds integraal risicomanagement en anderzijds specifiek het IT- en cyberrisico.

Tot slot

Het bestuur bedankt alle direct bij het fonds betrokkenen, in het bijzonder de leden van het verantwoordingsorgaan en de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie, voor hun inzet en betrokkenheid bij het pensioenfonds.

Amstelveen, 19 mei 2022

Namens het bestuur van de Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Paul Loven
voorzitter

INHOUD

In het kort	I	7 Risicomanagement	38
		7.1 Risicobeleid	38
Inhoud	IV	7.2 Risicomanagement organisatie	39
		7.3 Risicomanagementproces	41
Kerncijfers	V	7.4 Ontwikkelingen risicomanagement	42
		7.5 Risicobeschrijving	44
Bestuursverslag	VIII	8 Toekomstverwachting 2022	48
1 Profiel pensioenfonds	1	9 Ontwikkelingen na balansdatum	49
1.1 Rechtsvorm en bestuursmodel	1	10 Verslag intern toezicht	50
1.2 Missie, visie en strategie	2	11 Verslag verantwoordingsorgaan	56
1.3 Doelgroep jaarverslag	2		
1.4 Pensioenregelingen	3	Jaarrekening 2021	59
1.5 Risicohouding	4	Balans per 31 december	60
2 Externe ontwikkelingen	5	Rekening van baten en lasten	61
2.1 Financiële markten in 2021	5	Kasstroomoverzicht	62
2.2 Wetgeving en overheidsbeleid in 2021	6	Toelichting algemeen	63
2.3 Toezicht in 2021	8	Toelichting op de balans	73
3 Interne ontwikkelingen	9	Risicobeheer	89
3.1 Financiële positie pensioenfonds	9	Toelichting op de rekening	
3.2 Pensioenregeling en uitvoering	11	van baten en lasten	99
4 Beleid	12		
4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid	12	Overige gegevens	113
4.2 Financieel beleid	18	Bestemming van het resultaat	113
4.3 Communicatiebeleid	21	Actuariële verklaring	114
5 Governance	23	Controleverklaring van	
5.1 Inrichting van de governance	23	de onafhankelijke accountant	116
5.2 Geschiktheid	23		
5.3 Uitvoering en uitbesteding	24	Bijlagen	126
5.4 Aandeelhouderschap	25	Personalia (stand per 19 mei 2022)	127
5.5 Externe relaties	25	Functies en nevenfuncties bestuur	
5.6 Gedragsregelingen	25	(stand per 19 mei 2022)	128
5.7 Melding onregelmatigheden	27	Deelnemersbestand	130
5.8 Privacybeleid	28	Ontwikkelingen 2012-2021	132
5.9 Beheerst beloningsbeleid	29		
5.10 Sancties	30		
6 Kosten	31		
6.1 Kosten pensioenuitvoering	31		
6.2 Kosten vermogensbeheer	32		
6.3 Transactiekosten	35		
6.4 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen	36		
6.5 Verhouding rendement en kosten	37		

KERNCIJFERS

(bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020	2019	2018	2017
Deelnemers					
Aantal actieve deelnemers	8.373	8.696	9.961	9.838	9.779
Aantal gewezen deelnemers	3.435	3.362	2.633	2.577	2.552
Aantal pensioengerechtigden	2.601	2.442	1.960	1.701	1.500
Totaal	14.409	14.500	14.554	14.116	13.831

Pensioenactiviteiten

Feitelijke premie	88,8	103,1	102,0	100,1	161,6
Kostendekkende premie	145,7	169,9	142,9	139,3	154,6
Gedempt kostendekkende premie	78,1	78,2	78,3	76,8	81,0
Pensioenuitkeringen	60,7	42,0	33,7	27,2	24,0

Financiële positie

Voorziening					
pensioenverplichtingen	3.746,8	3.992,7	3.514,7	2.931,6	2.730,7
Belegd vermogen	4.540,4	4.081,9	3.709,2	3.181,9	3.203,1

Dekkingsgraad

Actuele dekkingsgraad	120,0%	101,9%	104,5%	107,5%	117,0%
Beleidsdekkingsgraad	112,6%	95,1%	104,9%	115,0%	114,0%
Vereist eigen vermogen (VEV)	121,5%	122,2%	124,3%	126,0%	127,4%
Minimaal vereist eigen vermogen (MVEV)	104,1%	104,1%	104,1%	104,2%	104,2%

Indexatie

Pensioenrechten actieve deelnemers	0,00%	0,00%	0,00%	0,62%	0,23%
Ingegane pensioenen en premievrije pensioenrechten	0,31%	0,00%	0,00%	0,87%	0,30%

Rendement

Rendement	10,2%	9,2%	14,6%	-3,3%	8,6%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	7,7%	7,7%	5,9%	6,4%	7,5%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	8,3%	8,0%	8,2%	8,5%	6,3%

	2021	2020	2019	2018	2017
Kostenratio's					
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's) ¹	374	373	380	372	419
Kosten vermogensbeheer/ gemiddeld belegd vermogen	0,51%	0,55%	0,50%	0,55%	0,56%

Meer informatie?

Meer informatie over het pensioenfonds vindt u op www.klmcabinefonds.nl. Vragen aan het bestuur kunt u stellen in een e-mail aan: bestuur@klmcabinefonds.nl.

¹ De toelichting van de kosten is opgenomen in [hoofdstuk 6](#).

bestuursverslag

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

2021

1 PROFIEL PENSIOENFONDS

1.1 Rechtsvorm en bestuursmodel

Juridische vorm

De Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is een onafhankelijke stichting die losstaat van KLM N.V. Voor de bescherming van de belangen van de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden is het wettelijk verplicht dat het pensioenfonds het pensioenvermogen afgescheiden van de aangesloten werkgever beheert.

Het pensioenfonds is een ondernemingspensioenfonds, opgericht in 1978. Het voert de pensioenregeling uit voor het cabinepersoneel van KLM en KLC (KLM Cityhopper), zoals deze is overeengekomen door KLM N.V. en de werknemersverenigingen voor cabinepersoneel.

Bestuursmodel

Het pensioenfonds heeft een omgekeerd gemengd bestuursmodel. In dit bestuursmodel bestaat het algemeen bestuur (verder: het bestuur) van het pensioenfonds uit zeven niet-uitvoerende bestuursleden namens de pariteit en drie onafhankelijke uitvoerende bestuursleden. Zes van de zeven niet-uitvoerende bestuursleden zijn vertegenwoordigers van werknemers (drie), pensioengerechtigden (een) en de werkgever (twee). Een onafhankelijke voorzitter, het zevende niet-uitvoerende bestuurslid, leidt de vergaderingen van het bestuur, de intern toezicht vergaderingen van de NUB en de vergaderingen van het bestuur met andere organen.

Het bestuur legt verantwoording over het gevoerde beleid af aan het verantwoordingsorgaan. Dat bestaat uit zes vertegenwoordigers van werknemers (drie), pensioengerechtigden (een) en de werkgever (twee). Het intern toezicht wordt uitgevoerd door de niet-uitvoerende bestuursleden. Zij worden bij het uitvoeren van het intern toezicht bijgestaan door de auditcommissie, die als adviesorgaan fungeert en uit drie onafhankelijke deskundigen bestaat.

Het pensioenfonds heeft het pensioen- en vermogensbeheer en de bestuursondersteuning uitbesteed aan uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group. Een actuaire van Blue Sky Group is adviserend actuaire van het pensioenfonds.

Het bestuur heeft KPMG aangesteld als accountant van het pensioenfonds en Willis Towers Watson als extern certificerend actuaire.

Het bestuur heeft de certificerend actuaire benoemd als actuariael sleutelfunctiehouder van het pensioenfonds. Het pensioenfonds heeft de vervulling van de actuariale sleutelfunctie eveneens belegd bij Willis Towers Watson.

Het bestuur heeft het uitvoerende bestuurslid risk benoemd als sleutelfunctiehouder risicobeheer. De vervulling van de sleutelfunctie risicobeheer is belegd bij de client risk manager van het pensioenfonds, die beschikbaar is gesteld vanuit de onafhankelijk gepositioneerde afdeling Risk & Compliance van de uitvoeringsorganisatie. Het bestuur heeft Anne Laning als extern deskundige benoemd tot sleutelfunctiehouder interne audit. Deze sleutelfunctiehouder maakt deel uit van de pensioenfondsorganisatie en is direct verbonden met het bestuur, maar is geen bestuurslid en heeft geen stemrecht. De uitvoeringsorganisatie heeft een coördinerende rol bij het selecteren van externe auditors, die zullen optreden als sleutelfunctievervullers interne audit.

De samenstelling van de organen van het pensioenfonds staat in de bijlage Personalia.

1.2 Missie, visie en strategie

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in januari 2021 de missie, visie en strategie van het pensioenfonds geactualiseerd.

Missie

‘Het pensioenfonds voert de door sociale partners overeengekomen pensioenregelingen uit voor het cabinepersoneel van KLM en KLM Cityhopper (KLC). Het pensioenfonds draagt daarbij zorg voor een betrouwbare, (kosten)efficiënte en transparante uitvoering, waarbij gestreefd wordt naar het waarborgen van nominale pensioenaanspraken en -rechten en het zo veel mogelijk behoud van koopkracht daarvan.’

Visie

Vanuit zijn missie heeft het pensioenfonds de volgende visie geformuleerd: ‘Het pensioenfonds heeft op basis van de huidige omvang, het besturingsmodel en de efficiënte bedrijfsvoering voldoende bestaansrecht voor het zelfstandig uitvoeren van de pensioenregelingen. De uitvoering van het pensioen- en vermogensbeheer en overige ondersteuning aan het bestuur zijn volledig uitbesteed. Uitvoering geschiedt op een professionele en integere wijze waarbij risico’s continu worden beoordeeld. Het pensioenvermogen wordt op een solide wijze belegd. Bij het bepalen van het beleggingsbeleid en de risicohouding wordt rekening gehouden met de belanghebbenden. De maatschappelijke verantwoordelijkheid van het pensioenfonds is onderdeel van het beleggingsbeleid. Het pensioenfonds wil dicht bij zijn deelnemers staan. Daarom communiceert het pensioenfonds op proactieve wijze met zijn deelnemers en is het transparant over het gevoerde pensioen- en beleggingsbeleid inclusief verwachtingen, risico’s alsmede de financiële positie van het pensioenfonds en de door het pensioenfonds behaalde resultaten.’

Strategie (doelstellingen)

- Het pensioenfonds heeft een langetermijndoelstelling om binnen de grenzen van zijn middelen op korte en lange termijn zo hoog mogelijke reële pensioenaanspraken op te bouwen en rechten te verstrekken. Het pensioenvermogen wordt bij voorkeur belegd in een transparante portefeuille waarbij complexiteit afgewogen wordt tegen voldoende rendement en beperkt extra risico en/of kosten.
- Bij de uitbesteding van de processen en diensten wordt een beheerste relatie geborgd waarbij het pensioenfonds volledig in control is. Kostenbewustzijn en een goede prestatieverantwoording zijn belangrijke randvoorwaarden.
- Het op niveau houden van een kwalitatief goed pensioenfondsbestuur en een integere bedrijfsvoering zijn pijlers van de cultuur van het pensioenfonds. Educatie en ontwikkeling van de geschiktheid zijn continue aandachtspunten.
- Het pensioenfonds streeft naar innovatieve middelen en oplossingen om in contact te treden met de (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden en overige aanspraakgerechtigden.
- Bij de uitvoering van de pensioenregeling houdt het pensioenfonds goed contact met de sociale partners (werkgever en vakorganisaties).
- Het pensioenfonds hecht waarde aan een hoge mate van deelnemerstevredenheid.

Het bestuur zal de missie, visie en strategie van het pensioenfonds in de loop van 2022 opnieuw herijken, mede in samenhang met de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel.

1.3 Doelgroep jaarverslag

Met dit jaarverslag informeert het pensioenfonds de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden en hun nabestaanden, KLM N.V., de interne en externe toezichthouders en andere belanghebbenden van het pensioenfonds over het gevoerde beleid en de financiële resultaten. Dit verslag betreft de formele, wettelijk vereiste verantwoording. Het pensioenfonds informeert (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden gedurende het jaar via de website, NWSflitsen en het pensioenblad Focus van het pensioenfonds.

1.4 Pensioenregelingen

Het pensioenfonds voert als basisregeling een voorwaardelijke eindloon- en een middelloonregeling uit met voorwaardelijke toeslagverlening (Reglement 2008 A en Reglement 2008 B). Het pensioenfonds biedt zijn deelnemers ook de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP).

Basispensioenregeling (Reglement 2008 A en Reglement 2008 B)

CDC-regeling

De basisregeling is een uitkeringsovereenkomst in de vorm van een CDC-regeling.

Met de regeling wordt een pensioenopbouw nagestreefd met een vaste (collectieve) pensioenpremie. Is de premie in een bepaald jaar ontoereikend, dan past het pensioenfonds de op te bouwen pensioenaanspraken (opbouwpercentage) in het boekjaar zodanig aan dat de premie weer toereikend is. Tekorten uit het verleden worden niet aangezuiverd door de werkgever. Aan de andere kant heeft de werkgever ook geen recht op overschotten of premiekortingen.

Ouderdomspensioen

Het ouderdomspensioen is in de voorwaardelijke eindloonregeling (R2008 A) gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. De pensioenopbouw bedraagt sinds 1 januari 2018 1,17% van de pensioengrondslag.

In de middelloonregeling (R2008 B) is het ouderdomspensioen gebaseerd op het gemiddelde salaris tijdens de diensttijd en het aantal deelnemersjaren. De pensioenopbouw bedraagt sinds 1 januari 2018 1,33% van de pensioengrondslag.

Verder voorziet de basispensioenregeling in een:

- facultatief partnerpensioen (op risicobasis)
- Anw-hiaatpensioenverzekering
- wezenpensioen
- arbeidsongeschiktheidspensioen

NAP-regeling

De Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP) is een vrijwillige regeling die het ouderdomspensioen uit de basispensioenregeling aanvult met een extra levenslang ouderdomspensioen. De deelnemers aan deze regeling betalen een extra premie die wordt ingehouden op het nettoloon. Voor de ingelegde premie wordt (direct) ouderdomspensioen ingekocht. Over het te zijner tijd uit te keren pensioen is de deelnemer geen loonbelasting of inkomstenbelasting verschuldigd.

De normpensioendatum in de basisregelingen en de NAP-regeling is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt.

Indexatiebepalingen

Beide basisregelingen en de NAP-regeling kennen een voorwaardelijke indexatie. Voor deelnemers indexeert het pensioenfonds voorwaardelijk op grond van de algemene loonronde KLM. De voorwaardelijke indexatie voor gewezen deelnemers en pensioengerechtigden vindt plaats op basis van de niet-afgeleide prijsindex.

1.5 Risicohouding

Op grond van het financiële toetsingskader (FTK) moet ieder pensioenfonds zijn risicohouding bepalen en vastleggen. Daarmee geven het pensioenfonds en zijn belanghebbenden aan in hoeverre ze risico's willen lopen bij de pensioenuitvoering.

Het bestuur van het pensioenfonds heeft zijn risicohouding bepaald na afstemming met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het horen van het verantwoordingsorgaan.

Kwalitatieve risicohouding

Diverse belanghebbenden hebben eigen, maar ook gedeelde voorkeuren met betrekking tot risico's voor de kortere en langere termijn. De belanghebbenden van het pensioenfonds delen de langetermijndoelstelling van het pensioenfonds. Op de weg naar deze doelstelling hebben de premiebetalers (werkgever en werknemers) voorkeur voor een stabiele pensioenpremie, passend bij de pensioenambitie. De deelnemers (actieven, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden) hebben voorkeur voor een waardevast pensioen en willen het korten op nominale rechten of pensioenopbouw zo veel mogelijk voorkomen. Onverhoopt gemiste opbouw of indexatie dient zo veel als mogelijk te worden ingehaald, waarbij gemiste indexatie in de uitkeringssfeer zonder terugwerkende kracht wordt hersteld.

Kwantitatieve risicohouding

De kortetermijnrisicohouding wordt gekwantificeerd op de hoogte van een wettelijk vereist vermogen van 122,4% met een bandbreedte van +/- 3%-punt. De kortetermijnrisicohouding, zoals deze tot uitdrukking komt in de vereist eigen vermogen-bandbreedte, wordt herijkt wanneer de wettelijke parameters voor het vereist eigen vermogen wijzigen.

Uitgaande van de benoemde kwalitatieve risicohouding, eigen beleidsuitgangspunten en vastgestelde kwantitatieve risiconormen op basis van uitgevoerde ALM-analyses zijn de navolgende ondergrenzen vastgesteld. Voor de lange termijn komt de kwantitatieve risicohouding tot uitdrukking in de door het bestuur vastgestelde ondergrenzen van de haalbaarheidstoets. De ondergrenzen zijn door het bestuur na overleg met de sociale partners als volgt vastgesteld:

- mediaan verwacht pensioenresultaat vanuit feitelijke dekkinggraad: 90%;
- relatieve maximale afwijking verwacht pensioenresultaat in slechtweerscenario: 43%;
- mediaan verwacht pensioenresultaat vanuit dekkinggraad die voldoet aan VEV: 95%.

In 2021 is de haalbaarheidstoets opnieuw uitgevoerd, waarbij bleek dat de ondergrenzen niet zijn geschonden.

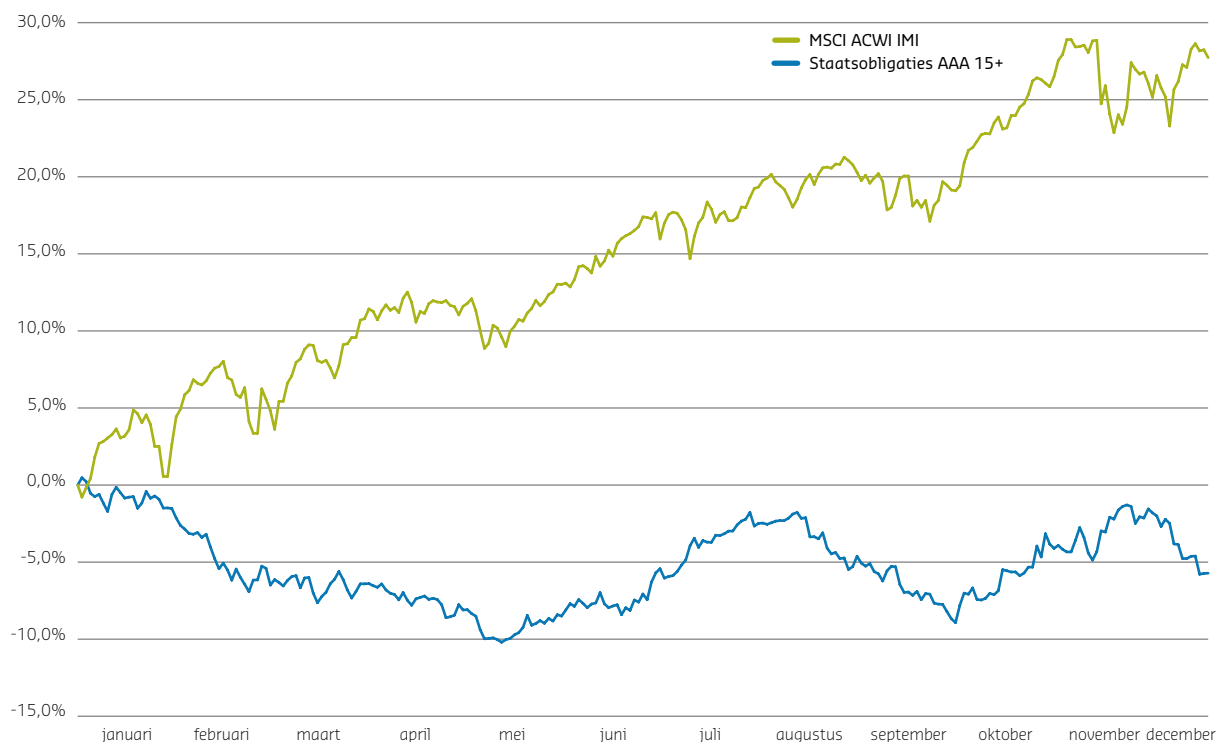
Vanwege de onzekerheid over de toekomstige uitkomst van de haalbaarheidstoets is een onverhoopte schending van deze grenzen geen aanleiding tot automatische aanpassing van beleid, maar aanleiding voor herijking van het gevoerde beleid en dialoog daarover met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het verantwoordingsorgaan.

2 EXTERNE ONTWIKKELINGEN

2.1 Financiële markten in 2021

Na een tumultueus 2020 kwam de stemming op de financiële markten in 2021 steeds meer in het teken te staan van het herstel. Vaccins kwamen, in ieder geval in de ontwikkelde wereld, spoedig beschikbaar en vaccinatieprogramma's werden uitgerold. Daardoor kon een deel van de coronabeperkingen worden opgeheven. De figuur hieronder geeft een overzicht van het rendement op de brede aandelenindex (MSCI ACWI IMI Index) en langlopende staatsobligaties in 2021.

Figuur: Verloop van de MSCI ACWI IMI Index en staatsobligaties AAA 15+

Bron: Macrobond & Blue Sky Group

Het verwachte herstel trad in het voorjaar van 2021 in, met hoge economische groei en een sterke winstgroei van bedrijven. De stemming op de financiële markten was heel positief, ondanks dat de wereld te maken kreeg met nieuwe coronagolven. Deze werden veroorzaakt door meer besmettelijke varianten van het virus, zoals de Deltavariant en daarna, tegen het einde van het jaar, de Omikronvariant. Deze twee besmettingsgolven hadden lang niet de negatieve impact (op de markten) van de eerste coronagolf; een groot deel van de bevolking was gevaccineerd, de gevolgen van de Omikronbesmettingen waren veel minder ernstig en grote delen van de economie draaiden ondanks hernieuwde lockdowns op volle toeren. 2021 was een zeer goed jaar voor aandelen, vastgoed en andere risicovolle beleggingen.

Het herstel joeg de vraag naar goederen sterk aan, wat leidde tot verstoring van aanbodketens. Gedurende het jaar bleek de mix van sterk verruimend monetair en fiscaal beleid enerzijds en aanbodverstoringen anderzijds tot meer aanhoudende prijsstijgingen (inflatie) te leiden.

Opvallend genoeg zijn de obligatie- en swaprentes in 2021 laag gebleven, ondanks de sterke economische groei en de oplopende inflatie. Door de sterke stijging van overheidsinvesteringen werden veel obligaties uitgegeven, maar deze werden opgekocht door de centrale banken. De voor inflatie gecorrigeerde reële rente is door het oplopen van inflatieverwachtingen en de laag blijvende nominale rente op een dieptepunt beland van -1,6%. De 20-jaarsswaprente bewoog zich tussen 0,2% en 0,6%, waarbij deze rente tot driemaal toe op kwartaaleinde zeer dicht bij de 0,5% lag. Per saldo zijn de rentes wel licht gestegen in 2021.

De klimaatconferentie in Glasgow, in november 2021, bracht niet de doorbraak waarop was gehoopt, maar was ook geen complete mislukking. Er is afgesproken dat het gebruik van steenkool wordt verminderd en er komt een wereldwijde markt voor CO₂-emissierechten. China was als grootste CO₂-uitstoter ter wereld niet aanwezig, maar China kondigde wel aan geen nieuwe kolencentrales in het buitenland meer te financieren. In oktober 2021 heeft de EU de eerste green bond uitgegeven. Dit was een groot succes.

2.2 Wetgeving en overheidsbeleid in 2021

Nieuw pensioenstelsel

Pensioenakkoord

Op 22 juni 2020 verscheen de Hoofdlijnennotitie over het nieuwe pensioencontract, als uitwerking en aanpassing van het in juni 2019 gepresenteerde Pensioenakkoord. De uitwerking van de Hoofdlijnennotitie heeft geleid tot een voorstel voor het nieuwe pensioencontract.

Hoofdlijnennotitie en consultatiedocument Wet toekomst pensioenen

In het pensioenakkoord zijn twee contractvormen opgenomen, het zogeheten Nieuwe pensioencontract (inmiddels solidaire premieregeling gedoopt) en anderzijds de Verbeterde premieregeling, nu aangeduid als de flexibele premieregeling. Het is aan de sociale partners om een keuze te maken welke contractvorm de voorkeur krijgt.

Solidaire premieregeling

De leeftijdsonafhankelijke premie wordt het nieuwe uitgangspunt; de doorsneepremie wordt hiermee afgeschaft. De solidaire premieregeling is een premieovereenkomst met solidariteitsmomenten. Sociale partners spreken een pensioendoelstelling (de ambitie) af, leggen deze vast en spreken de premie af die naar verwachting nodig is om die doelstelling te realiseren. De deelnemers krijgen een premie toegezegd. In de opbouwfase wordt de premie toegevoegd aan een voor de uitkering gereserveerd vermogen. In de uitkeringsfase wordt steeds een stukje aan het vermogen onttrokken op basis van een projectierendement.

Het vermogen wordt collectief belegd. Pensioenfondsen en sociale partners bepalen samen hoe ze deelnemersgroepen willen beschermen tegen renterisico en hoe rendementen worden toebedeeld. Er komt een verplichte collectieve solidariteitsreserve. Dit is een collectief vermogen dat wordt gevuld uit premies en/of overrendement. De reserve moet een bijdrage leveren aan de intergenerationele risicodeling en de stabiliteit.

Flexibele premieregeling

Sociale partners kunnen ook kiezen voor de flexibele premieregeling in plaats van de solidaire regeling. De opbouwfase en uitkeringsfase blijven dan gescheiden, en optioneel kan een reserve worden aangehouden. De deelnemer bouwt een individueel pensioenvermogen op. De reserve kan bijdragen aan het delen van langlevensrisico's.

De transitie naar het nieuwe stelsel

Het wetgevingsproces is inmiddels van start gegaan. De transitie moet plaatsvinden tussen de beoogde afronding van het wetgevingsproces op 1 januari 2023 en de uiterste invoeringsdatum van 1 januari 2027.

Planning

Het wetsvoorstel is met het advies van de Raad van State inmiddels naar de Tweede Kamer gestuurd. De nieuwe wetgeving wordt naar verwachting per 1 januari 2023 van kracht. 1 januari 2027 is het uiterste transitiemoment.

Transitieplan

De werkgever moet een transitieplan opstellen en hierin alle overwegingen en berekeningen opnemen die ten grondslag liggen aan de afspraken die hij met sociale partners heeft gemaakt. Ook geeft de werkgever hierin aan hoe hij omgaat met de reeds opgebouwde aanspraken. Het wetsvoorstel schrijft een transitiepad voor waarin bestaande rechten in beginsel worden omgezet naar het nieuwe contract ("invaren").

Implementatie- en communicatieplan

Het pensioenfonds moet in een implementatieplan vastleggen hoe de uitvoering wordt voorbereid en hoe de transitie wordt uitgevoerd. Daarnaast dient het pensioenfonds een communicatieplan op te stellen waarin minimaal is opgenomen dat de deelnemers persoonlijk inzicht krijgen in de hoogte van hun pensioen dat zij vóór en na de overstap mogen verwachten.

Transitie-ftk

In het transitie-ftk dat in het kader van de invoering van de Wet toekomst pensioenen geldt tussen 2023 en uiterlijk 2027, is geregeld dat onder bepaalde voorwaarden pensioenen niet hoeven te worden verlaagd. Voorts is in het transitie-ftk bepaald dat indien een pensioenfonds een dekkingsgraad van 105 procent of hoger heeft, indexatie van de pensioenen is toegestaan. De minister heeft toegezegd om eerder indexeren al in 2022 (naar verwachting per 1 juli met terugwerkende kracht tot 1 januari 2022) mogelijk te maken. Om gebruik te mogen maken van het transitie-ftk, moeten sociale partners de intentie uitspreken dat zij de opgebouwde pensioenen onder het huidige stelsel invaren in het nieuwe stelsel. Nadat sociale partners die intentie hebben uitgesproken, is het aan het pensioenfonds of het dat ook daadwerkelijk gaat doen. Bij de besluitvorming daaromtrent speelt evenwichtige belangenafweging een belangrijke rol. Daarbij zal ook de (financiële) impact voor de uiteindelijke transitie naar het nieuwe pensioenstelsel worden meegewogen. In dat kader zullen ook sociale partners en het verantwoordingsorgaan van het fonds bij die keuze worden betrokken.

Projectaanpak pensioenfonds

Het pensioenfonds heeft in 2021 samen met de arbeidsvoorwaardelijke partijen een start gemaakt om de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel vorm te geven. Hierbij zijn afspraken gemaakt over de projectstructuur en de planning. Onderdeel van de projectstructuur is een periodiek overleg tussen sociale partners en het bestuur van het pensioenfonds. In een aantal bijeenkomsten zijn de keuzes die arbeidsvoorwaardelijke partijen moeten nemen voor de vormgeving van de nieuwe pensioenregeling nader toegelicht. De komende jaren zal deze samenwerking worden voortgezet om gezamenlijk de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel soepel te laten verlopen.

Het pensioenfonds heeft een externe projectleider transitie nieuw pensioenstelsel aangesteld. Elk kwartaal vindt regulier overleg van het bestuur van het pensioenfonds en de arbeidsvoorwaardelijke partijen plaats. Hierbij komt ook het nieuwe pensioenstelsel aan de orde. Naast dit overleg vindt maandelijks werkgroepoverleg van het bestuur van het pensioenfonds en de arbeidsvoorwaardelijke partijen plaats.

Temporisering verhoging AOW-leeftijd

De Wet temporisering AOW-leeftijd is op 1 januari 2020 in werking is getreden. De AOW-leeftijd gaat daardoor minder snel stijgen dan voorheen het geval was. In 2022 stijgt de AOW-leeftijd naar 66 jaar en 7 maanden, in 2023 naar 66 jaar en 10 maanden en in 2024 komt de AOW-leeftijd uit op 67 jaar. Vanaf 2025 is de stijging van de AOW-leeftijd gekoppeld aan de stijging van de levensverwachting. Voor elk jaar extra levensverwachting stijgt de AOW-leeftijd met acht maanden. Op grond daarvan is nu al bekend dat de AOW-leeftijd in 2025 en 2026 ongewijzigd 67 jaar blijft. Op grond van de Wet op de loonbelasting 1964 blijft de pensioenrichtleeftijd in 2022 en 2023 ongewijzigd 68 jaar.

2.3 Toezicht in 2021

Extern toezicht

Pensioenfondsen staan onder toezicht van twee toezichthoudende instanties: De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Dit toezicht richt zich op de bescherming van belanghebbenden. DNB ziet vooral toe op de financiële positie van pensioenfondsen en houdt toezicht op de naleving van wet- en regelgeving. De AFM houdt vooral toezicht op de communicatie met belanghebbenden. Het toezicht vindt plaats via periodieke rapportages, gerichte onderzoeken en periodieke contacten. Als een pensioenfonds zich niet aan de regels houdt, kunnen de toezichthoudende instanties sancties treffen.

Het pensioenfonds was in het verslagjaar betrokken bij een drietal sectorbrede uitvragen van DNB. Het betrof de uitvraag niet-financiële risico's, de uitvraag regievoering nieuwe pensioenregeling en de uitvraag woninghypotheken.

In het derde kwartaal van 2021 beantwoordde het pensioenfonds de schriftelijke vragen van DNB over de behandeling en opvolging van het door het pensioenfonds gemelde IT-incident (datalek) bij de uitvoeringsorganisatie. DNB heeft het pensioenfonds in het vierde kwartaal van 2021 laten weten geen verdere vragen voor het pensioenfonds te hebben.

DNB voert risico-identificerende gesprekken (RIG's) met pensioenfondsen om geconstateerde verhoogde risico's nader te onderzoeken. Het pensioenfonds en DNB voerden in december 2021 een RIG over marktrisico. Hierbij is ingegaan op het relatief hoge risicoprofiel van het pensioenfonds en op de ruimte die het nieuwe beleggingsbeleid van het pensioenfonds biedt om ad hoc in te grijpen. DNB koppelde in januari 2022 aan het pensioenfonds terug dat zij geen verdere vragen had en daarmee het RIG over marktrisico is afgerond.

Intern toezicht

Naast extern toezicht kent het pensioenfonds intern toezicht, dat de verantwoordelijkheid is van de niet-uitvoerende bestuurders. Het intern toezicht betreft het beleid van het bestuur, de uitvoering van het beleid door de uitvoerende bestuurders, de algemene gang van zaken en de processen van het pensioenfonds. Er is bijzondere aandacht voor de beheersing van risico's en de evenwichtige belangenafweging die voorafgaat aan besluiten. De bevindingen en aanbevelingen van de niet-uitvoerende bestuurders staan in onderdeel 10 van dit bestuursverslag.

3 INTERNE ONTWIKKELINGEN

3.1 Financiële positie pensioenfonds

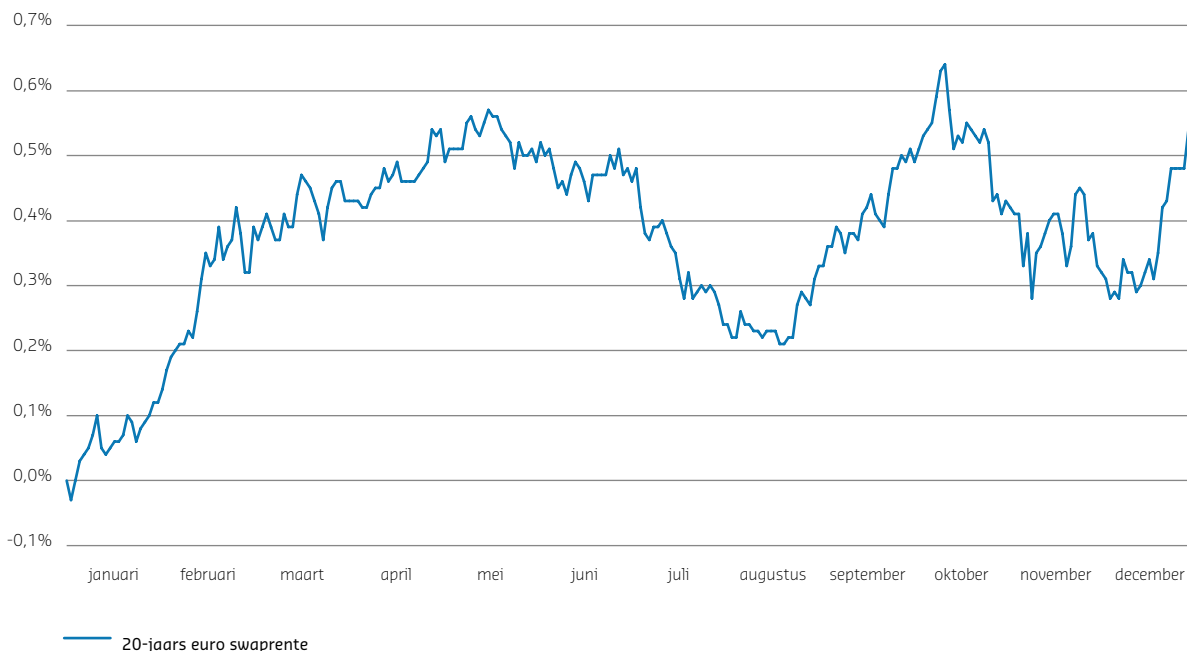
Ontwikkeling dekkingsgraad

Het pensioenfonds behaalde in 2021 een totaalrendement van 10,2%² op het belegd vermogen. Daarnaast was er sprake over het jaar 2021 van een gestegen marktrente, waardoor de waarde van de pensioenverplichtingen af nam. In het algemeen geldt andersom ook: hoe lager de rente, hoe hoger (omgerekend) de boekwaarde van de verplichtingen. De verandering in waarde van de verplichtingen als gevolg van een verandering van de rente is een risico voor het pensioenfonds.

Het positieve effect van het rendement op het vermogen en het positieve effect van de gestegen rente zorgden voor een stijging van de dekkingsgraad in 2021. De actuele dekkingsgraad was op 31 december 2021 120,0%.

De figuur hieronder laat zien hoe de twintigjaars swaprente³ zich in 2021 ontwikkelde.

Figuur: renteontwikkeling over 2021

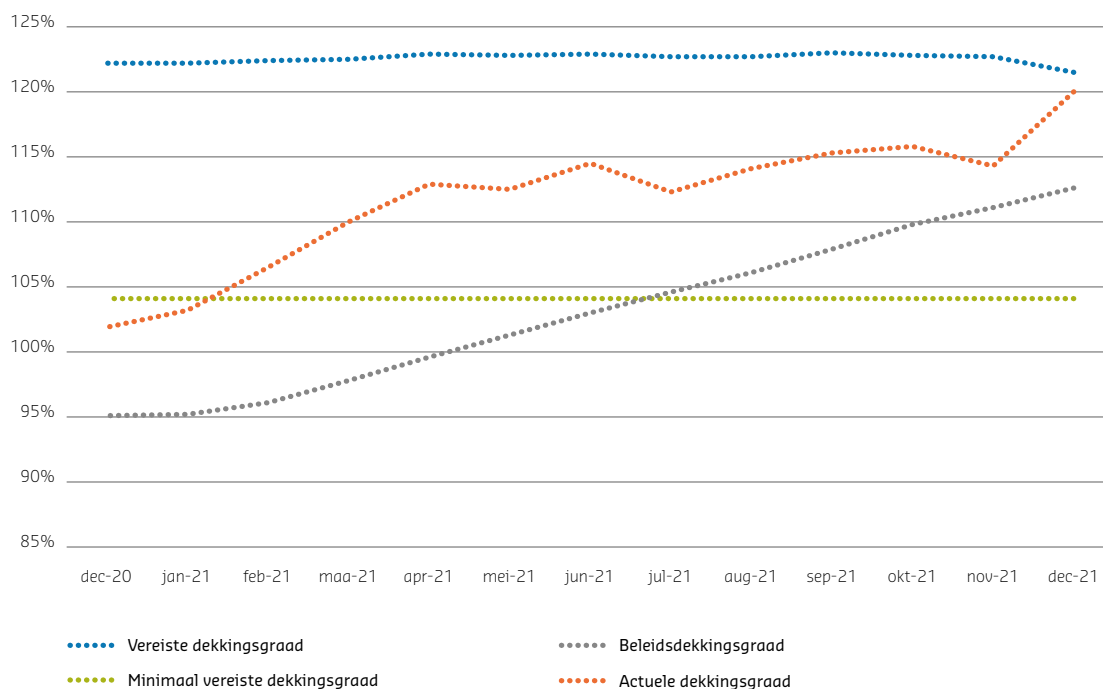
Beleidsdekkingsgraad

De dekkingsgraad laat zien of het pensioenfonds voldoende vermogen heeft om alle tot nu toe opgebouwde pensioenverplichtingen nu en in de toekomst te betalen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden. Pensioenfondsen moeten hun beleid baseren op deze beleidsdekkingsgraad.

Op 1 januari 2021 bedroeg de beleidsdekkingsgraad 95,1%. Eind 2021 was de beleidsdekkingsgraad gestegen tot 112,6%. De volgende grafiek geeft de ontwikkeling van de dekkingsgraden in 2021 weer.

² Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie [hoofdstuk 6 Kosten](#).

³ Als benadering voor de gemiddelde rente die wordt gebruikt voor berekening van de verplichtingen.

Figuur: ontwikkeling dekkinggraad

De wettelijk vereiste dekkinggraad (wettelijk minimum en wettelijk vereiste buffer) voor het pensioenfonds was 122,2% per 1 januari 2021 - er was toen sprake van een reservetekort. Daarom heeft het pensioenfonds een geactualiseerd herstelplan per 1 januari 2021 opgesteld. Zo'n plan geeft aan hoe het pensioenfonds het reservetekort binnen de wettelijke termijn opheft. Het pensioenfonds diende het herstelplan in maart 2021 in bij DNB, die het in mei 2021 goedkeurde. Dit plan gaat uit van een herstel binnen de wettelijke termijn van tien jaar.

Haalbaarheidstoets

In 2021 voerde het pensioenfonds de jaarlijkse haalbaarheidstoets uit. Het bestuur en de sociale partners beoordelen hiermee hoe de gemaakte beleidskeuzes en gekozen ondergrenzen (zie [1.5 Risicohouding](#)) zich verhouden tot de pensioenambitie. Het pensioenfonds is wettelijk verplicht de haalbaarheidstoets periodiek uit te voeren. Met de haalbaarheidstoets toonde het pensioenfonds aan dat het verwachte pensioenresultaat op pensioenfondsniveau voldoende aansloot bij de door het bestuur in overleg met betrokken partijen gekozen ambitie en risicohouding. Op basis van de financiële situatie van het pensioenfonds per 1 januari 2021 liet de toets zien dat de ondergrenzen voor het pensioenresultaat op pensioenfondsniveau niet werden overschreden.

3.2 Pensioenregeling en uitvoering

Indexatie

Per 1 januari 2022 zijn de pensioenaanspraken van de actieve deelnemers helaas niet verhoogd omdat de maatstaf voor indexatie is afgeleid van de algemene loonontwikkeling op grond van de cao KLM en deze 0% was. De pensioenaanspraken van gewezen deelnemers en de pensioenuitkeringen van pensioengerechtigden zijn op grond van de ontwikkeling van de consumenten prijsindex, bij een beleidsdekkingsgraad eind november 2021 van 111,1%, verhoogd met 0,31%.

Arbeidsvoorwaardelijke bijdrage en aanpassing pensioengrondslagen

Als gevolg van een organisatie-breed herstructureringsplan en mede in het kader van de steunmaatregelen van de overheid, heeft het Arbeidsvoorwaardelijk overleg KLM Cabine begin 2021 een aantal (tijdelijke) arbeidsvoorwaardelijke afspraken gemaakt. Een van de elementen is dat bij KLM-ers met een inkomen boven 1x modaal met terugwerkende kracht per 1 januari 2021 en ook per 1 januari 2022 een arbeidsvoorwaardelijke bijdrage op het salaris wordt ingehouden. Hierdoor is het pensioengevend loon voor een deel van deze groep KLM-deelnemers (circa 1.000 deelnemers, vanaf circa 1,5 maal modaal) verlaagd, waardoor er tijdelijk minder ouderdomspensioen wordt opgebouwd. De verlaging geldt alleen voor het (te bereiken) ouderdomspensioen en niet voor de verzekeringen voor overlijdens- en arbeidsongeschiktheidsrisico's. De pensioenregeling van het fonds is hierop inmiddels aangepast.

De Cabine-medewerkers met een inkomen tot 1x modaal (circa EUR 36.500) hebben een loonsverhoging in de vorm van een maandelijks toeslag toegekend gekregen. De toeslag, die pensioengevend is, wordt in de context van de pensioenregeling beschouwd als een individuele verhoging en dus niet als een collectieve verhoging. Deze individuele verhoging leidt daarmee voor het pensioen tot toekenning van backservice-aanspraken en niet tot indexatie op grond van een algemene loonsverhoging.

Geschillen en klachten

De geschillen- en klachtenregeling van het pensioenfonds beschrijft hoe belanghebbenden geschillen of klachten kunnen indienen en hoe het pensioenfonds deze behandelt.

Een geschil of klacht wordt in eerste instantie behandeld door de uitvoeringsorganisatie, waarna beroep bij het bestuur openstaat. Een belanghebbende die het niet eens is met het oordeel van het bestuur over de toepassing van de statuten of het pensioenreglement, kan zich wenden tot de Ombudsman Pensioenen. Daarnaast is een gang naar de rechter mogelijk.

In 2021 zijn er bij het bestuur van het pensioenfonds twee klachten aanhangig geweest. De eerste klacht had (deels) betrekking op het alsnog toekennen van een aanvullende loonsverhoging (met terugwerkende kracht) per 1 januari 2018 voor deze deelnemer. Deze extra loonsverhoging heeft eveneens met terugwerkende kracht tot een (beperkte) extra pensioenopbouw geleid. Het bestuur heeft in antwoord op de vragen van de pensioengerechtigde een reactie gestuurd en is daarbij inhoudelijk op de vragen ingegaan. De klacht is hierdoor afgehandeld.

De tweede klacht ging over het door het fonds niet toekennen van een verzoek tot herziening van de door de deelnemer bij pensioeningang gemaakte keuze inzake uitruil van het volledige partnerpensioen voor extra ouderdomspensioen. Deze afwijzing heeft er toe geleid dat de nabestaande van de deelnemer de kwestie aanhangig heeft gemaakt bij de Ombudsman Pensioenen. De Ombudsman Pensioenen heeft het fonds in het gelijk gesteld.

4 BELEID

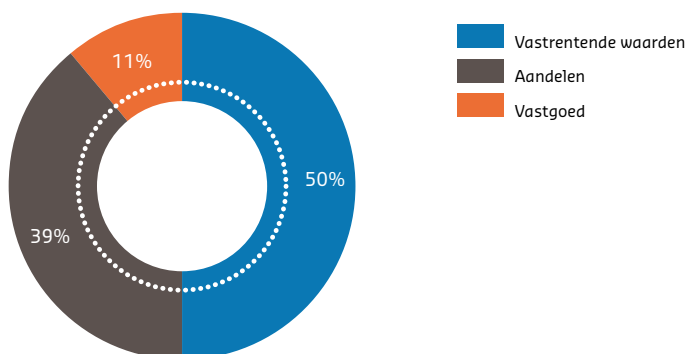
4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid

Algemeen

Het pensioenfonds belegt het vermogen om zijn doelstellingen op lange termijn te kunnen halen. Met beleggingsrendementen kan het pensioenfonds de pensioenafspraken nakomen en de premies betaalbaar houden. Wanneer de dekkingsgraad het toestaat, kan indexatie van pensioenen volgen.

Het pensioenfonds volgt gedurende het jaar de economische ontwikkelingen in de wereld en in het bijzonder de financiële markten en indicatoren. Verder blikt het vooruit op de belangrijkste beleggingsonderwerpen die het komende jaar op de agenda staan en betreft daarbij de samenhang met de ambitie om meer maatschappelijk verantwoord te beleggen. Ook voert het pensioenfonds jaarlijks een ALM-light uit om na te gaan of het strategisch beleid nog aansluit bij de uitgangspunten van het pensioenfonds, de financiële positie en de economische omstandigheden. Het pensioenfonds spreidt de beleggingen over drie hoofdbeleggingscategorieën: aandelen, vastrentende waarden en vastgoed. De verdeling daarvan per ultimo 2021 is te zien in onderstaande figuur. Deze categorieën zijn vervolgens weer onderverdeeld in regio's, beleggingsstijlen en subcategorieën. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om Amerikaanse en Europese aandelen en staats- en bedrijfsobligaties. Bij het beleggingsbeleid houdt het pensioenfonds rekening met onder andere het valutarisico, het renterisico en het vastgoed- en aandelenrisico (zie [hoofdstuk 7](#) over Risicomanagement).

Figuur: strategische mix hoofdcategorieën 2021

Strategisch beleid: beleggingsbeginselen

Voor zijn beleggingen hanteerde het pensioenfonds in 2021 de volgende beleggingsbeginselen (investment beliefs):

Algemene uitgangspunten

1. Het pensioenfonds belegt om de doelen voor de deelnemer te behalen: een waardevast pensioen.
2. Het nemen van beleggingsrisico is daarvoor nodig, maar is geen doel op zich. Als het pensioenfonds dichterbij de doelstelling is, kan minder risico worden genomen.

Uitgangspunten over beleggingen

3. De verdeling over de verschillende beleggingscategorieën bepaalt voor het grootste deel het rendement.
4. Het behalen van bovengemiddeld rendement in financiële markten door actief beheer is op langere termijn zeer moeilijk.
5. Bij de keuze van beleggingen zijn kosten belangrijk, maar niet leidend. De verwachte verbetering van de risico-rendementverhouding is doorslaggevend.
6. Risicomanagement is essentieel onderdeel van het beleggingsproces: risico en rendement kunnen niet los van elkaar worden gezien.

Uitgangspunten over governance

7. Elke beleggingskeuze is voor het bestuur begrijpelijk, beheersbaar en uitlegbaar.
8. Het pensioenfonds stimuleert het verwezenlijken van een duurzame samenleving door in het beleggingsbeleid expliciet aandacht te besteden aan ecologische, sociale, en bestuurlijke factoren (ESG).

Beleggingsrendementen 2021

Het pensioenfonds behaalde in 2021 een totaalrendement van 10,2%⁴. Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van risico's. Door het sterke economische herstel zijn de koersen van zakelijke waarden zoals aandelen en vastgoed in 2021 flink gestegen. De oplopende rente had een negatieve impact op vastrentende waarden waardoor deze categorie uitkwam op een rendement van -1,5%.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de rendementen.

Totaalrendement 2021

in % (afgerond)

	Pensioenfonds	Benchmark
Vastrentende waarden	-1,5	-1,3
Aandelen	25,1	23,7
Vastgoed	15,7	15,9
Totaal	10,2	9,7

In 2021 presteerde het pensioenfonds beter dan de benchmark (+0,5%-punt). Vooral beleggingen in aandelen deden het beter dan de benchmark, terwijl vastrentende waarden en vastgoed licht achterbleven.

Het rendement van de beleggingen is een netto rendement, na aftrek van kosten. Om een hoger nettorendement te behalen dan de benchmark moet de externe vermogensbeheerder dus in eerste instantie altijd de kosten goed maken. Binnen aandelen presteerde vooral wereldwijd small cap beter dan de benchmark dankzij aandelensectie. Het negatieve relatieve rendement binnen vastrentende waarden kwam van wereldwijd high yield en wereldwijd leveraged loans.

⁴ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie [hoofdstuk 6](#) Kosten

De volgende tabel geeft de waarde en de feitelijke verdeling van de beleggingen weer per categorie. De wegenen per beleggingscategorie in de feitelijke portefeuille wijken gedurende het jaar iets af van de strategische mix als gevolg van ontwikkelingen van de markten en valuta's.

Beleggingsportefeuille naar categorieën per ultimo 2021

(bedragen in miljoenen euro's)

	EUR	Percentage
Vastrentende waarden	2.247	49,5
Aandelen	1.986	43,8
Vastgoed	391	8,6
Nominale renteswaps	11	0,2
Overig	-95	-2,1
Totaal	4.540	100,0

Beleggingsonderwerpen in 2021

Het bestuur van het pensioenfonds heeft in 2021 diverse beleggingsonderwerpen behandeld. Ook hebben er diverse wijzigingen in de portefeuille plaatsgevonden. Zo heeft het bestuur in 2021:

- de afdekking van het valutarisico aangepast;
- een nieuwe ALM-light studie goedgekeurd en op basis hiervan de strategische gewichten aangepast;
- een allocatiestudie uitgevoerd op het gebied van vastgoed.

Hierna worden deze onderwerpen nader toegelicht.

Valutarisico

Het bestuur heeft een strategische studie laten uitvoeren naar de optimale afdekking van het valutarisico. Op basis van deze studie heeft het bestuur besloten om de valuta-afdekking voor aandelen en vastgoed te verlagen van 100% naar 75%. Uit de analyse kwam naar voren dat een verlaging van de afdekking risicoverlagend werkt.

ALM-light studie

In 2020 heeft het pensioenfonds besloten jaarlijks een ALM-light studie uit te voeren. Dit is in 2021 voor het eerst gebeurd. Als gevolg van de sterk gestegen dekkingsgraad en het daaruit volgende (veel) hogere verwachte pensioenresultaat heeft het bestuur in oktober 2021 besloten om het strategisch beleggingsbeleid licht aan te passen. Het bestuur oordeelde dat een beleid met een lager risico beter paste bij de actuele situatie. De nieuwe strategische gewichten zijn geworden: 39% in aandelen, 50% in vastrentende waarden en 11% in vastgoed. De renteafdekking is ongewijzigd gebleven.

Allocatiestudie vastgoed

In 2020 is gestart met de periodieke allocatiestudie vastgoed, om de optimale invulling van de hoofdcategorie vastgoed vast te stellen. De scope van de studie is breed: de beleggingscategorieën privaat vastgoed, publiek vastgoed, private infrastructuur, publieke infrastructuur, landbouw en bosbouw zijn meegenomen in de analyse. Het bestuur heeft in 2021 besloten om de allocatie naar privaat vastgoed te verhogen naar 10%. Nieuwe commitments worden alleen afgegeven voor Europees privaat vastgoed. Verder heeft het bestuur besloten om verder onderzoek te doen naar de categorieën private infrastructuur en landbouw.

ESG-beleid

Het pensioenfonds investeert in een goede toekomst voor huidige en toekomstige generaties. Daarbij past het investment belief van het pensioenfonds over ESG:

Het pensioenfonds stimuleert het verwezenlijken van een duurzame samenleving door in het beleggingsbeleid expliciet aandacht te besteden aan ecologische, sociale, en bestuurlijke factoren (ESG).

In 2021 heeft het bestuur op verschillende momenten formeel en informeel over het ESG-beleid en de uitvoering ervan gesproken.

- Begin 2021 heeft het bestuur besloten om een beperkt aantal SDG's (de Sustainable Development Goals van de VN) als basis te nemen voor de verdere ontwikkeling van het beleid op het gebied van duurzaam beleggen. Dit zijn energie (SDG 7), waardig werk en economische groei (SDG 8), verantwoordelijke consumptie en productie (SDG 12) en klimaat (SDG 13).
- Ook is het stembeleid vastgesteld en is besloten om geen engagement te voeren.
- Verder heeft het pensioenfonds onderzoek gedaan naar klimaatrisico's. Het bestuur heeft hierop in december besloten voor aandelen ontwikkelde markten een klimaatbenchmark te volgen, waarmee via een sterke CO₂-reductie wordt aangesloten bij de doelstellingen van Parijs. In 2022 zullen verdere stappen op het gebied van klimaat worden genomen.
- Tot slot is het pensioenfonds begonnen met het aanpassen van de contracten met externe vermogensbeheerders in lijn met het IMVB-convenant.

Op de website van het pensioenfonds is een pagina over stemmen ingericht. Ook zijn de teksten over ESG op de website uitgebreid om onder meer te voldoen aan de Europese Sustainable Finance Disclosure Regulation (SFDR) en de taxonomiewetgeving. Daarnaast zijn de investerings- en uitsluitingenlijst op de website geplaatst.

Doel van ESG

Het pensioenfonds beschouwt het verbeteren van de langere termijnrendement/risicoverhouding en de langetermijnwaardecreatie als belangrijkste doelen bij het nemen van beslissingen op het gebied van ESG. Voorwaarde hierbij is de bescherming van de reputatie en de geloofwaardigheid van het pensioenfonds, zowel bij deelnemers als naar buiten toe.

Leidende principes

Het pensioenfonds hanteerde de volgende standaarden, principes en guidelines:

- UN Global Compact
- UN Principles for Responsible Investment (PRI)
- UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPR)
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises (OESO-richtlijnen)
- International Corporate Governance Network (ICGN) Global Stewardship Principles en Global Governance Principles
- Lokale best-practices richtlijnen en codes zoals de Nederlandse Stewardship Code
- Impact op UN Sustainable Development Goals (SDG's) wordt waar mogelijk meegewogen

Thema's

Het pensioenfonds gebruikt thema's en SDG's om ESG-risico's en -kansen te signaleren. Het pensioenfonds hecht extra belang aan de volgende thema's:

1. Klimaatverandering
 - SDG 7: Betaalbare en duurzame energie
 - SDG 13: Klimaatactie

2. Economie, productie en consumptie

- SDG 8: Waardig werk en economische groei
- SDG 12: Verantwoorde consumptie en productie

Deze thema's en SDG's zijn mede geselecteerd op basis van het in 2019 uitgevoerde deelnemersonderzoek.

IMVB-convenant

Het fonds heeft het Convenant Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (het IMVB-convenant) ondertekend. Hierin werkt de pensioensector samen met onder meer maatschappelijke organisaties en vakbonden om op het gebied van mensenrechten en milieu de situatie te verbeteren en gezamenlijk oplossingen te bieden. Pensioenfondsen hebben afspraken gemaakt over de implementatie van de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Het fonds heeft deze richtlijnen opgenomen in het ESG-beleid en in de contracten met externe vermogensbeheerders.

Uitsluitingen

Het pensioenfonds sluit per 31 december 2021 in totaal 210 bedrijven uit van beleggingen. Van bedrijven die zijn uitgesloten houdt het pensioenfonds geen aandelen of bedrijfsobligaties in de portefeuille. Hiervoor had het pensioenfonds verschillende redenen:

- 114 bedrijven werden uitgesloten wegens betrokkenheid bij controversiële wapens. Het pensioenfonds sluit dergelijke bedrijven uit, met uitzondering van bedrijven die betrokken zijn bij kernwapens indien zij gevestigd zijn in een land waar die betrokkenheid is toegestaan conform het non-proliferatieverdrag.
- 104 bedrijven werden uitgesloten omdat ze de principes van de UN Global Compact schenden. UN Global Compact omvat mensenrechten, arbeidsrechten, het voorzorgsprincipe qua milieu en anti-corruptie. Bedrijven die één of meer van de principes met voeten treden, worden door het pensioenfonds uitgesloten.
- Het pensioenfonds sluit 30 bedrijven uit - vooral tabaksfabrikanten - die betrokken zijn bij de productie en/of handel van producten die bij bedoeld gebruik leiden tot overlijden of persoonlijke schade.

Tot slot kiest het pensioenfonds ervoor om niet in vijftien overheden te beleggen. Hiervoor hanteert het pensioenfonds EU- en VN-sancties als criterium. Uitsluitingen gelden automatisch ook voor bijbehorende lagere overheden. Bedrijven die actief zijn in gebieden van uitgesloten overheden worden niet uitgesloten door het pensioenfonds.

Uitsluitingsgronden en aantallen

(sommige bedrijven worden op meerdere gronden uitgesloten)

	Aantal uitsluitingen
Uitsluitingsgronden en aantallen	
Bedrijven - Totaal aantal uitsluitingen	210
Bedrijven - Uitsluitingen o.b.v. controversiële wapens	114
Bedrijven - Uitsluitingen o.b.v. UN Global Compact	104
Bedrijven - Uitsluitingen o.b.v. schadelijke producten (m.n. tabak)	30
Overheden - Totaal aantal uitsluitingen	15

Betrokken aandeelhouderschap

Het pensioenfonds is direct of indirect aandeelhouder van circa 3.500 bedrijven wereldwijd. Als mede-eigenaar heeft het pensioenfonds invloed op het handelen van deze bedrijven. Het pensioenfonds geeft invulling aan betrokken aandeelhouderschap door:

- te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen;
- transparant te zijn over beleggingen en betrokkenheidsactiviteiten;
- toe te treden tot samenwerkingsverbanden zoals de PRI en het IMVB-convenant.

De leidende principes en thema's vormen de basis voor samenwerkingsverbanden en het stembeleid.

Het pensioenfonds voert de hiervoor genoemde activiteiten niet uit met betrekking tot Air France KLM en dochterondernemingen, om de schijn van belangenverstrengeling te voorkomen.

Stemmen

In 2021 heeft het pensioenfonds veelvuldig gebruik gemaakt van het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen. In totaal stemde het pensioenfonds op 2.880 vergaderingen over 33.582 voorstellen. Hierbij stelt het pensioenfonds zich op als een positief-kritische, betrokken aandeelhouder. In 32% van de gevallen stemde het pensioenfonds tegen het advies van het management op een voorstel. Dit waren meestal voorstellen over het benoemen van leden voor de raad van bestuur en excessieve beloningen. Het pensioenfonds steunde 68% van de voorstellen van het management van de ondernemingen. 2.092 voorstellen gingen over aandeelhoudersrechten en 234 voorstellen waren gerelateerd aan duurzaamheid. In de volgende tabel staat een samenvatting van het stemgedrag.

Tabel: samenvatting stemgedrag

Aantal aandeelhoudersvergaderingen	2.880
Aantal agendapunten	33.582
Agendapunten waar voor het advies van het management gestemd is	22.920
Agendapunten waar tegen het advies van het management gestemd is	10.662
Onderwerpen waar het meest tegen het advies van het management is gestemd	het benoemen van leden voor de raad van bestuur en excessieve beloningen
Agendapunten gerelateerd aan aandeelhoudersrechten	2.092
Agendapunten gerelateerd aan duurzaamheid	234

4.2 Financieel beleid

Algemeen

Het financieel beleid richt zich op de hoogte van de vastgestelde premie, de (inhaal)indexatie, de solvabiliteit en de berekening van de dekkingsgraad.

Premiebeleid

De vaste premie voor de CDC-regeling is vastgesteld op 36,3%. Deze premie wordt geheven over de pensioengrondslag exclusief de deelnemersbijdragecompensatie. Onderdeel van de vaste premie van 36,3% zijn een opslag voor administratiekosten (afhankelijk van de werkelijke uitvoeringskosten) en een opslag voor premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid en arbeidsongeschiktheidspensioen (1,2% van de pensioengrondslagsom exclusief DBC).

Het pensioenfonds verhoogt de vaste pensioenpremie met de vrijwillige deelnemersbijdragen voor:

- het facultatief partnerpensioen (1,4% van de premiegrondslag);
- de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP);
- de verzekering van het Anw-hiaat (EUR 20,90 per maand, niveau 2021).

Feitelijke en (gedempte) kostendekkende premie

Het pensioenfonds stelt jaarlijks de kostendekkende premie vast. Het pensioenfonds dempt daarbij de jaarlijkse schommelingen van de kostendekkende premie, die optreden door fluctuerende markttrentes. De demping vindt plaats op basis van het verwachte portefeuillerendement en de voorwaardelijke toekomstige indexatie. Voor de berekening van de voorwaardelijke toekomstige indexatie wordt uitgegaan van:

- een indexatie van actieven op basis van looninflatie tot de pensioendatum en op basis van prijsinflatie na de pensioendatum;
- een indexatie van gewezen deelnemers en pensioengerechtigden op basis van prijsinflatie.

Daarbij maakt het pensioenfonds gebruik van de wettelijk minimale verwachtingswaarden voor loon- en prijsinflatie.

Naast de gedempte kostendekkende premie berekent het pensioenfonds de kostendekkende premie aan de hand van de markttrente aan het begin van het boekjaar.

De uitsplitsing van de kostendekkende en gedempte premie is als volgt:

Premie 2021

(bedragen in miljoenen euro's)

	Kosten- dekkende premie	Gedempte premie
Pensioenopbouw	90,1	36,5
Individuele salarisontwikkeling	19,1	6,9
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,8	3,8
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	5,9	4,5
Solvabiliteitsopslag	25,8	10,7
Voorwaardelijke toekomstige indexatie		15,7
Totaal	145,7	78,1

In 2021 was de feitelijke premie (de door de werkgever betaalde premie) hoger dan de gedempte premie (de premie die het pensioenfonds minimaal moet ontvangen). Dit geldt voor de ontvangen premies over zowel verslagjaar 2021 als verslagjaar 2020.

De volgende tabel geeft de berekening van de feitelijke premie weer.

Premie

(bedragen in miljoenen euro's)

	Feitelijk
Reguliere pensioenpremie verslagjaar	78,7
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,9
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (inclusief excassokosten)	5,2
Totaal	88,8

Naast de toets om vast te stellen of de premie kostendekkend is, voert het pensioenfonds een extra toets uit om te bepalen of het opbouwpercentage van de pensioenregelingen verlaagd zou moeten worden. Voor deze toets wordt de feitelijke premie vergeleken met een toetspremie. Deze toetspremie is het maximum van:

- de gedempte premie;
- een kostendekkende premie berekend op basis van een rekenrente van 3,2% en een solvabiliteitsopslag van 21,3%.

Als in enig jaar de feitelijke premie lager is dan de toetspremie, kan het pensioenfonds de opbouw van de deelnemers verlagen. In 2021 was dit niet aan de orde.

Indexatiebeleid

Het pensioenfonds kent een voorwaardelijk indexatiebeleid. Dit beleid sluit aan bij de wettelijke eisen voor toekomstbestendig indexeren. Het pensioenfonds streeft ernaar:

- de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de algemene loonronden bij KLM;
- de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenaanspraken jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de niet-afgeleide consumenten prijsindex.

Het voorwaardelijke karakter van de indexatie betekent dat er geen recht op indexatie bestaat en dat het niet zeker is of en hoeveel indexatie er in de toekomst wordt toegekend. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of het pensioenfonds de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers, de premievrije pensioenaanspraken van actieve en gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen kan verhogen. Dit gebeurt op basis van de financiële positie van het pensioenfonds. Bij deze besluitvorming gaat het pensioenfonds uit van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds per 30 november van het voorafgaande jaar. Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager is indexatie wettelijk niet toegestaan. Bij een beleidsdekkingsgraad boven 110% zal het pensioenfonds in beginsel de pensioenaanspraken en ingegane pensioenen (gedeeltelijk) indexeren. Het pensioenfonds stelt de indexatie dan zo vast dat het de indexatie naar verwachting in de toekomst kan continueren.

Per 30 november 2021 was de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds 111,1%. Op basis van de wettelijke rekenregels was er ruimte om de pensioenaanspraken en -uitkeringen per 1 januari 2022 met 9,12% van de maatstaf te indexeren. Het bestuur heeft besloten om per 1 januari 2022 de volgende indexatie toe te kennen:

Indexatie per 1 januari 2022

	Maatstaf		Mate van toekenning	Indexatie
Actieven	KLM Loonronde	0,00%	9,12%	0,00%
Ingegane en premievrije pensioenaanspraken	CPI Niet-afgeleid	3,40%	9,12%	0,31%

Inhaalindexatie

Het pensioenfonds kan een achterstand in de indexatie onder voorwaarden inhalen. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de actuele dekkingsgraad van het vereist vermogen (op 30 november 2021 was dit 124,8%) en dat het pensioenfonds de indexatie ook voor de toekomst kan toekennen. Jaarlijks mag een pensioenfonds maximaal een vijfde van het vermogen boven deze grenzen beschikbaar stellen voor inhaalindexatie. De inhaalindexatie geldt voor alle opgebouwde en premievrije aanspraken en voor alle ingegane pensioenen. Gelet op de voorwaarden heeft het pensioenfonds in 2021 geen inhaalindexatie toegekend.

Het pensioenfonds kent indexatieachterstanden. De volgende tabel geeft een overzicht van de beoogde, de feitelijk toegekende en de cumulatieve achterstand van de indexatie.

(in %)

	Actieve deelnemers			Premievrije en gepensioneerde deelnemers		
	Beoogde loonindex	Feitelijk toegekende loonindex	Cumulatieve achterstand loonindex	Beoogde prijsindex	Feitelijk toegekend prijsindex	Cumulatieve achterstand prijsindex
1 januari 2012	3,03	0,00	3,03	2,30	0,00	2,30
1 januari 2013	0,00	0,00	3,03	2,00	0,00	4,35
1 januari 2014	0,00	0,00	3,03	0,90	0,43	4,84
1 januari 2015	0,00	0,11	2,92	0,70	0,68	4,86
1 januari 2016	0,00	0,00	2,92	0,40	0,00	5,28
1 januari 2017	0,00	0,00	2,92	0,40	0,00	5,70
1 januari 2018	1,50 ⁵	0,34	4,11	1,30	0,30	6,75
1 januari 2019	1,50	0,62	5,02	2,10	0,87	8,05
1 januari 2020	3,02 ⁶	0,00	8,19	2,70	0,00	10,97
1 januari 2021	0,00	0,00	8,19	1,20	0,00	12,30
1 januari 2022	0,00	0,00	8,19	3,40	0,31	15,76

⁵ In februari 2020 is een nieuwe cao voor het KLM cabinepersoneel afgesproken. Onderdeel van deze cao is een loonsverhoging met terugwerkende kracht tot 30 september 2019 van 2%. Deze verhoging heeft geen invloed op het indexatiebesluit van het bestuur. Aangezien de cao in 2020 tot stand is genomen, is de salarisverhoging niet in de jaarrekening verwerkt, maar opgenomen als ontwikkeling na balansdatum.

⁶ In december 2020 heeft de werkgever doorgegeven dat de loonronde van 1 januari 2018 wordt aangepast van 1% naar 1,5%. De verwerking van deze verhoging vindt in boekjaar 2021 plaats.

Solvabiliteitstoets

Met de solvabiliteitstoets bepaalt het pensioenfonds of het voldoende eigen vermogen heeft om risico's te kunnen opvangen. De maatstaf is: er moet voldoende vermogen aanwezig zijn om ervoor te zorgen dat de kans dat de nominale dekkingsgraad binnen één jaar daalt tot onder 100%, niet groter is dan 2,5%. Voor het vaststellen van het vereiste vermogen en de hieruit af te leiden vereiste dekkingsgraad gebruikt het pensioenfonds de standaardtoets. Uit deze toets bleek dat de vereiste solvabiliteit aan het einde van 2021, op basis van de strategische beleggingsportefeuille, EUR 805,2 miljoen zou moeten zijn. Het feitelijke eigen vermogen van het pensioenfonds was op dat moment EUR 748,3 miljoen. Er was dus niet voldoende vermogen om alle risico's op te vangen. Het pensioenfonds heeft daarom in maart 2022 een actualisatie van het herstelplan ingediend.

4.3 Communicatiebeleid

Algemeen

In 2021 is verder gewerkt aan het pensioenbewust maken van de deelnemer en aan het versterken van zijn/haar vertrouwen in het pensioenfonds. Hierbij lag de nadruk op het bieden van goed overzicht en inzicht bieden, en het helpen van deelnemers om in actie te komen wanneer dit nodig is. Bij de uitvoering worden de volgende kernwaarden gehanteerd:

- Persoonlijk: persoonlijke en relevante informatie op het juiste moment via het gewenste middel;
- Toegankelijk: vereenvoudigen van informatie en transparantie over diverse onderwerpen;
- Modern: meer gebruik maken van beeldtaal, video's en sociale kanalen;
- Activerend: deelnemers een duwtje in de goede richting geven om zelf aan de slag te gaan.

Deelnemersonderzoek

Om de dienstverlening te verbeteren, toetst het pensioenfonds continue bij deelnemers hoe zij geholpen zijn en wordt elke drie jaar een uitgebreid deelnemersonderzoek gehouden. Dit uitgebreide onderzoek is in 2021 gehouden bij alle deelnemersgroepen. Daarmee weet het pensioenfonds welke communicatiemiddelen de voorkeur hebben, over welke onderwerpen deelnemers meer willen weten en wat het pensioenfonds kan verbeteren.

Optimale klantbediening

De deelnemer heeft behoefte aan begrijpelijke, relevante en persoonlijke informatie. In brieven, e-mails en online zorgt het pensioenfonds voor makkelijke taal en eenvoudige processen. Daarnaast biedt het pensioenfonds ondersteuning op een manier die de deelnemer wil. In 2021 is de pilot videobellen succesvol afgerond. Het idee is ontstaan omdat door corona persoonlijke afspraken op kantoor niet mogelijk waren. Videobellen biedt het pensioenfonds de mogelijkheid om informatie via het beeldscherm te laten zien, zoals de persoonlijke pensioenomgeving. De beoordeling van deelnemers is met ruim een 9 zeer hoog en het pensioenfonds gaat er dan ook mee door.

Nieuw design website en MijnKLMPensioen

Na gebruikersonderzoek is afgelopen jaar een nieuwe design voor de website en de persoonlijke pensioenomgeving ontwikkeld. De menu-items zijn verplaatst en vereenvoudigd, vanaf elke pagina is er een zoekfunctie en de inlog-knop is altijd zichtbaar. Daarnaast staat in MijnKLMPensioen nu een overzichtelijk dashboard met directe toegang tot onder andere Mijn documenten, Mijn gegevens, Mijn pensioen, Mijn planner en Mijn NAP. Op deze manier krijgen deelnemers makkelijker inzicht in hun pensioen.

Meer online

In de inzet van middelen volgt het pensioenfonds de wens van deelnemers en gaat het meer informatie online aanbieden. Het magazine Focus wordt voortaan alleen nog naar (gepensioneerde) deelnemers vanaf 50 jaar gestuurd omdat uit onderzoek is gebleken dat die groep het meest hechtte aan een papieren Focus.

Deelnemersbijeenkomsten voornamelijk digitaal

Vanwege corona konden ook in 2021 de meeste deelnemersbijeenkomsten met het bestuur en de specialisten van de uitvoeringsorganisatie niet fysiek op kantoor plaatsvinden. De Pensioen In Zicht-bijeenkomsten, de workshop 'Maak je persoonlijke pensioenplaatje' en het Cabine Pensioenplein zijn daarom via webinars gehouden. Alleen een dialoog tussen enkele deelnemers en het bestuur en de opleiding van het Pensioen Informatie Team (pensioenambassadeurs) vonden op kantoor plaats. Duidelijk is dat voor sommige bijeenkomsten het fysieke contact essentieel is en dat andere bijeenkomsten juist goed digitaal werken.

Deelnemer is de beste pensioenwegwijzer

Het pensioenfonds zet al jaren deelnemers in om collega's te activeren. Dat gebeurt met het Pensioen Informatie Team. De leden van dit team voeren pensioengesprekken met collega's. De eerste jaren op de route, later ook online op Facebook. In 2021 zijn daarnaast collega's ingezet als influencers. Met videotutorials, posts op Facebook en Instagram en online persoonlijke verhalen inspireren zij collega's om met hun pensioen aan de slag te gaan. Met deze aanpak breidt het pensioenfonds de groep pensioenbewuste deelnemers op effectieve wijze verder uit. Het platform Wijzer in geldzaken beloonde deze inspanningen: het pensioenfonds ontving in november 2021 de PensioenWegwijzer 2021, de prijs voor het meest innovatieve praktijkvoorbeeld om pensioenkeuzes makkelijker te maken voor deelnemers.

5 GOVERNANCE

5.1 Inrichting van de governance

Het pensioenfonds voert de door de arbeidsvoorwaardelijke partijen overeengekomen pensioenafspraken uit, na toetsing op uitvoerbaarheid, uitlegbaarheid, evenwichtige belangenafweging en wettelijke eisen. Het bestuur is verantwoordelijk voor het prudent beleggen van de pensioengelden, het voeren van een solide financieel beleid, een juiste administratieve uitvoering van de pensioenregeling en de communicatie met belanghebbenden.

Daarnaast bepaalt het bestuur de strategie van het pensioenfonds en het te voeren beleid en houdt het toezicht op de uitvoering door uitbestedingspartijen. Risicomanagement is een essentieel onderdeel van de bestuursfunctie. Het bestuur legt verantwoording af aan belanghebbenden via het verantwoordingsorgaan en het jaarverslag. Verder communiceert het bestuur periodiek over de financiële positie van het pensioenfonds, het gevoerde beleid en de resultaten van dat beleid.

Uitgangspunt bij de beleidsbepaling door het bestuur is de evenwichtige afweging van de belangen van de bij het pensioenfonds betrokken partijen. Evenwichtige belangenafweging is een onderwerp bij elk besluit dat het bestuur neemt. Evenwichtige belangenafweging wordt in principe altijd kwalitatief en zo nodig kwantitatief uitgewerkt. Van belang zijnde beslisdocumenten zijn toegankelijk voor het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds en vormen de basis voor het oordeel van het intern toezicht en het verantwoordingsorgaan.

Wijzigingen in het bestuur en het verantwoordingsorgaan

De samenstelling van bestuur en verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds is in 2021 niet veranderd. Adri Volkerts heeft zijn functie als lid en voorzitter van het verantwoordingsorgaan met ingang van 1 januari 2022 neergelegd. Hij is per deze datum en voor de resterende termijn van het zittende verantwoordingsorgaan opgevolgd door Rob Koster.

In verband met het aanvaarden van een nieuwe nevenfunctie bij KLM N.V. heeft Peter Steinbach zijn functie als lid van het verantwoordingsorgaan met ingang van 1 februari 2022 neergelegd. Hij is opgevolgd door Jessica Vis.

De werkzaamheden van het bestuur vinden voor een belangrijk deel plaats tijdens en in voorbereiding van vergaderingen van het bestuur, en door de uitvoerende bestuursleden aan de hand van de expertisegebieden balans- en vermogensbeheer, risicobeheer en governance en algemeen bestuurlijke zaken.

Het bestuur dient een aantal bestuursbesluiten vooraf voor advies voor te leggen aan het verantwoordingsorgaan. Het gaat onder meer om het vaststellen en wijzigen van het communicatiebeleid, het beloningsbeleid en de klachten- en geschillenregeling. Verder geeft het verantwoordingsorgaan na afloop van het jaar een oordeel over het gevoerde beleid. Hiervoor vinden er gedurende het jaar gezamenlijke vergaderingen van bestuur en verantwoordingsorgaan plaats of licht een bestuursdelegatie onderwerpen toe in vergaderingen van het verantwoordingsorgaan. Ook leggen de niet-uitvoerende bestuursleden verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan over de uitoefening van de intern toezichtsfunctie. Het oordeel van het verantwoordingsorgaan is opgenomen in onderdeel 11 van dit bestuursverslag.

5.2 Geschiktheid

Op grond van de wet moet een bestuur geschikt zijn voor de 'uitoefening van het bedrijf van pensioenfonds'. Op basis daarvan moeten de individuele bestuurders voldoende kennis hebben, over de juiste vaardigheden en competenties beschikken en blijf geven van professioneel gedrag. Het pensioenfonds heeft zelf invulling gegeven aan het geschiktheidsvereiste. Voorafgaande aan hun benoeming toetst DNB bestuursleden hierop. De verschillende functieprofielen van de niet-

uitvoerende bestuursleden, de uitvoerende bestuursleden en de onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid, bevatten de vereiste kennis en ervaring en de noodzakelijke competenties.

Als onderdeel van het opvolgingsbeleid biedt het bestuur bestuurskandidaten via het houderschap opleidingsplaats de mogelijkheid om scholing te volgen en ervaring op te doen.

Bestuurlijke zelfevaluatie

Het bestuur heeft in het laatste kwartaal van 2020 en begin 2021 zijn eigen functioneren geëvalueerd. Hierbij heeft de onafhankelijke voorzitter van het pensioenfonds met alle bestuursleden gesprekken gevoerd. Aan de orde kwamen onder meer de sfeer en samenwerking, de vergaderorde, de rolinvulling, de kwaliteit van de besluitvorming, het functioneren van het bestuur als geheel, alsmede de observaties en aanbevelingen voor de uitvoerende bestuursleden, de niet-uitvoerende bestuursleden en de onafhankelijke voorzitter. De terugkoppeling van de uitkomsten van deze gesprekken werd gevolgd door een nadere bespreking van de zelfevaluatie en het uitdiepen van de aanbevelingen. De volgende bestuurlijke zelfevaluatie vindt plaats in juni 2022 onder begeleiding van een onafhankelijke externe partij.

5.3 Uitvoering en uitbesteding

Het fonds heeft de pensioenuitvoering, het (fiduciaire) vermogensbeheer, de communicatie met belanghebbenden en de bestuurlijke ondersteuning (bestuurssecretariaat, beleidsvoorbereiding en advies) uitbesteed aan Blue Sky Group. De integrale uitbesteding aan deze partij is uitkomst van een zakelijke afweging, maar heeft tevens een historische context. In 1999 werd de uitbestedingspartij, die tot dat moment deel uitmaakte van KLM N.V., omgevormd tot de zelfstandige onderneming Blue Sky Group.

Het pensioenfonds streeft naar hoogwaardige dienstverlening aan de belanghebbenden en optimale ondersteuning van het bestuur. Voor een hoge kwaliteit van pensioen- en vermogensbeheer is een professionele organisatie nodig. Deze moet beschikken over de benodigde deskundigheid en een passende infrastructuur om de activiteiten van het pensioenfonds adequaat en tegen aanvaardbare kosten uit te voeren en het bestuur te ondersteunen.

Het pensioenfonds heeft in zijn strategie als doelstelling opgenomen dat bij de uitbesteding van de processen en diensten een beheerste relatie wordt geborgd waarbij het pensioenfonds volledig in control is. Het bestuur weegt steeds af in hoeverre Blue Sky Group de voor de hand liggende uitvoerder is en het bestuur evalueert periodiek de dienstverlening door en de relatie met de uitbestedingspartij. Kostenbewustzijn en een goede prestatieverantwoording zijn hierbij belangrijke randvoorwaarden.

Onderuitbesteding

Blue Sky Group besteedt, binnen de kaders van de dienstverleningsovereenkomst, bepaalde activiteiten of processen uit, zoals de ‘verloning’ van de pensioenuitkeringen, het beheer van de pensioenplanner, de website en het bestuursportaal, en de opmaak en verzending van de Uniforme Pensioenoverzichten en collectieve mailings. Op grond van de dienstverleningsovereenkomst geldt het volgende:

- Voor uitbesteding van de basis pensioenadministratie en de basis financiële administratie is expliciete toestemming van het bestuur vereist.
- Overige uitbestedingen en onderuitbestedingen moet Blue Sky Group vooraf gemotiveerd melden. Bij deze melding wordt tevens aangegeven of het een materiële uitbesteding betreft die aan DNB gemeld moet worden. Deze verplichting vloeit voort uit IORP II-wetgeving.

Onder andere aan de hand van de ISAE 3402-rapportage beoordeelt het bestuur of Blue Sky Group voldoende in control is ten aanzien van de uitbestede werkzaamheden.

5.4 Aandeelhouderschap

Het pensioenfonds heeft in 1999 samen met het Algemeen Pensioenfonds KLM en Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM Blue Sky Group opgericht. De drie pensioenfondsen zijn elk voor 1/3e deel aandeelhouder van deze onderneming. Het pensioenfonds heeft als aandeelhouder invloed op en verantwoordelijkheid voor de kwaliteit en continuïteit van de uitvoeringsorganisatie.

Strategie Blue Sky Group

In zijn rol als aandeelhouder wordt het pensioenfonds op verschillende momenten bij de strategievorming van zijn uitvoeringsorganisatie betrokken. Doel is om tot een meer zakelijke relatie te komen. Eind 2018 ontwikkelde Blue Sky Group de strategische oriëntatie 2025, met een visie en strategie voor de komende jaren. De doelstellingen zijn in 2020 integraal uitgewerkt in het Strategie Implementatie Plan met de strategische accenten voor 2021-2025. In 2021 heeft Blue Sky Group het pensioenfonds daarover geïnformeerd. Het bestuur heeft ingestemd met het Strategie Implementatie Plan en de realisatie hiervan.

5.5 Externe relaties

Het pensioenfonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie. Deze koepelorganisatie behartigt de gezamenlijke belangen van pensioenfondsen bij de Nederlandse en Europese overheden en toezichthouders. Functionarissen van de uitvoeringsorganisatie zijn lid van verschillende commissies van de Pensioenfederatie.

5.6 Gedragsregelingen

Code Pensioenfondsen

Voor het pensioenfonds geldt de Code Pensioenfondsen (Code). Deze geeft nadere invulling aan de wetgeving voor de besturing van pensioenfondsen. De wetgever heeft bepaald dat de Code de principes weergeeft voor goed pensioenfondsbestuur zoals bedoeld in artikel 33, lid 2 van de Pensioenwet. Hieruit volgt dat pensioenfondsen de Code moeten uitvoeren. Het betekent niet dat het pensioenfonds alle normen strikt moet volgen. De Code gaat uit van het zogenoemde 'pas toe of leg uit'-beginsel. Dat betekent dat het pensioenfonds kan afwijken van de normen in de Code, maar deze afwijking dan moet motiveren en uitleggen aan belanghebbenden. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen (Monitoringscommissie), aangesteld door de sector, beoordeelt de naleving van de Code door de fondsen en rapporteert daarover.

De Code is opgezet aan de hand van acht thema's:

1. vertrouwen waarmaken,
2. verantwoordelijkheid nemen,
3. integer handelen,
4. kwaliteit nastreven,
5. zorgvuldig benoemen,
6. gepast belonen,
7. toezicht houden en inspraak waarborgen en
8. transparantie bevorderen.

Het karakter van de normen in de Code verschilt. De naleving van sommige normen is duidelijk vast te stellen aan de hand van concrete beleidsdocumenten, publicaties of acties. Veel normen richten zich echter op gedrag en zijn minder makkelijk objectief aantoonbaar. Naast het uitleggen van eventuele afwijkingen, is de bedoeling dat fondsen ook rapporteren over de wijze waarop ze invulling geven aan de verschillende normen.

Gemotiveerde afwijkingen

- *Zorgvuldig benoemen: diversiteit (norm 33)*

Het bestuur en het verantwoordingsorgaan voldoen niet aan de norm dat er ten minste één persoon jonger dan 40 jaar zitting in het betreffende orgaan heeft. Beiden voldoen dus niet aan de genormeerde diversiteit naar leeftijd.

Het verantwoordingsorgaan voldeed tot 1 februari 2022 niet aan de genormeerde diversiteit naar geslacht. Het bestuur voldoet wel aan de norm van diversiteit naar geslacht.

Het pensioenfonds informeert de organisaties die kandidaten voordragen voor het bestuur en het verantwoordingsorgaan over het diversiteitsbeleid van het pensioenfonds. Desondanks is het niet gelukt om voor de huidige zittingstermijnen van het bestuur en het verantwoordingsorgaan geschikte kandidaten te vinden die jonger zijn dan 40 jaar. Nadat Peter Steinbach voor het einde van de zittingstermijn zijn functie neerlegde, heeft het verantwoordingsorgaan sinds 1 februari 2022 met zijn opvolgster Jessica Vis weer een vrouw in zijn midden.

Voor de nieuwe zittingstermijn van het verantwoordingsorgaan, vanaf 1 juli 2022, heeft het pensioenfonds de organisaties opnieuw geattendeerd op het voordragen van vrouwelijke kandidaten en kandidaten die jonger dan 40 jaar zijn.

Het bestuur van het pensioenfonds zal in het tweede kwartaal van 2022 het diversiteitsbeleid van het fonds actualiseren. Daarin wordt ook het stappenplan vastgelegd dat het fonds de afgelopen jaren hanteert om diversiteit verder te bevorderen.

- *Zorgvuldig benoemen: zittingsduur (norm 34)*

Op grond van deze norm wordt een bestuurslid ten hoogste tweemaal herbenoemd. Dit is ook de hoofdregel in de statuten van het pensioenfonds. Deze voorzien echter ook in de mogelijkheid om in bijzondere gevallen een extra herbenoeming te doen. Hierdoor wijkt het pensioenfonds strikt genomen af van de norm. Motivering van het bestuur is dat strikte handhaving van de maximum termijn in strijd kan zijn met de continuïteit van het pensioenfonds. Indien dat in het belang van het pensioenfonds is, moet volgens het bestuur de mogelijkheid bestaan een geschikte bestuurder maximaal één termijn langer te binden.

- *Zorgvuldig benoemen: benoeming en ontslag leden verantwoordingsorgaan (deel norm 39)*

Op grond van deze norm wordt een lid van het verantwoordingsorgaan benoemd door het bestuur en ontslagen door het verantwoordingsorgaan zelf. In uitzonderlijke situaties kan het bestuur een lid ontslaan.

Bij het pensioenfonds is statutair bepaald dat - in lijn met de Pensioenwet - de leden van het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds worden benoemd door verenigingen van werknemers en pensioengerechtigden en door de werkgever. Er is niet voorzien in een formele benoeming of ontslag van leden van het verantwoordingsorgaan door het bestuur of het verantwoordingsorgaan. Het reglement verantwoordingsorgaan zal op dit punt worden gezien.

Aandachtspunten

De Code bevat verschillende normen waarvan de naleving in de praktijk moet blijken. Advies van de Monitoringcommissie is om belanghebbenden in het bestuursverslag ook inzicht te geven in de invulling van normen die wel worden nageleefd. Naleving van de Code vormt voor veel normen een integraal onderdeel van de besturing en bedrijfsvoering en blijkt uit de verantwoording daarover in dit verslag. Het betreft passages over onder meer de relatie met arbeidsvoorwaardelijke partijen, de relatie met de uitvoeringsorganisatie, de risicohouding, het communicatiebeleid, de klachtafhandeling, de samenstelling van het bestuur, geschiktheidsbevordering, zelfevaluatie, het beloningsbeleid en maatschappelijk verantwoord beleggen. Het bestuur heeft er daarom voor gekozen deze paragraaf te beperken tot onderwerpen die niet elders al aan de orde komen.

- Voor het vaststellen of het beleid draagvlak heeft onder de belanghebbenden is het verantwoordingsorgaan de primaire gesprekspartner van het bestuur.
- Uit de Code vloeit voort dat een periodieke evaluatie van het functioneren van het verantwoordingsorgaan invulling moet krijgen. Mede in dat kader heeft het verantwoordingsorgaan een competentievisie opgesteld en in februari 2022 vastgesteld. Op basis van de competentievisie is het functieprofiel van het verantwoordingsorgaan geactualiseerd. Tevens is een onboarding programma voor nieuwe leden van het verantwoordingsorgaan opgesteld. De laatste zelfevaluatie van het verantwoordingsorgaan is in 2018 uitgevoerd. De eerstvolgende zelfevaluatie van het verantwoordingsorgaan is gepland voor de tweede helft van 2022.

Gedragscode

Voor de leden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de auditcommissie, de sleutelfunctiehouders, de sleutelfunctie vervullers, de houders opleidingsplaats en de senior bestuurssecretaris, als aangewezen persoon van de uitvoeringsorganisatie, gold in het verslagjaar de gedragscode van het pensioenfonds. Deze code moet (de schijn van) belangenverstrengeling en ongeoorloofde handelingen, zoals koersmanipulatie, voorkomen. De gedragscode bevat ook bepalingen inzake (de melding van) nevenfuncties, privérelaties en privébelangen.

Alle betrokkenen die onder de toepassing van de gedragscode vallen, hebben in 2021 de jaarlijkse verklaring over de naleving van de gedragscode ondertekend en hun eventuele nevenactiviteiten gemeld. De nevenfuncties van de bestuursleden staan in bijlage Functies en nevenfuncties bestuur.

Mede op grond van de vergunningen van de Wet op het financieel toezicht (Wft) geldt voor de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie (ook) een eigen gedragscode. Deze voldoet aan de eisen van de AFM. De code omvat ook een insiderregeling voor het voorkomen van (de schijn van) handel met voorwetenschap. Naast de algemene gedragscode heeft de uitvoeringsorganisatie een code voor internetgebruik en e-mail, een klokkenluidersregeling en een incidentenregeling.

Het pensioenfonds heeft een externe compliance officer, Holland Van Gijzen Law, aangesteld om toe te zien op de naleving van wet- en regelgeving binnen de organisatie.

In 2021 waren er in het kader van de gedragscode en de naleving ervan geen situaties die aanleiding gaven tot acties van de compliance officer van het pensioenfonds.

5.7 Melding onregelmatigheden

In 2021 zijn er 27 incidenten aan het bestuur gerapporteerd op grond van de incidentenprocedure van Blue Sky Group, elk met een eigen impactclassificatie. De impactclassificatie is bepalend voor de wijze van afhandeling, communicatie en rapportage van het incident en of een incident meldingswaardig is richting de toezichthouder. De 27 incidenten zijn onder te verdelen in 1 incident met de classificatie 'zeer hoog', 7 incidenten met de classificatie 'midden' en 19 incidenten met de classificatie 'laag'. Het gaat hierbij om incidenten die zich bij de uitvoeringsorganisatie voordeden met betrekking tot de dienstverlening aan het pensioenfonds.

Het incident met de classificatie 'zeer hoog' betrof een beveiligingsincident (datalek) binnen Blue Sky Group eind juli 2021. Door middel van een phishingmail hebben onbevoegden toegang gekregen tot een e-mailbox waarbij een grote hoeveelheid gevoelige persoonsgegevens van onder meer deelnemers van het pensioenfonds is ontvreemd. Het incident is gemeld bij de autoriteit persoonsgegevens, de toezichthouders, de compliance officer, de sleutelfunctiehouders, de certificerend accountant, het verantwoordingsorgaan en de VOC-KLM. Naar aanleiding van dit incident heeft intensief contact plaatsgevonden tussen het pensioenfonds en Blue Sky Group. De uitvoeringsorganisatie heeft direct een aantal acties in gang gezet met als doel om herhaling te

voorkomen. Ook is versterkt toezicht ingesteld op activiteiten rond de uitvoering van het pensioen van de deelnemers. Het bestuur heeft een crisisteam samengesteld en een uitgebreide risicoanalyse uitgevoerd. Aan de hand van de risicoanalyse heeft het bestuur zich diepgaand gebogen over de bestaande en aanvullend te treffen beheersmaatregelen. In nauw overleg met de directie van Blue Sky Group is de behandeling van dit datalek en de daaruit voortvloeiende, geprioriteerde acties vastgesteld en monitort het bestuur de voortgang op de geformuleerde verbeteracties.

De deelnemers van het pensioenfonds zijn in een persoonlijke brief geïnformeerd over het datalek bij Blue Sky Group. Tevens zijn de hiervoor genoemde partijen en diverse leveranciers geïnformeerd en is aangifte gedaan bij de politie. In samenwerking met een gespecialiseerd onderzoeksbureau zijn de mogelijk gelekten data geanalyseerd. Uit dit onderzoek blijkt dat vrijwel zeker persoonsgegevens van alleen pensioengerechtigde deelnemers gelect zijn. Gezien de aard van de gelekten persoonsgegevens is de kans op identiteitsfraude beperkt. De deelnemers zijn hierover in een persoonlijke brief geïnformeerd en er zijn nieuwsberichten op de website van het fonds geplaatst om deelnemers te waarschuwen. In 2022 is het IT-control framework van Blue Sky Group verder aangescherpt, waarmee de organisatie een volgende stap heeft gezet in de beheersing van de risico's op het vlak van IT, informatiebeveiliging, cybersecurity en privacy.

Er waren in 2021 geen meldingen op basis van de klokkenluidersregeling van het pensioenfonds.

5.8 Privacybeleid

In zijn privacybeleid omschrijft het pensioenfonds aan welke principes het zich houdt, hoe het pensioenfonds omgaat met persoonsgegevens en op welke wijze het voldoet aan de wet- en regelgeving op het gebied van privacy. Het privacybeleid is nader uitgewerkt in een aantal documenten om de bescherming van persoonsgegevens binnen het pensioenfonds te waarborgen. Eind 2021 vond de periodieke actualisering van het privacybeleid van het pensioenfonds plaats. Hierbij zijn de beleidsstukken van het fonds over privacy getoetst aan de geldende privacy wet- en regelgeving, waaronder de Algemene Verordening gegevensbescherming (verder: AVG), de privacywet die in de gehele Europese Unie geldt.

In 2021 heeft de privacy-officer van het pensioenfonds een privacy self assessment uitgevoerd over de naleving van de AVG door het pensioenfonds. Hierin is de pensioenuitvoering door Blue Sky Group meegenomen. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de verplichting om een interne controle uit te voeren op de naleving van de Gedragslijn.

Het bestuur besprak begin 2022 de privacyrapportage over 2021. De privacyrapportage behandelt de status en borging in de organisatie van het pensioenfonds over 2021. Deze privacyrapportage is mede gebaseerd op de uitkomsten van voornoemd privacy self assessment dat de privacy-officer van het pensioenfonds over de naleving van de AVG door het pensioenfonds over de periode 1 januari tot en met 31 december 2021 heeft uitgevoerd. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de verplichting om een interne controle uit te voeren op de naleving van de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfonds die de Pensioenfederatie in lijn met het bepaalde in de AVG heeft opgesteld (verder: de 'Gedragslijn'). Deze Gedragslijn is van toepassing op pensioenfonds die lid zijn van de Pensioenfederatie.

Conclusie van de rapportage was dat het pensioenfonds in 2021 beschikt over beleid en procedures om naleving van de AVG en de Gedragslijn voldoende te kunnen waarborgen. Het is daarbij wel belangrijk dat binnen de uitvoeringsorganisatie van het pensioenfonds privacy awareness verder structureel wordt geborgd en privacy gerelateerde processen die het pensioenfonds raken, worden aangescherpt.

Er zijn in 2021, naast het zeer hoog risico datalek eind juli, twee andere datalekken gemeld bij de privacy-officer. In die twee gevallen zijn persoonsgegevens naar de verkeerde ontvanger gestuurd. De risicoinschatting van deze datalekken is 'laag'.

5.9 Beheerst beloningsbeleid

Voor pensioenfondsen is een beloningsbeleid wettelijk verplicht. Doel van dat beleid is het voorkomen van te grote risico's vanwege beloningselementen, zoals bonussen. Het pensioenfonds hanteert het volgende beloningsbeleid:

- *Beloning van het pensioenfondsbestuur*

Bestuurders kunnen aanspraak maken op een vergoeding als tegemoetkoming voor de tijd die ze besteden aan het pensioenfonds en de verantwoordelijkheid die ze dragen.

De uitvoerende bestuursleden ontvingen in het verslagjaar een vaste vergoeding afgeleid van het aantal dagdelen dat zij voor het fonds werkzaam zijn op basis van een tussen het pensioenfonds en hen afgesloten overeenkomst van opdracht. Hetzelfde geldt voor de externe, onafhankelijke voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurslid. Er is voor deze functionarissen geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. De betaalde vergoedingen aan de uitvoerende bestuursleden en de onafhankelijk voorzitter zijn gebaseerd op marktconformiteit.

De overige niet-uitvoerende bestuursleden ontvingen een vaste vergoeding. Deze is afgeleid van de toenmalige SER-regeling voor vacatiegelden. Het pensioenfonds betaalt de vergoeding voor niet-uitvoerende bestuursleden namens de werkgever aan KLM N.V. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen.

Verder kunnen niet-uitvoerende bestuursleden aanspraak maken op een vaste kostenvergoeding van EUR 1.300 bruto per jaar voor gebruik van privé-apparaat, telefoon- en internetkosten en abonnementen. Alle bestuursleden hebben recht op een kilometervergoeding voor de reiskosten voor het bijwonen van pensioenfondsactiviteiten.

In 2021 betaalde het pensioenfonds in totaal EUR 468.000 aan vergoedingen voor uitvoerende bestuursleden en niet-uitvoerende bestuursleden (2020: EUR 454.000 vergoedingen). Deze bedragen zijn tot mei 2021, voor zover van toepassing, inclusief btw. Vanaf 7 mei 2021 zijn de bedragen exclusief btw, omdat de bestuursleden vanaf dat moment geen btw meer in rekening mogen brengen over hun vergoeding bij het pensioenfonds.

- *Beloning van sleutelfunctiehouders*

De actuariële sleutelfunctiehouder en de sleutelfunctiehouder interne audit van het pensioenfonds ontvingen in het verslagjaar een vergoeding op basis van een tussen het pensioenfonds en hen afgesloten overeenkomst van opdracht. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen.

De sleutelfunctiehouder risicobeheer, tevens uitvoerend bestuurslid risicobeheer van het pensioenfonds, ontving voor het vervullen van de sleutelfunctie in het verslagjaar geen afzonderlijke vergoeding. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen.

- *Beloning van externe deskundigen*

Het pensioenfonds zet externe deskundigen in, bijvoorbeeld voor ALM-advies en voor advies aan het intern toezicht (de leden van de auditcommissie). Deze externe deskundigen ontvangen een beloning op basis van een marktconform tarief.

Het pensioenfonds betaalde afgerond EUR 160.000 (2020: EUR 55.000) aan sleutelfunctiehouders en externe deskundigen. Het verschil tussen het in het verslagjaar en het in 2020 betaalde bedrag wordt vooral veroorzaakt door de begeleiding van het pensioenfonds bij het traject in het kader van het nieuwe pensioenstelsel en de marktverkenning fiduciair advies gedurende 2021 en de ondersteuning van het intern toezicht begin 2021. Deze bedragen zijn voor zover van toepassing inclusief btw.

- *Beloning bij de uitvoeringsorganisatie*

Het pensioenfonds besteedt een belangrijk deel van zijn werkzaamheden uit aan Blue Sky Group. Op haar beurt kan de uitvoeringsorganisatie op onderdelen van de uitvoering ook gebruik maken van derden.

Het pensioenfonds zorgt ervoor dat het zicht heeft op het beloningsbeleid van de partijen aan wie het werkzaamheden heeft uitbesteed. Ten aanzien van prestatiegerichte (variabele) beloning bij uitbestedingspartijen hanteert het pensioenfonds als uitgangspunten dat:

- er tussen de vaste en de variabele beloning een passende verhouding is;
- de variabele beloning in redelijke verhouding staat tot de geleverde prestatie;
- de variabele beloning niet gerelateerd is aan de financiële resultaten van het pensioenfonds.

Blue Sky Group verstrekt informatie over haar beloningsbeleid en eventuele wijzigingen daarin aan het pensioenfonds. Het beloningsbeleid van de uitvoeringsorganisatie kent naast een vaste beloning een variabele beloning. De variabele beloning is verbonden aan targets en bedraagt maximaal 10% van het vaste inkomen. Bij een aantal functies is dit maximaal 20%. De variabele beloning staat in redelijke verhouding tot de prestatie en de vaste beloning. Daarbij is de variabele beloning niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het pensioenfonds of de beleggingspools waarin het pensioenfonds participeert. Blue Sky Group voldoet aan de Regeling beheerst beloningsbeleid Wft 2017.

5.10 Sancties

In 2021 kreeg het pensioenfonds geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin was er sprake van andere maatregelen, zoals een aanwijzing van de toezichthouder of het aanstellen van een bewindvoerder of curator.

6 KOSTEN

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de kosten van het pensioenfonds. Hiervoor hanteert het pensioenfonds de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie. De kosten van het pensioenfonds bestaan uit de kosten voor de pensioenuitvoering, de kosten voor het vermogensbeheer en de transactiekosten van het vermogensbeheer. De kosten van bestuur en financieel beheer worden voor 60% toegerekend aan pensioenuitvoering (kosten per deelnemer) en voor 40% aan vermogensbeheer. De verdeelsleutel is afgeleid van de gemiddelde bestuurlijke jaaragenda en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar, plus de daaraan gerelateerde bestuursondersteuning.

6.1 Kosten pensioenuitvoering

De uitvoeringskosten worden betaald door het pensioenfonds. Een deel van de uitvoeringskosten heeft direct te maken met zichtbare activiteiten. Denk daarbij aan het administreren en uitkeren van de pensioenen, de communicatie met deelnemers, het voorbereiden van vergaderingen en het maken van het jaarverslag. Op deze kosten heeft het bestuur invloed.

Daarnaast zijn er directe kosten die het bestuur niet kan beïnvloeden, zoals de kosten van het extern toezicht: de jaarlijkse heffingen, de informatievoorziening van toezichthouders en de medewerking aan toezichtonderzoeken.

Verder leidt nieuwe wetgeving of keuzes vanuit KLM c.q. sociale partners tot wijziging van de pensioenregeling of aanpassingen van processen of procedures. De kosten daarvan kan het pensioenfonds maar beperkt beïnvloeden.

De totale directe kosten (beïnvloedbaar en niet-beïnvloedbaar) die naast de uitvoeringskosten worden gemaakt, bedragen EUR 1.129 duizend, waarvan EUR 693 duizend wordt toegerekend aan pensioenuitvoering.

De volgende tabel geeft de uitvoeringskosten weer, uitgesplitst naar de verschillende functies in het pensioenfonds (bedragen in miljoenen euro's):

	2021	2020
Pensioenadministratie	2,4	2,5
Communicatie en Bestuursondersteuning	1,1	1,2
Bestuur en beheer pensioenfonds	0,3	0,3
Extern advies	0,1	0,1
Extern toezicht	0,1	0,1
Overig ⁷	0,1	0,1
Uitvoeringskosten t.b.v. berekening kosten per deelnemer	4,1	4,3
Kosten pensioenakkoord	0,7	–
Totale uitvoeringskosten	4,8	4,3

⁷ Betreft accountant, certificerend actuaire en contributies en bijdragen.

De volgende tabel geeft een overzicht van de kosten van de pensioenuitvoering en de kosten per deelnemer. Het pensioenfonds past de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie toe voor het bepalen van het aantal deelnemers. Daaruit volgt dat de gepresenteerde kosten inclusief btw en eventuele eenmalige activiteiten zijn. Deze worden hierna nader toegelicht.

	2021	2020
Kosten pensioenuitvoering (in miljoenen euro's)	4,1	4,3
Gemiddeld aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden	11.057	11.530
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	374	373
Btw pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	63	62
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	311	311
Incidentele pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's) ⁸	60	–

Sinds 1 januari 2017 brengt Blue Sky Group btw in rekening over verschillende uitbestede diensten. Dit leidt tot structureel hogere uitvoeringskosten. In de totale kosten van de pensioenadministratie van EUR 2,4 miljoen zit EUR 419 duizend btw. In de andere kosten die worden toegerekend aan pensioenuitvoering van EUR 1,7 miljoen zit EUR 276 duizend btw. In totaal is dit EUR 695 duizend btw, oftewel EUR 63 per deelnemer. Zonder btw zouden de kosten per deelnemer EUR 311 bedragen.

Het pensioenfonds is in 2017 gestart met een onderzoek naar de mogelijkheden om de btw-last te mitigeren. Sinds het derde kwartaal 2017 dient het pensioenfonds elk kwartaal een bezwaarschrift c.q. verzoek om teruggaaf inzake aangifte omzetbelasting in. De Belastingdienst verzet zich tegen de zogenoemde PPG-route, waardoor een procedure noodzakelijk is.

6.2 Kosten vermogensbeheer

De volgende factoren bepalen in belangrijke mate de hoogte van de vermogensbeheerkosten:

- beleggingsmix
- schaalgrootte
- mate van actief of passief beheer
- mate van directe of indirecte beleggingen

Bij de besluitvorming over de beleggingsmix houdt het pensioenfonds wel rekening met de kosten, maar deze zijn niet doorslaggevend. Het samenvoegen (poolen) van de beleggingsportefeuille met die van Algemeen Pensioenfonds KLM, Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en een aantal andere, kleinere partijen in beleggingsfondsen (pools) maakt additionele schaalvoordelen mogelijk. De mate van actief beheer of passief beheer is stuurbaar. Binnen de beleggingsportefeuille is sprake van zowel actief als passief beheer.

Verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit directe beleggingen, vooral beursgenoteerde aandelen en beursgenoteerde obligaties, via pooling. De portefeuilles niet-beursgenoteerd vastgoed, niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) en hypothecaire leningen bevatten indirecte beleggingen (fund-of-fundstructuren). Een klein deel van de portefeuilles beursgenoteerd vastgoed en beursgenoteerde aandelen bestaat eveneens uit indirecte beleggingen.

⁸ De incidentele pensioenuitvoeringskosten van EUR 663 duizend (EUR 60 per deelnemer) zijn met name kosten voor het pensioenakkoord en worden niet meegenomen voor de berekening van de pensioenuitvoeringskosten per deelnemer.

De kosten voor vermogensbeheer worden berekend op basis van het zogenoemde look-through-principe. Dit wil zeggen dat er door de beleggingspools heen wordt gekeken: voor de toerekening van de vermogensbeheerkosten worden de beleggingen in de beleggingspools behandeld als ware het beleggingen direct op naam van het fonds. Naast de direct aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten wordt dus ook het aandeel in de onderliggende vermogensbeheerkosten van beleggingsfondsen in aanmerking genomen.

Het operationele beheer van de beleggingen is uitbesteed aan gespecialiseerde externe vermogensbeheerders. De beheervergoeding van deze operationele managers vormt de belangrijkste kostencategorie. Het grootste deel hiervan betreft een vaste fee op basis van het beheerd vermogen en is dus onafhankelijk van de prestatie van de vermogensbeheerder. Een deel van de beheervergoeding is wel prestatieafhankelijk. Andere vermogensbeheerkosten zijn onder meer kosten van fiduciair beheer, bewaarloon van de custodian, advieskosten, controlekosten, toezichtkosten, kosten van securities lending en (toegerekende) kosten van bestuur en financieel beheer.

De kosten van vermogensbeheer bedroegen in 2021 in totaal EUR 21,5 miljoen (2020: EUR 20,7 miljoen).

	2021	2020
Vergoeding operationeel vermogensbeheer	13,1	12,1
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer (Blue Sky Group)	5,8	6,1
Bestuursondersteuning en fondskosten	1,1	1,2
Overig	1,5	1,3
Totaal	21,5	20,7

Het volgende overzicht geeft de kosten van vermogensbeheer per beleggingscategorie weer, gerelateerd aan het gemiddeld belegd vermogen (bedragen in miljoenen euro's):

	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer- vergoeding	Prestatie- afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief (%)
2021						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	105	0,1	–	0,2	0,3	0,29
Niet-beursgenoteerd	247	2,4	1,4	0,5	4,3	1,74
Totaal	352	2,5	1,4	0,7	4,6	1,31
Aandelen						
Beursgenoteerd	1.895	2,5	1,6	3,8	7,9	0,41
Niet-beursgenoteerd	163	2,3	0,4	0,6	3,3	2,00
Totaal	2.058	4,8	2,0	4,4	11,2	0,54
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	1.314	0,7	–	2,2	2,9	0,22
Onderhands	432	1,7	–	1,0	2,7	0,63
Totaal	1.746	2,4	–	3,2	5,6	0,32
Totaal	4.156	9,7	3,4	8,4	21,5	0,51
2020						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	106	0,1	–	0,1	0,2	0,19
Niet-beursgenoteerd	225	2,4	0,1	1,5	4,0	1,78
Totaal	331	2,5	0,1	1,6	4,2	1,27
Aandelen						
Beursgenoteerd	1.492	1,9	2,0	2,5	6,4	0,43
Niet-beursgenoteerd	141	2,0	0,3	2,0	4,3	3,05
Totaal	1.633	3,9	2,3	4,5	10,7	0,66
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	1.298	1,5	–	1,3	2,8	0,22
Onderhands	496	1,8	–	1,2	3,0	0,60
Totaal	1.794	3,3	–	2,5	5,8	0,32
Totaal	3.758	9,7	2,4	8,6	20,7	0,55

De vermogensbeheerkosten zijn per saldo met vier basispunten gedaald ten opzichte van 2020. De grootste bijdrage aan deze daling (vier basispunten) komt van de lagere vergoeding voor fiduciair beheer. De prestatievergoedingen stegen met twee basispunten. Het fonds betaalt een prestatievergoeding als de beheerder een hoger rendement behaalt dan het rendement op een vooraf overeengekomen benchmark. De transitie van actieve naar passieve mandaten binnen de vastrentendewaardenportefeuille leidde in 2021 tot een daling van de beheerfee met twee basispunten.

6.3 Transactiekosten

De transactiekosten worden eveneens berekend op basis van het look-through-principe. In geval van beleggingsfondsen wordt naast de in- en uitstapvergoedingen het aandeel in de door de beleggingsfondsen gemaakte aan- en verkoopkosten in aanmerking genomen. Bij fund-of-fundstructuren worden de in- en uitstapvergoedingen van de onderliggende fondsen hierin begrepen. De bij het fonds in rekening gebrachte in- en uitstapvergoedingen komen ten gunste van de betreffende beleggingspools. De totale transactiekosten worden voor deze opbrengsten in de beleggingspools gecorrigeerd.

De transactiekosten bedroegen in totaal EUR 5,9 miljoen (2020: EUR 9,0 miljoen):

	2021			2020		
	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)
Vastgoed	352	0,3	0,09	331	0,7	0,21
Aandelen	2.058	3,0	0,15	1.633	2,4	0,15
Vastrentende waarden	1.746	2,4	0,14	1.794	5,6	0,31
Totaal excl. derivaten	4.156	5,7	0,14	3.758	8,7	0,23
Derivaten		0,2	0,00		0,3	0,01
Totaal	4.156	5,9	0,14	3.758	9,0	0,24

De transactiekosten daalden ten opzichte van 2020 met 0,10%. De transitie van de vastrentendewaardenportefeuille is in 2020 afgerond en leidde in dat jaar tot eenmalige, hogere transactiekosten (0,09%). Daarnaast was in 2020 sprake van hogere bied/laat koersen vanwege de start van de coronacrisis. Dit normaliseerde begin 2021 en verklaart de resterende daling van de transactiekosten met 1 basispunt.

6.4 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis: een lager kostenniveau leidt tot een hoger collectief pensioenvermogen bij een gelijkblijvend rendements- en risicoprofiel. Het is dus van belang dat de kosten voor een pensioenfonds inzichtelijk zijn, bijvoorbeeld door deze te vergelijken met de kosten van andere, vergelijkbare, pensioenfondsen.

Vergelijking kosten met andere pensioenfondsen: benchmarking

Een benchmarkcijfer is de meest eenvoudige manier waarop de kosten in context kunnen worden gezet, waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke kenmerken van het pensioenfonds en het beleggingsbeleid. Hiertoe is een gespecialiseerd onderzoek nodig, waarbij onder andere rekening wordt gehouden met de beleggingsmix (verhouding aandelen, vastrentende waarden, vastgoed en binnen de categorieën tussen liquide en illiquide beleggingen), de wijze van implementatie (intern of extern beheer, passief beheer waarbij een index wordt gevolgd of actief beheer waarbij bewust van een index wordt afgeweken, beleggingen op naam van het pensioenfonds of participaties in een beleggingsfonds) en schaalgrootte (waarbij in het algemeen geldt dat hoe groter het fonds is qua vermogen, hoe lager de relatieve kosten zullen zijn).

Het pensioenfonds heeft in 2020 en 2021 niet aan een dergelijk onderzoek meegedaan.

Om toch een beeld te krijgen van de hoogte van de pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten, wordt gebruik gemaakt van de inzichten uit het rapport “Werk in uitvoering bij pensioenfondsen 2021. Inzicht in de pensioenbeheer-, vermogensbeheer- en transactiekosten van Nederlandse pensioenfondsen” van LCP van 16 september 2021. Dit rapport geeft een kader voor de beoordeling van de vermogensbeheerkosten in 2020.

Resultaten van de vergelijking

In de volgende tabel staan de uitkomsten van de vergelijking. Het gemiddeld aantal deelnemers (waarbij alleen actieven en pensioengerechtigden worden meegenomen) bedraagt 11.530. Hiermee kwalificeert het fonds als middelgroot (10.000 - 100.000) en zit daarmee aan de onderkant van het aantal deelnemers voor middelgroot. Met een gemiddeld belegd vermogen van EUR 3,758 miljard kwalificeert het fonds ook als middelgroot (EUR 1 miljard - 10 miljard).

De pensioenuitvoeringskosten worden aangegeven in euro's per deelnemer. De vermogensbeheerkosten en transactiekosten worden aangegeven als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Kosten 2020	Pensioenfondsen	LCP-benchmark
Pensioenuitvoeringskosten	373	190 (middelgroot) - 358 (kleiner)
Vermogensbeheerkosten	0,55%	0,36%
Transactiekosten	0,24%	0,11%

Toelichting:

Gezien de enorme spreiding van zowel de categorieën als de uitkomsten worden de pensioenuitvoeringskosten vergeleken met de categorie middelgroot en de categorie daaronder (tussen 1.000 en 10.000 deelnemers). De pensioenuitvoeringskosten voor middelgrote fondsen bedragen EUR 190 per deelnemers en voor kleinere pensioenfondsen (tot 10.000 deelnemers) is dit EUR 358. De pensioenuitvoeringskosten bij het pensioenfonds zijn verhoudingsgewijs hoog vanwege de complexiteit van de regelingen.

Ook de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten zijn hoger dan gemiddeld voor de categorie middelgroot. Het gemiddeld belegd vermogen is lager dan het gemiddelde in de categorie middelgroot en lager dan het gemiddelde fonds in de steekproef. Ook zijn incidenteel voor actieve mandaten prestatievergoedingen betaald in 2020.

Daarnaast heeft er in 2019 en 2020 een transitie van de aandelenportefeuille en de vastrentendewaardenportefeuille plaatsgevonden. Hierbij is het aantal beleggingscategorieën verminderd en wordt per saldo meer gealloceerd naar passief beheerde beleggingen. Dit zorgde in 2019 en 2020 voor relatief hoge transactiekosten. In 2021 zijn de transactiekosten 0,14%.

6.5 Verhouding rendement en kosten

Het volgende overzicht geeft een indicatie van de verhouding tussen het totaalrendement en zowel de vermogensbeheerkosten als de transactiekosten:

	2021	2020
Bruto totaalrendement	10,6%	9,8%
Kosten vermogensbeheer	-0,5%	-0,6%
• Vergoeding operationeel vermogensbeheer	-0,3%	-0,4%
• Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	-0,1%	-0,2%
Transactiekosten	-0,1%	-0,2%
Netto totaalrendement	10,1%	9,0%
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	0,1%	0,2%
Netto totaalrendement excl. vergoeding fiduciair vermogensbeheer	10,2%	9,2%

In het vorige overzicht zijn de kosten voor vermogensbeheer opgesplitst in een vergoeding voor operationeel beheer en een vergoeding voor fiduciair beheer. Laatstgenoemde vergoeding wordt bij het nettorendement opgeteld om aan te sluiten bij de kerncijfers van het pensioenfonds, zoals weergegeven in het begin van dit jaarverslag.

7 RISICOMANAGEMENT

7.1 Risicobeleid

Het bestuur is verantwoordelijk voor de organisatie van het risicomanagement en de beheersing van de risico's waaraan het pensioenfonds is blootgesteld. Het pensioenfonds gaat op een integrale wijze om met risicomanagement. Integraal risicomanagement (IRM) benadrukt dat het gaat om het managen van alle verschillende risicogebieden in onderlinge samenhang. Het bestuur heeft in 2021 het IRM-beleid geactualiseerd en opnieuw vastgesteld. Het IRM-beleid beschrijft het kader (doelstellingen, uitgangspunten, governance en processen), waarbinnen het pensioenfonds zijn integraal risicomanagement uitvoert.

Het pensioenfonds heeft het integraal risicomanagement ingericht volgens de richtlijnen van toezichthouder DNB en artikel 143 Pensioenwet ('een pensioenfonds richt zijn organisatie zodanig in dat deze een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgt'). Daarnaast gaat het pensioenfonds uit van de beginselen van het COSO ERM-raamwerk (ERM: Enterprise Risk Management) voor het beoordelen en inrichten van risicomanagement, de ISO-kwaliteitseisen en best practices.

Risicoraamwerk

Het risicoraamwerk omvat het beleid, het risicoproces en de risicogovernance van het pensioenfonds. Deze vaste structuur met een continu proces van monitoring en evaluatie geeft het bestuur een goed inzicht in de (beheersing van de) risico's. Dit zorgt er tevens voor dat het bestuur de risico's goed in beeld heeft, de juiste besluiten kan nemen en tijdig kan bijsturen.

Risicobereidheid

Als onderdeel van het risicoraamwerk is de risicobereidheid van het fonds vastgelegd. De risicobereidheid is de mate van risico die het bestuur bereid is te nemen om zijn doelstellingen te realiseren. De risicobereidheid wordt onder meer uitgedrukt in een zogenoemde 5-puntsschaal. Deze bepaalt wat het pensioenfonds op basis van zijn risicoperceptie al dan niet gaat doen (risk respons):

Figuur: 5-puntsschaal risicobereidheid

Risicobereidheid	
1	Volledig risico afwijzend
2	Risico-avers
3	Risico-neutraal
4	Risicotolerant
5	Gemaximeerd

Bij het vaststellen van de risicobereidheid weegt het bestuur af in hoeverre de mate van blootstelling aan risico's opwegen tegen de verwachte voordelen (kosten, rendement, reputatie, etc.).

De volgende tabel toont de risicobereidheid per risicocategorie uit de risicotaxonomie, zoals door het algemeen bestuur van het pensioenfonds is vastgesteld. Op de risicotaxonomie wordt inhoudelijk in meer detail ingegaan in [paragraaf 7.5](#).

Figuur: risicobereidheid op basis van de risicotaxonomie

7.2 Risicomanagement organisatie

Risico governance

Om IRM te laten slagen, moet de risicogovernance als één van de bouwstenen van risicomanagement op orde zijn. Bij IRM zijn het bestuur, het risicobeheeroverleg (RBO), de afdeling risicomanagement van Blue Sky Group en overige belanghebbenden betrokken.

Daarnaast moet het systeem van 'checks and balances' kloppen. Voldoende functiescheiding (zie ook '[Lines of defence risk management](#)') moet voorkomen dat een orgaan van het pensioenfonds zichzelf controleert. DNB heeft hiervoor uitgangspunten en eisen opgesteld. Aan de andere kant speelt proportionaliteit een rol. De werkverdeling binnen het pensioenfonds moet praktisch uitvoerbaar zijn, gelet op de omvang van het bestuur, de aanwezigheid van andere (al dan niet

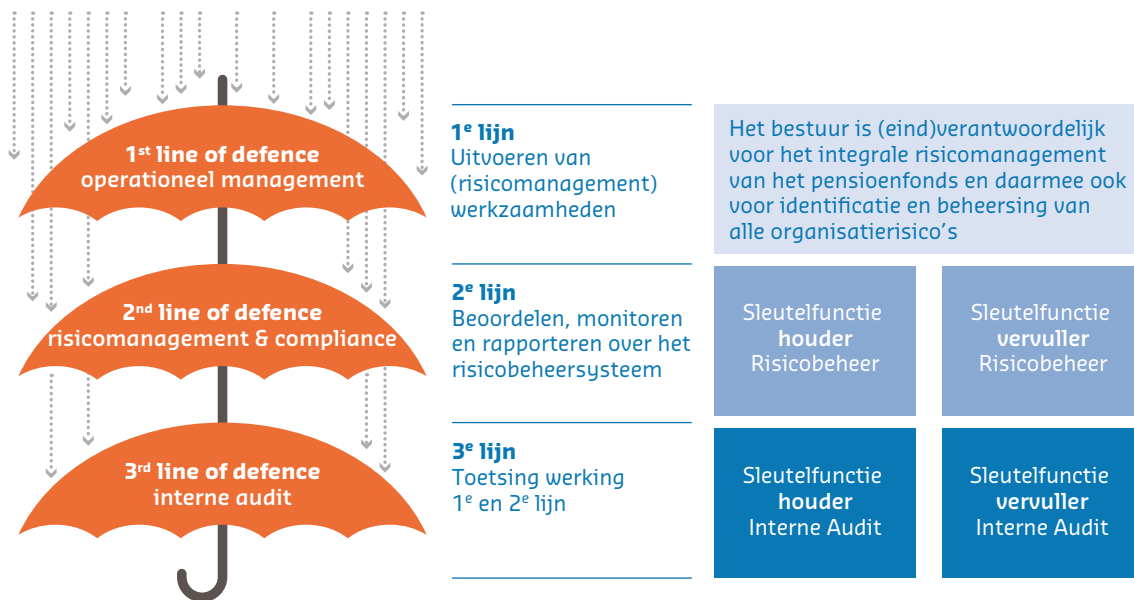
verplichte) pensioenfondsgestuurde en de vereiste minimale tijdsbesteding die aan functies kan en mag worden gekoppeld. Binnen het pensioenfonds wordt onderscheid gemaakt tussen de uitvoerende bestuurders, de niet-uitvoerende bestuurders en het algemeen bestuur. De uitvoerende bestuurders zijn verantwoordelijk voor de day-to-day operations van het pensioenfonds. Het algemeen bestuur heeft een meer overkoepelende rol en de niet-uitvoerende bestuurders vervullen de interne toezichtrol.

De risicogovernance is als volgt ingericht:

- Het bestuur is eindverantwoordelijk en stelt de doelstellingen, de bijbehorende risico's en de risicobereidheid vast. Het pensioenfonds voert regelmatig een risico self assessment uit. Voor de hiermee bepaalde risico's treft het bestuur beheersmaatregelen. De verantwoordelijkheid voor de monitoring en beheersing van elk risico ligt in de eerste plaats bij de uitvoerende bestuurders. Het RBO, voorgezeten door de sleutelfunctiehouder risicobeheer, bewaakt de integraliteit van het risicoraamwerk.
- De uitvoerende bestuurders rapporteren periodiek hun risicoperceptie aan het bestuur.
- De sleutelfunctiehouder risicobeheer rapporteert minimaal per kwartaal aan het voltallige bestuur in de bestuursvergadering. Op basis hiervan kan het bestuur de risicobeheersing aanpassen.
- Het bestuur van het pensioenfonds en de sleutelfunctiehouder risicobeheer worden bij IRM ondersteund door de client risk manager van de afdeling Risk & Compliance van Blue Sky Group. Het ondersteunen van het pensioenfonds bij de uitvoering en inrichting van het risicomanagement (sleutelfunctievervulling) is de belangrijkste doelstelling van de client risk manager.

Lines of defence risicomanagement

Figuur: inrichting 3-lines-of-defence

Het pensioenfonds hanteert binnen het risicobeheersysteem drie van elkaar gescheiden lijnen:

- De eerste lijn is het bestuur. Het is primair verantwoordelijk voor het voorkomen en beheersen van risico's (eerstelijns risicomanagement) van de eigen processen en ziet toe op de risico's ten aanzien van de uitbestede processen bij de uitvoeringsorganisaties ('risico-eigenaarschap'). De eerste lijn voert haar werkzaamheden uit conform het vastgestelde beleid, jaarplannen en processen.
- De tweede lijn bestaat uit de risicobeheerfunctie, de compliance officer, de privacy officer en de actuariële functie. De tweede lijn houdt onafhankelijk toezicht op de identificatie van risico's en de daarmee gemoeide inrichting ('opzet'), het bestaan en de werking van beheersingskaders. De

tweede lijn ondersteunt daarnaast de eerste lijn door te adviseren over de wijze waarop beleids- of beheersingskaders dienen te worden geïnterpreteerd en welke grondslagen en methodieken hiervoor gebruikt moeten worden.

- De derde lijn bestaat uit de interne auditfunctie. De interne auditfunctie evalueert of de opzet, het bestaan en de effectieve werking van de interne beheersmaatregelen en andere procedures ter waarborging van de beheerste en integere bedrijfsvoering, in voorkomend geval met inbegrip van de uitbestede werkzaamheden, adequaat en doeltreffend zijn ingericht en werken. De interne auditfunctie beoordeelt tevens of het risicobeheersysteem als onderdeel van het governance-systeem alle risico's in beeld heeft gebracht en of het beheersingssysteem alle risico's zowel individueel als integraal doeltreffend afdekt ('mate van zekerheid over de risicobeheersing').

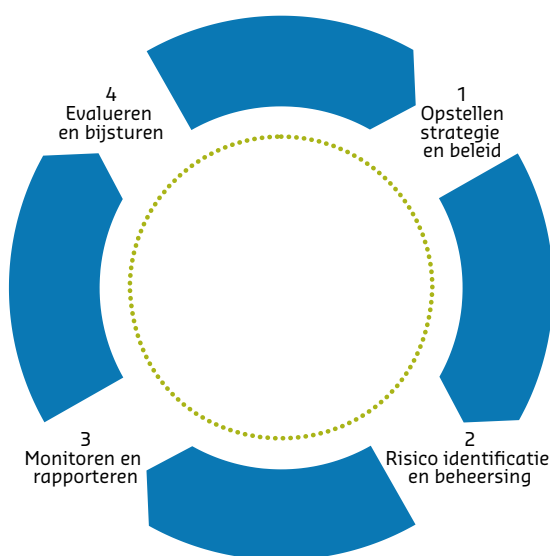
7.3 Risicomanagementproces

Het risicomanagementproces wordt continu doorlopen zodat het pensioenfonds:

- op het gebied van risicomanagement een zelflerende en zelfsturende organisatie is;
- zich bewust is van de impact van verschillende risico's en de onderlinge samenhang;
- zich bewust is van de verschillende opties voor beheersing, inclusief de consequenties;
- blijft anticiperen op veranderende omstandigheden.

Het risicomanagementproces van het pensioenfonds is weergegeven in onderstaande figuur.

Figuur: risicobeheercyclus

Voor de risico-identificatie worden risico's geïdentificeerd vanuit verschillende invalshoeken. Op basis daarvan wordt het beheersingskader opgesteld.

De invalshoeken voor de risico-identificatie zijn als volgt.

a. Uitvoeren risk self assessment (RSA) door het bestuur

Het bestuur voert minimaal elke twee jaar een risk self assessment uit. Doel van de periodieke risico-inventarisatie is vooral:

- inzicht verkrijgen in de risico's van het pensioenfonds en de uitkomsten van mogelijke scenario's;
- het vergroten van de bewustwording van integraal risicomanagement;
- aandacht voor de risicocultuur.

b. Thematische beoordeling risico's

In het jaarplan is een aantal thema's opgenomen. Voor deze thema's geldt dat een risico-inschatting wordt gemaakt en dat bestaan, opzet en werking van het beheersingskader worden beoordeeld.

c. Risicoanalyse van incidenten

Het gaat hier om een analyse achteraf die bepaalt of beheersmaatregelen adequaat zijn ingeregeld of dat andere beleidskeuzes wellicht beter zijn om een herhaling van het incident te voorkomen.

d. Risicoanalyse beleidsvoorstellen

Bij ieder beleidsvoorstel dient een gedegen risicoanalyse gemaakt te worden. Hierbij kan het pensioenfonds zich baseren op de risicoanalyse van Blue Sky Group en betreft het een risicoparagraaf. Dit geldt in het bijzonder voor beleidsvoorstellen met een relatief kleine impact. De sleutelfunctiehouder risicobeheer zal de risicoanalyse aanvullen in de vorm van een risico-opinie aan het bestuur indien er sprake is van een mogelijk significant risico en/of een fondsbrede impact op meerdere risico's (integraliteit).

7.4 Ontwikkelingen risicomanagement

Terugblik

Het jaar 2021 stond evenals 2020 grotendeels in het teken van de coronacrisis. Vrij snel na de eerste lockdown in 2020 heeft het pensioenfonds een risicoanalyse uitgevoerd om risico's in kaart te brengen voor de bestuurlijke besluitvorming en de uitvoering van de primaire en ondersteunende processen. Naar aanleiding hiervan heeft het pensioenfonds een aantal aanvullende beheersmaatregelen getroffen. Nadat duidelijk werd dat de continuïteit van alle processen binnen het pensioenfonds en de uitvoeringsorganisatie was gewaarborgd, is een stress-scenario aan de risicoanalyse toegevoegd. De risico's en de beheersing ervan zijn vanuit de risicobeheerfunctie periodiek gemonitord en gerapporteerd.

In 2021 heeft het pensioenfonds het integraal risicomanagementbeleid (IRM) opnieuw opgesteld en bestuurlijk vastgesteld. Hiermee voldoet het beleid aan de nieuwste inzichten en standaarden met betrekking tot de ontwikkelingen op het gebied van risicomanagement. Het bestuur heeft de risicobereidheid voor alle onderkende risico's uit de risicotaxonomie van het pensioenfonds opnieuw beoordeeld en opgenomen in het IRM-beleid. Daarnaast heeft er een verdere verdieping plaatsgevonden van de risicobereidheid en de risicotoleranties met behulp van zogeheten risicokaarten. Met de vaststelling van de risicobereidheid van het pensioenfonds op alle onderkende risico's is ook de opzet van de risicorapportage van het pensioenfonds op een aantal punten verbeterd. De voornaamste wijziging betreft het opnemen van de risicobereidheid in de risicorapportage (kwartaalbasis), zodanig dat het netto risico hiertegen kan worden afgezet.

Het pensioenfonds heeft een aantal risicoanalyses uitgevoerd. Eén van deze analyses kijkt naar alle risico's die samenhangen met de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Daarnaast is er een belangrijke risicoanalyse uitgevoerd naar de gevolgen van het datalek dat zich in de zomer van 2021 heeft voorgedaan bij Blue Sky Group. Aan de hand van de risicoanalyse heeft het bestuur uitgebreid stilgestaan bij de bestaande en aanvullend te treffen beheersmaatregelen. In nauw overleg met de directie van de uitvoeringsorganisatie is de behandeling van dit datalek en de daaruit voortvloeiende geprioriteerde acties besproken.

Het pensioenfonds heeft daarnaast een verdiepingsonderzoek (een zogeheten deep dive) uitgevoerd naar het derivatenrisico. De uitkomsten hiervan krijgen opvolging of hebben reeds opvolging gekregen, zodat de beheersing van deze risico's kan worden aangescherpt.

Op een aantal relevante bestuurlijke onderwerpen heeft de risicobeheerfunctie een risico-opinie opgesteld. Het betrof onder meer het herziene valutabeleid en de ALM light studie die het pensioenfonds heeft uitgevoerd.

Er zijn twee kennissessies voor het bestuur georganiseerd op het gebied van risicomanagement. De eerste sessie was gewijd aan de wijze waarop het integraal risicomanagement bij het pensioenfonds is ingericht, mede naar aanleiding van de vaststelling van het nieuwe IRM-beleid. Tijdens de andere kennissessie voor het bestuur lag de focus op IT- en cyberrisico's.

Vooruitblik

Het IRM-jaarplan voor 2022 staat vooral in het teken van de volgende belangrijke onderwerpen:

- Voor 2022 wil het pensioenfonds zelf een IT-risicoanalyse uitvoeren vanuit fondsperspectief. De focus zal liggen op (een selectie van) de 58 DNB controls voor informatiebeveiliging. Vanuit deze analyse en de follow-up uit de vastgestelde acties rondom het datalek, zal ook de monitoring richting de Blue Sky Group opnieuw beoordeeld en waar nodig aangescherpt worden.
- Voor de risicobeheerfunctie is de uitwerking van het pensioenakkoord in 2022 (en de jaren erna) een aandachtspunt. In 2021 is hiermee reeds een start gemaakt door het opstellen van een risico self assessment op het nieuwe pensioenstelsel. In het risico self assessment wordt gekeken naar het proces van uitwerking, het keuzeproces, de beschikbare expertise en de toekomstige impact op het pensioenfonds (zowel voor deelnemers als voor de uitvoeringsorganisatie). Naast het belang van goede communicatie speelt de uitvoerbaarheid door de IT-systemen hierbij een belangrijke rol. Bij al deze aspecten hoort een risico-inschatting die voortdurend zal worden bijgesteld aan de hand van de relevante ontwikkelingen bij het pensioenfonds en de belangrijke stakeholders.
- Vanuit zowel wettelijke als maatschappelijke ontwikkelingen neemt de wens en noodzaak toe om ESG-aspecten stevig te verankeren binnen het pensioenfonds. Dit heeft ook impact op het risicomanagement. In 2021 is hiermee een aanvang gemaakt door ESG als risico op te nemen in de risicotaxonomie van het pensioenfonds en in het nieuw opgestelde beleid voor integraal risicomanagement. Daarnaast heeft het pensioenfonds een ESG-risicoraamwerk opgesteld om grip te houden op de voornaamste risicobronnen en beheersmaatregelen in het ESG-domein. In 2022 zal de focus meer komen te liggen op de werking van het dit jaar te implementeren risicoraamwerk. Het raamwerk zal mede als onderdeel van het integrale risk self assessment (zie laatste speerpunt), dat het pensioenfonds uitvoert op alle risico's uit de taxonomie, worden getoetst op de effectiviteit van de risicobeheersing.
- Een van de speerpunten van DNB is datakwaliteit. Het belang van dit onderwerp is groter geworden als gevolg van de sterk toegenomen automatisering en de langere uitbestedingsketens die pensioenfondsen hebben ingericht voor hun dienstverlening richting deelnemers. DNB verlangt dat pensioenfondsen een scherp beeld hebben van de datakwaliteit en de beheersing van de uitbestedingsketen waar deze data zich bevinden. Een datastrategie en beleid voor datakwaliteit zijn hiervoor noodzakelijk. Het opstellen daarvan staat gepland voor 2022.

7.5 Risicobeschrijving

Inleiding

In de tabel met de weergave van de risicobereidheid in [paragraaf 7.1](#) wordt inzichtelijk gemaakt welke risicodomeinen (strategisch, financieel en niet-financieel) het pensioenfonds heeft geïdentificeerd en welke onderliggende risico's daarbij worden onderkend. Deze indeling wordt aangeduid als de risicotaxonomie van het pensioenfonds en deze set aan risico's vormt de basis voor het vaststellen van het risicoprofiel van het pensioenfonds. De risicodomeinen zijn als volgt ingedeeld:

- Strategische risico's: de fondseigen risico's die betrekking hebben op de strategie van het pensioenfonds en zijn directe omgeving.
- Financiële risico's: risico's die van invloed zijn op de financiële situatie. Financiële risico's zijn te kwantificeren op basis van eigen normen en FTK eisen.
- Niet-financiële risico's: risico's die de operationele bedrijfsvoering in gevaar brengen. Niet-financiële risico's zijn deels te kwantificeren en deels kwalitatief te normeren. Binnen de categorie niet-financiële risico's is er een speciale plek voor subrisico's met betrekking tot het integriteitsdomein: risico's die zowel een financiële impact als een reputatie-impact kunnen hebben op het pensioenfonds en daarmee het voortbestaan in gevaar brengen. Integriteitsrisico's zijn kwalitatief te normeren.

Hierna worden de risico's nader toegelicht.

Risicodefinities

Strategische risico's

Afhankelijkheidsrisico

Het risico dat de invloed en ontwikkelingen van bij het pensioenfonds betrokken partijen resulteren in conflicterende belangen met het pensioenfonds en/of beïnvloeding van de financiële positie van het pensioenfonds. Het pensioenfonds krijgt bijvoorbeeld bij nieuwe ontwikkelingen onvoldoende implementatietijd als gevolg van langdurige besluitvorming van het arbeidsvoorwaardelijk overleg, de verplichtingen aan het pensioenfonds kunnen niet meer (volledig) worden nagekomen door de sponsor (financiële positie), leden van pensioenfondsgremia zich meer/te veel laten leiden door de belangen van de eigen achterban of het pensioenfonds beschikt over onvoldoende expertise waardoor het te afhankelijk wordt van de uitvoeringsorganisatie.

Politiek/omgevingsrisico

Het omgevingsrisico betreft veranderingen van buiten het pensioenfonds. Het kan bijvoorbeeld gaan om verschuivende concurrentieverhoudingen, een veranderende opstelling van belanghebbenden, aantasting van de reputatie en verslechtering van het ondernemingsklimaat. Het pensioenfonds beheerst dit risico door te anticiperen op nieuwe ontwikkelingen, trends in het pensioenlandschap te bespreken en transparant te zijn bij de belangenafweging en besluitvorming.

Strategische uitvoeringsrisico

Het risico dat het pensioenfonds niet snel genoeg kan inspelen op veranderingen in de omgeving en/of veranderende eisen door de toezichthouders en wetgeving. Dit kan ontstaan door beperkte verandercapaciteit bij (onder)uitbestedingspartijen, beperkt beschikbare tijd bij bestuursleden door de eisen van een full time baan of van andere functies, en door beperkte mogelijkheden voor kostenbeheersing (zoals weinig schaalvoordelen).

Reputatierisico

Het risico dat de marktpositie van het pensioenfonds verslechtert als gevolg van een negatieve perceptie van het imago van het pensioenfonds door belanghebbenden, tegenpartijen en/of regelgevende instanties. Het risico dat de reputatie van het pensioenfonds, en het vertrouwen van (potentiele) deelnemers in het pensioenfonds, geschaad wordt door negatieve berichtgeving in (sociale) media.

Concurrentierisico

Het risico dat de concurrentie- en marktpositie van het pensioenfonds wordt beïnvloed als gevolg van activiteiten, acties en/of besluiten van (nieuwe) concurrenten. Het risico dat de basis/draagvlak van het pensioenfonds daardoor bedreigd wordt door groei-ambities van andere partijen (deels met een bredere productportfolio en/of lagere uitvoeringskosten per deelnemer).

Financiële risico's*Renterisico*

Het risico dat rentebewegingen leiden tot ongewenste effecten op de financiële positie van het fonds, als gevolg van ontoereikende afstemming tussen de beleggingen en de verplichtingen op het gebied van rentelooptijden en rentevoet. Dit kan onder andere worden veroorzaakt door een niet-parallelle verschuiving van de rentecurve.

Inflatierisico

Het risico dat de werkelijke inflatie (sterk) hoger uitvalt dan verwacht en/of dat de inflatieverwachting (sterk) stijgt, waardoor de ambitiedoelstelling van het pensioenfonds in gevaar komt. Het streven naar een waardevast (reëel) pensioen geeft een risico dat de verandering van de pensioenvoorzieningen als gevolg van inflatie niet gecompenseerd wordt door een waardeverandering van de beleggingen.

Prijsvolatiliteit

Het risico dat veranderingen in marktprijzen van beleggingen een negatieve invloed hebben op het rendement van de portefeuille van het pensioenfonds.

Illiquide beleggingen

Het risico dat het beheer van de illiquide beleggingen niet wordt uitgevoerd conform het beleid. De risico's die samenhangen met illiquide beleggingen zitten in het niet tegen acceptabele prijzen liquide maken van deze activa, de wijze waarop de waardering van deze activa tot stand komt en de operationele beheersing en kosten die hiermee samenhangen.

Derivaten risico

Het risico dat de waarde van derivaten en de risico's van het gebruik van derivaten verkeerd worden ingeschat. In het strategisch beleggingsbeleid heeft het pensioenfonds beleggingsrisico's gedefinieerd die het expliciet wil beheersen. Het gaat om het renterisico en het valutarisico. Voor de beheersing hiervan is de inzet van derivaten onder voorwaarden toegestaan. Ook dit brengt risico's met zich mee. Het pensioenfonds let hier op bij afspraken met tegenpartijen, transacties en het beheer van posities.

Valutarisico

Valutarisico betreft het risico dat de waarde van de beleggingen in vreemde valuta verslechtert als gevolg van veranderingen in valutakoersen. De kans dat de wisselkoers van vreemde valuta verslechtert ten opzichte van de euro betekent een risico voor een pensioenfonds omdat de verplichtingen veelal in euro luiden en de bezittingen (deels) in vreemde valuta.

Liquiditeitsrisico

Het risico dat het pensioenfonds onvoldoende liquide middelen heeft om op korte termijn aan zijn verplichtingen (het uitbetalen van pensioenuitkeringen en/of financieringsverplichtingen vanuit beleggingen) te voldoen. Dit kan gebeuren wanneer de vraag naar liquide middelen groter is dan de aanwezige allocatie naar liquide beleggingen. Het pensioenfonds kan in dit geval niet vrij over de middelen beschikken of slechts door ze tegen een fors lagere prijs te verkopen dan waarvoor ze gewaardeerd worden.

Kredietrisico

Het risico dat een belegging in waarde daalt doordat een tegenpartij de contractuele verplichtingen niet kan nakomen, kredietwaardigheid verliest of failliet gaat.

Verzekeringstechnisch risico

Het verzekeringstechnisch risico is het risico op een ongunstige verandering in de waarde van de technische voorziening door inadequate aannames over de vaststelling van de technische voorzieningen. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer leven dan verondersteld. Daarnaast is er nog het arbeidsongeschiktheidsrisico. Dit is het risico dat verliezen optreden als gevolg van verschillen tussen de werkelijke en veronderstelde schade die voortkomt uit arbeidsongeschiktheid.

Actief beheer risico

Het actief beheer risico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nagestreefde portefeuille. De mate van actief beheer wordt doorgaans bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de (deel)portefeuille vastgelegde benchmark.

Actuariële premie risico

Het risico dat de premiestelling niet aansluit bij de korte of lange termijn doelstellingen van het fonds. Een gevolg is dat de dekkingsgraad uitholt als gevolg van een te lage ontvangen premie ten opzichte van de kostprijs van nieuwe pensioenopbouw.

ESG-risico

Het risico dat er als gevolg van het door het pensioenfonds gevoerde beleggingsbeleid sprake is van negatieve gevolgen voor mens, milieu of samenleving. Het risico op negatieve gevolgen voor de waarde van de beleggingen van het pensioenfonds als gevolg van klimaatverandering en de energietransitie.

Niet-financiële risico's*Operationeel risico*

Het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, en onverwachte externe gebeurtenissen.

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbestede werkzaamheden wordt geschaad. Het pensioenfonds besteedt de pensioenuitvoering, de bestuursondersteuning en het vermogensbeheer uit aan BSG. Het uitbestedingsrisico van het pensioenfonds is vooral het risico dat BSG niet handelt volgens het verstrekte mandaat.

IT-risico

Het risico dat bedrijfsprocessen en informatievoorziening onvoldoende integer, continu, wendbaar en/of beveiligd worden ondersteund door IT. Dit IT-risico kan bijvoorbeeld optreden als de IT-strategie en het IT-beleid niet of onvoldoende zijn toegerust voor de bedrijfsprocessen. Daarnaast kan sprake zijn van het IT-risico bij:

- de beveiliging (bijvoorbeeld toegang voor niet-geautoriseerde gebruikers);
- de beheersbaarheid (ontoereikend beheer van de ICT-omgeving);
- de continuïteit (het niet beschikbaar zijn van de IT-infrastructuur, waaronder applicaties en systemen).

Juridisch risico

Het juridisch risico hangt samen met (veranderingen in) wet- en regelgeving, waardoor de rechtspositie van het pensioenfonds mogelijk in gevaar komt. Dit kan ook gebeuren doordat het pensioenfonds contractuele bepalingen niet heeft vastgelegd of niet correct heeft gedocumenteerd. Een belangrijk onderdeel van juridisch risico is het compliancerisico. Het compliancerisico omvat het niet naleven door het pensioenfonds van interne regelgeving, zoals de gedragscode en beleggingsrichtlijnen.

Privacyrisico

Dit betreft het risico op onvoldoende bescherming van persoonsgegevens van deelnemers en/of belanghebbenden zodat niet wordt voldaan aan de uitgangspunten zoals opgenomen in de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG). Dit kan tevens een negatieve impact hebben op reputatie en leiden tot een aanwijzing of boete van de externe toezichthouder.

Integriteitsrisico

Bij het integriteitsrisico gaat het om het risico dat het pensioenfonds niet integer handelt. Dit risico kent een serie subrisico's die in het IRM-beleid is uitgewerkt. Een van deze sub-risico's is het frauderisico. Het frauderisico is in 2021 niet specifiek beschouwd door middel van een risicoanalyse, maar wordt in het SIRA-raamwerk en -proces betrokken. De SIRA wordt tweejaarlijks uitgevoerd; de SIRA is in 2020 voor het laatst uitgevoerd en is voor de tweede helft van 2022 gepland. Als onderdeel van het frauderisico heeft het fonds een set aan beheersmaatregelen vastgesteld die wel ten minste jaarlijks wordt getoetst.

8 TOEKOMSTVERWACHTING 2022

Oekraïne-crisis

De oorlog in Oekraïne, die sinds eind februari 2022 woedt, zal in 2022 invloed hebben op de financiële markten. Door de stijging van de energieprijzen vanwege de oorlog en oplopende tekorten bij de voedselvoorziening en industriële grondstoffen zal de prijsinflatie op een ongekend hoog niveau gaan uitkomen. Het bestuur van het pensioenfonds heeft in maart 2022 besloten om alle beleggingen in Rusland te verkopen. Daarentegen zal het pensioenfonds op indirecte wijze door de algehele impact op de wereldeconomie en het stijgen van de marktrente de gevolgen gaan voelen. Het bestuur beoordeelt de ontwikkelingen nauwlettend.

Vermogensontwikkeling en beleggingsbeleid

Als gevolg van met name de oplopende marktrente in 2022 zijn de verplichtingen van het fonds lager ingeschat waardoor dit een positief effect heeft gehad op de dekkingsgraad van het pensioenfonds. De actuele dekkingsgraad kwam aan het einde van het eerste kwartaal van 2022 uit op 124,3% met een beleidsdekkingsgraad van 116,0%.

Sinds het vierde kwartaal van 2021 is er sprake van een sterk oplopende prijsinflatie die zich in 2022 op dezelfde wijze heeft doorgezet. In samenhang hiermee is de gestegen marktrente om de oplopende inflatie enigszins te beteugelen een belangrijk signaal.

Nieuw pensioenstelsel

Kabinet en sociale partners hebben in juni 2019 een principeakkoord gesloten over een toekomstbestendig en evenwichtig pensioenstelsel. Het kabinet wil het wettelijk kader voor het nieuwe pensioencontract in 2022 gereed hebben.

Om zich tijdig te kunnen voorbereiden, volgde het pensioenfonds de ontwikkelingen rondom het nieuwe pensioencontract in 2021 op de voet en heeft het een projectstructuur ingericht. Het pensioenfonds heeft in het kader van het nieuwe pensioenstelsel in 2022 frequent overleg met sociale partners enerzijds en met de uitvoeringsorganisatie BSG anderzijds. Via diverse kennissessies zullen met name het bestuur en het verantwoordingsorgaan worden geïnformeerd over de inhoud en uitwerking van het pensioenakkoord. Daarnaast wordt gewerkt aan het opstellen van een toetsingskader. Naar verwachting hebben de sociale partners van KLM eind 2022 de contouren van de nieuwe regeling in beeld.

Risicomanagement

In 2022 staat onder meer het uitvoeren van een eigen IT risicoanalyse vanuit fondsperspectief op de agenda. Vanuit deze analyse en de follow-up uit de vastgestelde acties rondom het datalek zal ook de monitoring richting de uitvoeringsorganisatie opnieuw beoordeeld en waar nodig aangescherpt worden.

Als gevolg van de sterk toegenomen automatisering en de langere uitbestedingsketens van pensioenfondsen voor hun dienstverlening richting deelnemers, is het belang van datakwaliteit groter geworden. Pensioenfondsen dienen een scherp beeld te hebben van de datakwaliteit en de beheersing van de uitbestedingsketen waar deze data zich bevindt. Het opstellen van de hiervoor noodzakelijke datastrategie en beleid voor datakwaliteit staat gepland voor 2022. Ook wordt in de eerste helft van 2022 een audit op datakwaliteit uitgevoerd.

Voor de risicobeheerfunctie is tot slot de uitwerking van het pensioenakkoord een aandachtspunt voor 2022 en de daaropvolgende jaren.

9 ONTWIKKELINGEN NA BALANSDATUM

Herstelplan geactualiseerd

Bij een tekort moet een pensioenfonds jaarlijks een herstelplan voor de komende tien jaar indienen. Het pensioenfonds had begin 2022 een dekkingstekort en diende daarom op 22 maart 2022 een geactualiseerd herstelplan per 1 januari 2022 in bij DNB.

Stapsgewijze invoering van de aangepaste UFR

De technische voorzieningen zijn vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur van DNB per 31 december 2021 en de factoren zoals genoemd in de grondslagen bij de jaarrekening. DNB heeft toegelicht dat de rentetermijnstructuur de komende jaren in vier stappen wordt gewijzigd. De aanpassing vloeit voort uit het advies van de Commissie Parameters. Samen met het effect van de verwachte daling van het tienjaars voortschrijdende gemiddelde van de rente zal dit leiden tot hogere technische voorzieningen en daardoor een lagere dekkingsgraad.

In de onderstaande tabel wordt de impact van de wijziging op de financiële positie van het pensioenfonds getoond als per 31 december 2021 reeds rekening was gehouden met de rentetermijnstructuur op basis van de methodiek vanaf 1 januari 2022 (de tweede stap). Tevens wordt de impact op de financiële positie getoond, indien de nieuwe methodiek op 31 december 2021 reeds in zijn geheel zou zijn geïntroduceerd.

	Rentetermijnstructuur 31 december 2021		
	UFR einde 2021	UFR primo 2022	UFR primo 2024
Financiële positie 31 december 2020			
Vermogen	4.495,1	4.495,1	4.495,1
Technische Voorzieningen	3.746,8	3.775,2	3.835,4
Eigen vermogen	748,3	719,9	659,7
Actuele dekkingsgraad	120,0%	119,1%	117,2%

Oekraïne-crisis

Het bestuur heeft met betrekking tot de Oekraïne-crisis in maart 2022 besloten om niet langer te investeren in Rusland en Belarus en op een verstandige en beheerste manier afscheid te nemen van de huidige posities in Rusland en Belarus.

De directe impact op de beleggingsportefeuille is relatief beperkt, aangezien op slechts een paar tiende procent van de totale beleggingsportefeuille in Rusland is belegd. De exposure in het belegd vermogen Rusland/Oekraïne bedroeg per 31 december 2021 EUR 23.382.565 (0,52%) en per 1 maart 2022 EUR 7.734.463 (0,18%).

Aanvullend blijft het pensioenfonds voldoen aan de sanctiewetgeving. Dit betekent onder andere dat de bestanden met deelnemers periodiek worden gescreend. Mochten er naar aanleiding van deze screening zaken naar voren komen, dan wordt daar conform wet- en regelgeving opvolging aan gegeven.

10 VERSLAG INTERN TOEZICHT

1 Organisatie en invulling van het intern toezicht

Organisatie

Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel (hierna: het fonds) kent een omgekeerd gemengd bestuursmodel, een model dat zowel uitvoerende als niet-uitvoerende bestuursleden heeft en waarbij het intern toezicht is belegd bij de niet-uitvoerende bestuursleden (hierna: de NUB). Bij het uitoefenen van hun toezichtstaak worden de NUB in adviserende zin ondersteund door de auditcommissie (hierna: de AC).

Met deze rapportage leggen de NUB verantwoording af over de uitvoering van het intern toezicht in 2021, de genomen besluiten en delen zij hun observaties en aanbevelingen.

Invulling

Het toezicht vindt achteraf plaats. In de rol van toezichthouder richten de NUB zich in ieder geval op:

1. het beleid van het bestuur;
2. de algemene gang van zaken in het fonds;
3. een adequate risicobeheersing;
4. de evenwichtigheid van de belangenafweging.

Gedurende het jaar vindt periodiek een review plaats en vormen de NUB zich een oordeel op deze vier punten.

Daarnaast stellen de NUB per jaar een toezichtplan op, waarin de thema's zijn vastgelegd waaraan de NUB in dat jaar specifieke aandacht willen geven. Met betrekking tot die thema's wordt per vergadering een update van de stand van zaken gegeven. Ook kijken de NUB of de actuele ontwikkelingen vragen om bijstelling van de toezichtthema's. Voor 2021 hadden de NUB de volgende thema's benoemd:

1. Nieuw Pensioenakkoord;
2. Kostenbeheersing/uitbesteding, kosten en kwaliteit;
3. Duurzaamheid;
4. Cybersecurity.

De beoordeling van de toezichtthema's kent de volgende stappen:

- thema en scope van de onderzoeksvraag bepalen;
- documenten en rapportages beoordelen;
- gesprekken met diverse relevante betrokkenen;
- schriftelijke terugkoppeling van het gesprek en de bevindingen en een voorlopige conclusie en aanbevelingen formuleren;
- plenair bespreken in de NUB en met de AC;
- tussentijdse terugkoppeling aan het algemeen bestuur;
- vaststellen uiteindelijke bevindingen en aanbevelingen.

Het intern toezicht legt verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan (hierna: het VO) van het fonds en aan de werkgever. Deze verantwoording vindt plaats door het delen van het toezichtplan en de toezichtrapportage. Bovendien overleggen de NUB ten minste éénmaal per jaar met het VO.

Het algemeen bestuur (hierna: het bestuur) is verantwoordelijk voor de opvolging van de bevindingen en aanbevelingen van het intern toezicht. Hierbij geldt dat het bestuur beslist over de opvolging van bevindingen en aanbevelingen die betrekking hebben op het vormen van strategisch beleid. Voor de opvolging van bevindingen en aanbevelingen die betrekking hebben op de uitvoering van strategisch

beleid, zijn de uitvoerende bestuurders verantwoordelijk. De NUB monitoren de opvolging van de bevindingen en aanbevelingen.

Bevindingen en aanbevelingen 2020

De opvolging van de bevindingen en aanbevelingen is door de NUB gemonitord en de NUB hebben geconstateerd dat de opvolging van de bevindingen en aanbevelingen over 2020 is afgerond.

2 Algemeen oordeel intern toezicht

Het bestuur werkt gestructureerd en effectief, waardoor de juiste onderwerpen bestuurlijk de aandacht krijgen. Beleidsvoorbereiding vindt plaats door de uitvoerende bestuurders. Vervolgens worden de beleidsnotities en andere stukken inhoudelijk in het bestuur besproken. Waar aan de orde neemt het bestuur een evenwichtige afweging van de belangen mee in de besluitvorming. Besluitvorming wordt getoetst aan de geïdentificeerde risico's. Het uitbestedingsrisico krijgt daarin de aandacht die het behoeft. Van oudsher is BSG immers een belangrijke strategische partner van het fonds. De NUB zien dat het bestuur voldoende oog heeft voor de interne ontwikkelingen en de kwaliteit van de dienstverlening aldaar. De ervaring leert ons dat het bestuur de actuele capaciteitsvraagstukken bij BSG positief kritisch aan de orde stelt en dat zaken als doorlooptijden, inrichting en capaciteit van de auditfunctie daarin voldoende worden belicht. De NUB zijn van oordeel dat de besluitvorming door het bestuur adequaat gebeurt, waarbij de evenwichtige belangenafweging en risicomangement over het algemeen systematisch aan de orde komen.

3 Oordeel specifieke toezichtonderwerpen

3.1 Nieuw Pensioenakkoord

Algemeen

We staan aan de vooravond van de invoering van een nieuw pensioenstelsel. Alhoewel het nieuwe stelsel nog verder uitgewerkt wordt, is het van belang om belangrijke transitievraagstukken nu al te bespreken. Daarnaast is het zaak dat het bestuur goed zicht heeft op alle in- en externe betrokken partijen en de risico's. De NUB hebben gekeken of het fonds zich op alle fronten voldoende voorbereidt en tijdig inzichtelijk heeft wat en wie er nodig zijn om de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel te kunnen realiseren. Enerzijds hebben de NUB beoordeeld of het bestuur voldoende zicht heeft op relevante uitvoeringsvraagstukken als de complexiteit van de regeling, de IT-veranderingscapaciteit, de datahuishouding en of de uitvoeringsorganisatie voldoende middelen en mensen heeft. Anderzijds is gekeken naar de meer inhoudelijke kant van een transitie, het type contract: hoe is de relatie met sociale partners, beschikken stakeholders over het vereiste kennisniveau en hoe zien proces, tijdslijnen en keuzecriteria er uit?

De NUB zien dat het bestuur zich voldoende voorbereidt op de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Er is gekozen voor een projectmatige insteek onder leiding van een externe projectleider. Zowel relevante uitvoeringsvraagstukken als de meer inhoudelijke aspecten van de transitie zijn benoemd en stakeholders zijn begonnen om invulling te geven aan de transitie. Daarin is aandacht voor de relatie met de stakeholders belangrijk. De NUB beschouwen het als positief dat het bestuur daarbij oog heeft voor de relatie met de gepensioneerdverenigingen VOC-KLM en VG-KLM.

Gezien de omvang en de impact van de transitie is het van essentieel belang om de komende periode de voortgang te bewaken binnen het bestuur en deze te delen met het arbeidsvoorwaardelijk overleg, het VO en de verenigingen van gepensioneerd. Dat kan door middel van een voortgangsrapportage vanuit de projectleiding, maar ook door als bestuur in gesprek te blijven met de diverse stakeholders. Het verdient aanbeveling om alvast te kijken naar zaken die opgepakt kunnen worden zonder dat het

nieuwe pensioencontract volledig concreet is. Voorbeelden daarvan zijn het opstellen van een format voor de evenwichtige belangenafweging die komen gaat en het formuleren van een communicatieplan met de deelnemers.

Samengevat zijn de NUB van mening dat de integrale aanpak en procesinrichting voldoende is om ervoor te zorgen dat het bestuur de komende jaren in redelijkheid tot een keuze kan komen en dat er voldoende ruimte is voor een evenwichtige afweging van de belangen. De zorgvuldige en deugdelijke risicoanalyse die de uitvoerende bestuurders hebben opgesteld draagt daar zondermeer aan bij. In de voorbereidingen op de transitie naar een nieuw pensioenstelsel is het tijdig betrekken en informeren van de diverse gremia voldoende in het traject opgenomen. Omdat het project nieuw pensioenstelsel in 2022 doorloopt, zal dit toezichtthema in 2022 voortgezet worden.

Aanbevelingen

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Werk een opdrachtaanvaardingskader uit waarmee het transitieplan straks op een evenwichtige belangenafweging kan worden beoordeeld;
- De rol van het fonds zal in het nieuwe pensioenstelsel anders zijn. Hiervoor zal een herijking van de missie, visie en strategie (hierna: MVS) nodig zijn. Ondanks de onduidelijkheden die er nog steeds zijn, kan het fonds aan de hand van een aantal scenario's toch tot een herijking komen. Waarbij wordt opgemerkt dat de MVS een 'levend document' is. Deze herijking biedt tot de transitiedatum een handvat bij het maken van keuzes;

Aan de uitvoerende bestuurders

- Denk na over informatie en communicatie met de verschillende groepen deelnemers en stel een storyline/communicatieplan op om alle deelnemers te bereiken. Het project heeft een lange doorlooptijd. Het is van belang om goed in beeld te hebben wat wanneer gecommuniceerd wordt en met welk doel. Houd bij het opstellen van het communicatieplan rekening met de verschillende rollen die stakeholders hebben en de verschillende fasen (opstellen transitieplan/implementatie fase);
- Blijf de eigen verantwoordelijkheid bewaken en voorkom dat het bestuur afhankelijk wordt van de voortgang bij sociale partners. Zorg dat je als fonds de regie houdt in de afstemming met sociale partners. Met als uitgangspunt om waar mogelijk gezamenlijk optrekken, doch met duidelijke afbakening van de verschillende verantwoordelijkheden. Als fonds is het slechts bewaken van eigen verantwoordelijkheden daarin onvoldoende om grip te houden op de voortgang;
- Richt voor het geval het proces vastloopt met behulp van een commissie een escalatietraject in.

3.2 Kostenbeheersing / uitbesteding, kosten en kwaliteit

Algemeen

Net als in 2020 was kostenbeheersing in 2021 een constant aandachtspunt. Het bestuur heeft een aantal initiatieven gestart met als doel beter grip te krijgen op de kostenbeheersing en inzicht te krijgen in de prijs-kwaliteit verhouding van uitbestede diensten in het algemeen. Vanuit toezichtperspectief is gekeken naar het proces dat gelopen wordt voor de kostenbeheersing in relatie tot uitbesteding.

De NUB constateren dat het bestuur via diverse wegen op de kosten en monitoring daarvan stuurt. De NUB zijn van mening dat de uitvoerende bestuurders de juiste vragen stellen om tot een nadere kostenanalyse te komen en ziet dat zeer kritisch naar de kosten in relatie tot kwaliteit van de uitbestede werkzaamheden wordt gekeken. Zo is het kostenallocatiemodel van de KLM-Pensioenfondsen aan de orde gesteld met als doel te toetsen of de huidige verdeelsleutel recht doet aan de omvang van het fonds en de daaraan gerelateerde dienstverlening. Wat betreft

uitbesteding wordt door BSG een product/diensten-catalogus opgezet, welke inzicht moet geven in de kosten voor 2022 e.v. Ook is er een marktverkenning voor fiduciair advies gestart, waarbij de kwaliteit en de kosten van de fiduciair vergeleken worden in de markt. In deze marktverkenning zien de NUB de kritische en zorgvuldige houding van het bestuur terug. Ook is er sprake van gepaste zorgvuldigheid en betrokkenheid richting de uitvoeringsorganisatie en de zusterfondsen. Gezien de van oudsher ontstane verwevenheid met de uitvoeringsorganisatie en de KLM pensioenfondsen, zijn de NUB van mening dat zorgvuldigheid en betrokkenheid prevaleren boven snelheid.

Geconstateerd kan worden dat de sturing op de kosten in 2021 een goede start heeft gemaakt. De NUB hebben er vertrouwen in dat deze lijn zich voortzet. Kostenanalyse is echter één aspect van het gehele kostenbeheersingsproces. De NUB zien ruimte om in bredere context naar kostenbeheersing te kijken. Dat kan door vanuit de missie, visie en strategie kostendoelstellingen en uitgangspunten te formuleren. Deze ondersteunen bij het geven van sturing, het bepalen van de focus en het nemen van beslissingen en uiteindelijk ook bij het meten van resultaten.

Aanbevelingen

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Stel meerjarige kostendoelstellingen op als kader voor besluitvorming over kosten en kwaliteit;

Aan de uitvoerende bestuurders

- Bepaal op basis van kostendoelstellingen een streefniveau voor de kosten per deelnemer;
- Rapporteer over de mate waarin kostendoelstellingen gehaald worden en stuur tijdig bij.

3.3 Duurzaamheid

Algemeen

Het fonds heeft duidelijk ESG-ambities. De NUB hebben gekeken hoe het handelen van het fonds zich verhoudt tot de eigen duurzaamheidsdoelstellingen en wetgeving op dit vlak. De NUB constateren dat het geven van uitvoering aan de duurzaamheidsdoelstellingen in 2021, met name door externe ontwikkelingen zoals de gevolgen van een voortdurende coronapandemie, een verlengde ALM-light en een RFI bij marktpartijen voor (mogelijke) uitbesteding van (delen van) het vermogensbeheer, in een lager tempo is verlopen dan gepland. Daarnaast vragen de NUB aandacht voor het vooralsnog ontbreken van volledige integratie van het ESG-beleid in de beleggingsprocessen van de fiduciair.

In de beleggingsrichtlijnen van het fonds is een investment belief inzake duurzaamheid opgenomen en het fonds heeft zijn voorkeur uitgesproken voor het benadrukken van bepaalde thema's door middel van een keuze voor vier sustainable development goals (SDG 7 en 13, 'klimaatverandering', SDG 8 en 12, 'economie, productie en consumptie'). Echter, in de missie, visie, strategie van het fonds is niet vastgelegd hoe het bestuur aankijkt tegen duurzaamheid. Een zogenaamde top-down benadering, waarbij het fonds eerst beschrijft wat het wil bereiken en daarna hoe het dat wil doen, draagt bij aan een integraal geheel. Dat kan de voortgang en consistentie bij de implementatie van duurzaamheidsbeginselen ten goede komen.

Voorts constateren de NUB dat duurzaamheidsaspecten bij strategische beleggingsbesluiten niet consequent worden meegewogen. Daardoor is er niet in alle gevallen voldoende aandacht voor duurzaamheid bij de besluitvorming geweest. Onderdeel van het integrale proces is gestructureerde terugkoppeling van ESG-data aan het bestuur. Vanaf het eerste kwartaal van 2022 zal het bestuur periodiek geïnformeerd worden over de verschillende duurzaamheidsaspecten binnen de portefeuille. Wat verder goed is, is dat de informatiebehoefte van de deelnemer op het gebied van duurzaamheid onderzocht wordt en vervolgens in de communicatie betrokken wordt. De NUB zijn verheugd over het besluit om voortgang op het gebied van IMVB, SFDR I en II, IORP II, MiFID II, structureel op de agenda

van de uitvoerende bestuursleden te plaatsen. Compliance op het gebied van duurzaamheids-wetgeving is hierdoor beter geborgd.

De ESG-risico's die het fonds loopt in de beleggingsportefeuille zijn in 2021 gecategoriseerd en van beheersmaatregelen voorzien in het risicoraamwerk. In de risicokaart worden risicobronnen en risicobereidheid weergegeven en de maatregelen beoordeeld op effectiviteit. De NUB beoordelen het risicobeheer rond ESG daarmee voldoende robuust.

Aanbevelingen

De NUB constateren dat de ambities op het gebied van duurzaamheid er zeker zijn, maar dat het handelen daarnaar nog aan kracht kan winnen. De NUB doen daartoe de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Beleg ESG expliciet binnen het bestuur;
- Werk duurzaamheid uit in de missie, visie, strategie van het fonds en geef het daarbinnen een meer prominente plek. Kijk vanuit de ambitie naar beleid en vanuit beleid naar uitwerking;

Aan de uitvoerende bestuurders

- Zorg dat duurzaamheidsaspecten bij strategische beleggingsbesluiten stelselmatig op systematische wijze en in voldoende mate worden meegewogen.

3.4 Cybersecurity

Algemeen

Cyberaanvallen worden steeds actueler en cybersecurity is een subonderdeel van het Informatiebeveiligingsbeleid van het fonds. De werkzaamheden zijn uitbesteed aan BSG, maar het bestuur blijft in geval van uitbesteding verantwoordelijk voor de informatiebeveiliging. Het moet in beeld hebben welke risico's het loopt en of het dat verantwoord vindt. Het thema is extra relevant geworden doordat de pensioenuitvoeringsorganisatie in 2021 werd getroffen door een datalek. De impact die het lek op de uitvoeringsorganisatie had, heeft geleid tot een versnelde leercurve voor het fonds. Daarbij is duidelijk geworden dat cyberrisico een breed begrip is.

De procedures na het ontdekken van het datalek bij BSG zijn goed gelopen, analyses zijn gedaan en maatregelen om herhaling te voorkomen zijn getroffen. Om te zorgen dat het bestuur de beheersing van dit risico beter kan monitoren, zal het cyberrisico verder uitgewerkt worden in subcategorieën. In 2022 vindt daartoe een self-assessment informatiebeveiliging plaats. De NUB ondersteunen deze beweging. In het kader van de eindverantwoordelijkheid van het bestuur is immers van belang dat het fonds weet welke risico's het loopt, zodat het risico-gebaseerde afwegingen kan maken en sturing kan geven aan het beheersingsproces. De NUB zijn van mening dat het fonds er goed aan doet om een eigen ambitie en risicohouding op het vlak van Informatiebeveiliging te formuleren, welke past binnen de missie, en visie van het fonds en in beleid kan worden vertaald. Dat biedt een basis voor toetsing van bestaan, monitoring en rapportage. Naast de beleidsmatige kant vragen de NUB aandacht voor de governance en roept op het thema Informatiebeveiliging te verankeren in de bestuurlijke kolom.

Aanbevelingen

In dit kader doet het intern toezicht de volgende aanbevelingen:

Aan het algemeen bestuur

- Bouw IT-kennis op in het algemeen bestuur;
- Formuleer Informatiebeveiligingsbeleid op fondsniveau en op het niveau van de uitvoerder en zet een adequate rapportagestructuur op waarmee bestaan en werking kunnen worden getoetst;

Aan de uitvoerende bestuurders

- Wijs het onderwerp Informatiebeveiliging toe aan een specifiek expertisegebied van een uitvoerend bestuurslid.

4 **Besluitvorming door de NUB**

De NUB hebben op grond van de toepasselijke wet- en regelgeving in 2021 een aantal besluiten genomen. In verband met het terugtrekken van één van de AC-leden hebben de NUB, na positief advies van het VO, in november een nieuw lid voor de AC benoemd. Tevens hebben de NUB besloten om de zittingstermijn van één van de huidige NUB omwille van de bestuurlijke continuïteit met ten minste een half jaar te verlengen.

5 **Tot slot**

2021 is het tweede volledige jaar geweest waarin de NUB invulling gegeven hebben aan het intern toezicht van het fonds. Daarbij geadviseerd en ondersteund door de AC, waarvoor onze hartelijke dank. Ook danken wij de uitvoerende bestuurders en sleutelfunctiehouders voor hun bijdrage om onze toezichthoudende rol te kunnen uitvoeren. Wij gaan in 2022 graag op deze ingeslagen weg verder.

Amstelveen, 19 mei 2022

Het intern toezicht van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Stefan Geerlings	Kees Porskamp
Paul Jansen	Jaap-Willem Verweij
Paul Loven	Theo Wentink
Marguerite Moquette	

Reactie van het bestuur

Het bestuur dankt de niet-uitvoerende bestuursleden voor het in 2021 uitgevoerde intern toezicht en voor de gedane aanbevelingen. Het bestuur herkent de aanbevelingen, waarvan een aantal reeds is afgerond. De aanbevelingen van het intern toezicht zijn opgenomen in de bestuursagenda.

11 VERSLAG VERANTWOORDINGSORGAAN

Het verantwoordingsorgaan vertegenwoordigt de bij het fonds betrokken belanghebbenden, zoals bedoeld in de Pensioenwet. De gevolgen van het gevoerde beleid en de wijze waarop het is uitgevoerd vormen het uitgangspunt voor de uitvoering van de taken door het verantwoordingsorgaan.

Het verantwoordingsorgaan heeft de bevoegdheid een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het bestuursverslag, de jaarrekening en andere informatie, waaronder bevindingen van het intern toezicht, over het door het bestuur uitgevoerde beleid, evenals over beleidskeuzes voor de toekomst. Dit oordeel wordt, samen met de reactie van het bestuur daarop, bekend gemaakt en in het bestuursverslag opgenomen.

Het verantwoordingsorgaan heeft het recht aan het bestuur advies uit te brengen over onder andere:

- a. het beleid inzake beloningen
- b. de vorm en inrichting van het interne toezicht
- c. het vaststellen en wijzigen van de klachten- en geschillenregeling
- d. het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid

Voor deze verantwoording is gebruik gemaakt van de verslagen van de bijeenkomsten en correspondentie tussen bestuur en verantwoordingsorgaan, de aan ons door het bestuur verstrekte bestuursverslagen, het jaarverslag, de jaarrekening en de interne toezichtrapportage.

Inleiding

2021 was een uitdagend jaar voor het relatief jonge bestuur van het pensioenfonds. Het verder vormgeven van het omgekeerd gemengd bestuursmodel, de effecten van Covid-19, een datalek, de relatie met BSG en het nieuwe pensioenstelsel zorgden voor meer werk dan eerder ingeschat. Het bestuur liet zien kort op de bal te kunnen spelen, waardoor op alle gebieden vooruitgang werd geboekt. Zo werd de ALM-Light geïntroduceerd en werd marktonderzoek gedaan naar vermogensbeheer.

De gunstige marktomstandigheden in combinatie met de door het bestuur gemaakte keuzes zorgden er verder voor dat de beleidsdekkingsgraad in 2021 sterk verbeterde van 95,2% in januari tot 112,6% in december, waardoor er zelfs een kleine indexering mogelijk was.

Al met al een bewogen jaar!

Speerpunten 2021

Voor 2021 werden de volgende speerpunten vastgesteld:

- Governance, de ontwikkeling van het omgekeerd gemengd bestuursmodel
- Evenwichtige belangenafweging
- Kostenbewustzijn
- Impact nieuw pensioenakkoord en communicatie

Governance

Om goed geïnformeerd te blijven werd voor elke vergadering van het verantwoordingsorgaan een niet-uitvoerend bestuurslid uitgenodigd, hetgeen zeer gewaardeerd werd door het verantwoordingsorgaan.

Het bestuur als geheel en de rol van de niet-uitvoerende bestuursleden werden verder vormgegeven, waardoor het bestuur slagvaardiger werd.

Binnen BSG was een cultuuromslag nodig om de relatie tussen het bestuur en BSG te optimaliseren, hier werd door het bestuur veel aandacht aan besteed. De relatie tussen het bestuur en BSG werd formeler. Het verantwoordingsorgaan is van mening dat het bestuur zich hier op een goede manier positioneert.

Evenwichtige belangenafweging

De positieve trend van de dekkingsgraad zorgde ervoor dat het bestuur er voor kon kiezen om het risico naar beneden bij te stellen. Dat het bestuur een evenwichtige belangenafweging adequaat toepast, komt onder andere naar voren in de in 2021 uitgevoerde ALM-light studie.

Kostenbewustzijn

De focus op kostenbewustzijn was er ook bij het bestuur. De uitvoerende bestuursleden hebben BSG om een strakkere rapportagelijijn gevraagd als gevolg van stijgende kosten bij Asset Management. Er is een marktverkenning voor fiduciair advies gestart en daarnaast is een discussie gestart over de allocatie van de kosten van de drie KLM fondsen. Deze is naar mening van het bestuur niet goed in balans.

De bestuurskosten liepen in 2021 verder op. Het verantwoordingsorgaan ziet dit als kosten die voor de baten uitlopen, waarbij we vaststellen dat de eerste baten in 2021 gerealiseerd zijn. Het verantwoordingsorgaan moedigt het bestuur graag aan om de ingezette acties met betrekking tot kostenbeheersing door te zetten.

Impact nieuwe pensioenakkoord en communicatie

De in 2021 bestaande onduidelijkheid over wetgeving en timing maakte het lastig om concrete stappen te zetten, toch werd het traject naar implementatie van het nieuwe pensioenakkoord al goed vormgegeven. Zo werd er een roadmap opgesteld en een technische werkgroep ingericht. Het onderwerp stond ook elke vergadering op de agenda, waarbij beschikbare informatie met het verantwoordingsorgaan gedeeld werd. Focus van het verantwoordingsorgaan lag bij dit onderwerp vooral op de communicatie naar alle belanghebbenden en het verantwoordingsorgaan ziet uit naar de eerste versie van het communicatieplan.

Adviesaanvragen

Het verantwoordingsorgaan adviseerde in 2021 over twee adviesaanvragen, beide keren positief. De eerste adviesaanvraag betrof de actualisering van de klachten- en geschillenregeling van het fonds, waarbij er geen inhoudelijke op- of aanmerkingen waren.

De tweede adviesaanvraag betrof de voorgenomen benoeming van een nieuw lid van de audit-commissie. Het verantwoordingsorgaan was van mening dat het selectieproces goed en zorgvuldig was verlopen. Kijkend naar het functieprofiel, de terugkoppeling op de selectiegesprekken met de kandidaten en het zorgvuldige proces, kon het verantwoordingsorgaan zich vinden in de gemaakte keuze. Het verantwoordingsorgaan waardeerde de uitvoerige informatie die werd verstrekt, zowel in de adviesaanvraag als in de gezamenlijke vergadering van bestuur en verantwoordingsorgaan.

Intern toezicht

Het intern toezicht is toebedeeld aan de niet-uitvoerende bestuursleden. Onder andere door middel van het verslag van het intern toezicht leggen de niet-uitvoerende bestuursleden verantwoording af aan het verantwoordingsorgaan. Hierin worden zowel oordelen als aanbevelingen gegeven.

2021 was een uitdagend jaar, waarbij het intern toezicht een belangrijke rol vervulde. Het verantwoordingsorgaan heeft in het verslag vooral gekeken naar wat de niet-uitvoerende bestuursleden zeggen over de speerpunten van het verantwoordingsorgaan.

De niet-uitvoerende bestuursleden hebben de voorbereiding van het bestuur op de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel als voldoende beoordeeld. Evenwichtige belangenafweging en risicomanagement komen over het algemeen systematisch aan de orde. De sturing op kosten heeft in 2021 een goede start gemaakt, waarbij aanbevolen wordt om meerjarige kostendoelstellingen op te stellen. Het verantwoordingsorgaan onderschrijft de aanbevelingen die door de niet-uitvoerende bestuursleden gedaan worden.

Oordeel

Het verantwoordingsorgaan komt alles afwegende tot de conclusie dat het bestuur in 2021 op een professionele wijze uitvoering heeft gegeven aan zijn opdracht. Het bestuur maakt steeds een goede afweging van belangen en het risicomanagement is goed gestructureerd. Het verantwoordingsorgaan heeft vertrouwen dat het bestuur, met inachtneming van de aanbevelingen van de niet-uitvoerende bestuursleden, de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel in goede banen zal leiden.

Reactie van het bestuur

Het bestuur is het verantwoordingsorgaan erkentelijk voor het verslag en het positieve oordeel en dankt het verantwoordingsorgaan voor de afgegeven adviezen en de constructieve dialogen in 2021.

jaarrekening

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

2021

BALANS PER 31 DECEMBER

(na resultaatbestemming, bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
• Vastgoed (1)	391,1	334,4
• Aandelen (2)	1.986,4	1.859,1
• Vastrentende waarden (3)	2.246,9	1.653,9
• Derivaten (4)	34,6	242,5
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	4.659,0	4.089,9
Deelnemingen (5)	6,1	5,3
Vorderingen en overlopende activa (6)	1,2	24,2
Liquide middelen (7)	0,4	1,2
Totaal activa	4.666,7	4.120,6
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves (8)		
• Bestemmingsreserves	46,7	42,3
• Overige reserves	748,3	74,5
Totaal stichtingskapitaal en reserves	795,0	116,8
Technische voorzieningen		
• Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds (9)	3.746,8	3.992,7
Derivaten (4)	119,3	8,4
Schulden en overlopende passiva (10)	5,6	2,7
Totaal passiva	4.666,7	4.120,6

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op [pagina 73 tot en met 83](#).

REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020
Baten en lasten pensioenactiviteiten		
Premies (11)	88,8	103,1
Waardeoverdrachten, per saldo (12)	-0,8	0,4
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen		
• Pensioenopbouw (13)	-116,5	-134,0
• Indexering (14)	-6,4	0,5
• Rentetoevoeging (15)	21,7	11,8
• Wijziging rekenrente (16)	329,9	-481,8
• Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (17)	66,5	50,6
• Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo (18)	0,7	-0,7
• Wijziging actuariële grondslagen (19)	-49,9	69,1
• Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen (20)	-0,1	6,5
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico pensioenfondsen	245,9	-478,0
Pensioenuitkeringen (21)	-60,7	-42,0
Pensioenuitvoeringskosten (22)	-4,8	-4,3
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	268,4	-420,8
Baten en lasten beleggingsactiviteiten		
Directe beleggingsopbrengsten (23)	5,6	5,0
Indirecte beleggingsopbrengsten (23)	411,7	340,5
Kosten van vermogensbeheer (23)	-7,0	-7,5
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten (24)	-0,5	0,7
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	409,8	338,7
Resultaat	678,2	-82,1

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op [pagina 99 tot en met 107](#).

KASSTROOMOVERZICHT

(bedragen in miljoenen euro's)

	2021	2020
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies	114,9	79,7
Ontvangen waardeoverdrachten	0,7	1,5
Betaalde pensioenuitkeringen	-60,7	-41,5
Betaalde waardeoverdrachten	-1,5	-1,1
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-5,1	-4,3
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	48,3	34,3
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen	525,0	830,4
Verkopen en afwikkeling derivaten, per saldo	145,7	-56,6
Directe beleggingsopbrengsten	5,6	5,3
Aankopen beleggingen	-716,9	-868,3
Mutatie tegoeden en schulden kredietinstellingen	0,2	62,4
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-7,3	-7,9
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten	-1,4	0,4
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-49,1	-34,3
Mutatie liquide middelen	-0,8	-

TOELICHTING ALGEMEEN

Activiteiten

Het doel van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, statutair gevestigd in Amstelveen en kantoorhoudend aan de Professor E.M. Meijerslaan 1 in Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan werknemers en oud-werknemers in een cabinefunctie met een arbeidscontract vallend onder de cao voor KLM-cabinepersoneel en voor cabinepersoneel in algemene dienst bij KLM Cityhopper B.V. Uitgezonderd zijn assistent-pursers, pursers en senior pursers die tot het zogeheten Kerncorps Cabinepersoneel behoren en bij Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM aangesloten zijn. Het pensioenfonds is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41198994.

Pensioenregeling

Ouderdomspensioen

Het pensioenfonds kent drie regelingen voor ouderdomspensioen: een voorwaardelijke eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) en een middelloonregeling (pensioenreglement 2008B). Daarnaast kent het pensioenfonds de Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP).

Het ouderdomspensioen is in de voorwaardelijke eindloonregeling bij volledige indexering gebaseerd op het laatstverdiende salaris en het aantal deelnemersjaren. Het eindloonsysteem is alleen van toepassing op individuele salarisverhogingen en dus niet op collectieve salarisverhogingen. De pensioenopbouw bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,17% van de pensioengrondslag, zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. In de middelloonregeling is het ouderdomspensioen gebaseerd op het gemiddelde salaris tijdens de diensttijd en het aantal deelnemersjaren en bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,33% van de pensioengrondslag, zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. In beide regelingen is de pensioengrondslag gelijk aan het pensioengevend salaris verminderd met een franchise. Het pensioengevend loon is gelijk aan twaalfmaal het maandsalaris (inclusief eventuele leeftijdstoelag), uitgaande van volle productie, verhoogd met 16,33% in verband met vakantietoelag en eindejaarsuitkering en de deelnemersbijdragecompensatie. Het pensioengevend loon is gemaximeerd op EUR 112.189 (2020: EUR 110.111) als gevolg van de fiscale maximering. De franchise is gelijk aan 100/66,28 van de AOW-uitkering voor een gehuwde en bedraagt EUR 16.458.

De normpensioendatum is de eerste dag van de maand waarin de deelnemer 60 jaar wordt. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan. De vroegst mogelijke pensioendatum is de dag waarop de deelnemer 50 jaar wordt. Het is mogelijk om later met pensioen te gaan, maar uiterlijk op de dag waarop de deelnemer de AOW-gerechtigde leeftijd bereikt. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van deeltijdpensioen. Deeltijdpensioen kan ingaan in de periode tussen de leeftijd van 50 jaar en één maand voorafgaand aan de dag waarop de AOW-gerechtigde leeftijd wordt bereikt. Verder kunnen de deelnemers kiezen voor een tijdelijke verhoging of verlaging van het pensioen, met als omslagpunt de AOW-gerechtigde leeftijd, waarbij de laagste uitkering niet lager is dan 75% van de hoogste uitkering.

De Netto Aanvullende Pensioenregeling (NAP) vult het ouderdomspensioen uit de basispensioenregeling aan met een extra levenslang ouderdomspensioen vanaf de normpensioenleeftijd van 60 jaar. Deelname aan de regeling is vrijwillig. Na beëindiging van deelname kan eenmalig opnieuw tot de regeling worden toegetreden. De deelnemers betalen een extra premie die wordt ingehouden op het nettoloon. Over het te zijner tijd uit te keren pensioen is geen loonbelasting of inkomstenbelasting verschuldigd. De levenslange aanvullende uitkering kan op pensioendatum worden omgezet in een tijdelijke aanvullende uitkering tot de AOW-gerechtigde leeftijd. Het is mogelijk om uiterlijk op pensioendatum de levenslange uitkering te laten afkopen.

Daarnaast bestaat de mogelijkheid van uitgestelde afkoop, dat wil zeggen een eenmalige uitkering aan de nabestaanden bij overlijden van de deelnemer.

Partnerpensioen

Het facultatief partnerpensioen is op risicobasis verzekerd. De verzekering voor deelnemers met een samenlevingscontract vangt aan op het moment waarop KLM een samenlevingsverband erkent. De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien. Het pensioen bedraagt zowel in de voorwaardelijke eindloonregeling als in de middelloonregeling per deelnemersjaar 1% van de laatste pensioengrondslag. Toekomstige jaren van deelneming tot de normpensioendatum zijn meeverzekerd. Verder kunnen deelnemers zich via het pensioenfonds ook vrijwillig verzekeren voor het Anw-hiaat.

Wezenpensioen

Wezenpensioen wordt uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of, bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, tot de 27-jarige leeftijd. Indien het pensioen is ingegaan vóór 1 januari 2015 wordt de uitkering, bij het volgen van een opleiding waarvoor recht op studiefinanciering bestaat, verstrekt tot de leeftijd van 25 jaar. Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 14% van het (bereikbare) ouderdomspensioen.

Arbeidsongeschiktheidspensioen

In geval van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid (IVA) van de deelnemer wordt een arbeidsongeschiktheidspensioen uitgekeerd. De uitkering gaat in na afloop van het tweede ziektejaar. Daarnaast wordt de pensioenopbouw volledig en premievrij voortgezet. Dit geldt eveneens voor de verzekering van het facultatief partnerpensioen en voor het Anw-hiaatpensioen.

Bij volledige of gedeeltelijke niet-duurzame arbeidsongeschiktheid (WIA) gaat het pensioen in op het moment waarop de loongerelateerde WIA-uitkering eindigt. Het arbeidsongeschiktheidspensioen is een percentage van het pensioen dat wordt uitgekeerd bij volledige arbeidsongeschiktheid. Bij een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid tussen 35% en 80% wordt de pensioenopbouw premievrij voortgezet, afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid. Premievrije voortzetting geldt ook voor de verzekering van het facultatief partnerpensioen, maar niet voor de verzekering van het Anw-hiaatpensioen.

In geval van een gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid van minder dan 35% bestaat geen recht op arbeidsongeschiktheidspensioen. De pensioenopbouw wordt wel premievrij voortgezet en is afhankelijk van de mate van arbeidsongeschiktheid.

Het arbeidsongeschiktheidspensioen wordt uitgekeerd zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de normpensioendatum.

Reductiebepalingen/CDC-regeling

Indien in enig jaar de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, ontoereikend is om de pensioenopbouw in dat jaar te financieren, wordt de pensioenopbouw verlaagd, tenzij anderszins in het premietekort kan worden voorzien. In dit verband wordt de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, getoetst aan een zogenoemde toetspremie. De toetspremie is de hoogste van de gedempte kostendekkende premie en een gedempte premie waarbij de actuarieel benodigde premie voor de pensioenopbouw wordt berekend op basis van een rentevoet van 3,2% en de solvabiliteitsopslag wordt vastgesteld op 21,3%. Het bestuur van het pensioenfonds monitort jaarlijks of de premie kostendekkend is en of de financiële opzet evenwichtig is.

Indien in enig jaar de totale premie lager is dan de toetspremie, worden eerst de eventueel aanwezige middelen in de bestemde premiereserve gebruikt om de ambitie op peil te houden. Is dit niet

afdoende dan wordt de pensioenopbouw in dat jaar zodanig verlaagd, dat de (verlaagde) toetspremie weer gelijk is aan de totale premie. Hierbij wordt eerst de backserviceverhoging in de eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) naar rato verminderd. Indien de totale premie na deze verlaging van de pensioenopbouw nog steeds lager is dan de toetspremie, wordt de reguliere pensioenopbouw van alle deelnemers verlaagd naar rato van het resterende premietekort.

Het voorgaande betekent dat het verzekeringstechnisch risico en het beleggingsrisico volledig bij het pensioenfonds en daarmee indirect bij de (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden ligt. KLM kan hiervoor niet worden aangesproken.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van actieve deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de loonronden bij KLM.

Verder streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (actieve en gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de niet-afgeleide consumentenprijsindex.

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden. Het bestuur van het pensioenfonds beoordeelt jaarlijks op basis van de financiële positie van het fonds of de opgebouwde pensioenrechten van actieve deelnemers, de premievrije pensioenrechten van (actieve en) gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen kunnen worden verhoogd.

Bij de besluitvorming wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo november van het voorafgaande jaar. Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager wordt geen indexering toegekend. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% wordt in beginsel indexering toegekend, waarbij de indexering op een zodanig niveau wordt vastgesteld dat deze naar verwachting in de toekomst kan worden gecontinueerd. Hierbij wordt rekening gehouden met de wettelijk voorgeschreven parameters.

Een achterstand in de indexering kan onder voorwaarden worden ingehaald. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende nominale dekkingsgraad en de indexering naar verwachting ook in de toekomst kan worden toegekend. In enig jaar kan ten hoogste een vijfde deel van het vermogen beschikbaar voor inhaalindexering worden aangewend.

Financiering en premie

De pensioenregeling is een zogenoemde Collective Defined Contribution-regeling, verkort ook wel CDC-regeling genoemd. Dit houdt in dat de aangesloten werkgever jaarlijks een vaste premie betaalt voor de opbouw van pensioenrechten. Dit betekent dat voor een langere periode een vaste premie is afgesproken. Zoals hiervoor onder Reductiebepalingen als onderdeel van de pensioenregeling is beschreven, heeft KLM geen enkele verplichting tot het betalen van aanvullende bedragen, ook niet als bij het pensioenfonds een vermogenstekort ontstaat. Hier staat tegenover dat KLM (in geval van een overschot bij het pensioenfonds) geen recht heeft op terugstorting van en/of korting op de vaste premie.

Voor 2021 is de vaste premie vastgesteld op 36,3% (2020: 36,3%) van de totale pensioengrondslagsom exclusief de deelnemersbijdragecompensatie (DBC) en inclusief een opslag voor maandbetaling. De vaste premie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,4% (2020: 1,5%) van de bijdragegrondslag in geval van verzekering van het facultatief partnerpensioen en met een

deelnemersbijdrage van EUR 20,90 per maand (2020: EUR 21,90 per maand) in geval van verzekering van het Anw-hiaat. Vanaf 1 januari 2018 kunnen deelnemers zelf de hoogte van de premie aan de NAP-regeling bepalen tot maximaal het nettosalaris. Indien het collectieve premievolume van de NAP-regeling in enig jaar hoger wordt dan 4% van de NAP grondslag exclusief de compensatie voor levensloopbijdrage, kan het bestuur besluiten de inleg te beperken. De deelnemersbijdrage ten behoeve van NAP bedraagt gemiddeld 2,3% (2020: 2,6%) van de bijdragegrondslag.

Indien de vaste premie, verhoogd met de deelnemersbijdragen voor de facultatieve onderdelen van de pensioenregeling, niet toereikend is om de pensioenopbouw in dat jaar te financieren, kunnen de arbeidsvoorwaardelijke partijen afspreken de deelnemersbijdrage voor de reguliere pensioenopbouw te verhogen ter (gedeeltelijke) voorkoming van de hiervoor onder Reductiebepalingen beschreven korting van de pensioenopbouw.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en in overeenstemming met de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling, dat wil zeggen de veronderstelling dat de continuïteit gewaarborgd is en de activiteiten in de afzienbare toekomst zullen worden voortgezet.

Deze jaarrekening heeft betrekking op het verslagjaar 2021, dat is geëindigd op 31 december 2021.

De bedragen in de jaarrekening luiden in euro's.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het maken van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen hebben invloed op de toepassing van grondslagen en de waardering van activa en verplichtingen. De schattingen en daaraan ten grondslag liggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. Vooral de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en (in mindere mate) de waardering van de beleggingen zijn gebaseerd op schattingen en veronderstellingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Ten behoeve van de oordeelsvorming en het maken van schattingen wordt gebruikgemaakt van externe deskundigen. De aard van oordelen en schattingen en de onderliggende veronderstellingen is, voor zover noodzakelijk geacht voor het vereiste inzicht in het vermogen, vermeld in de toelichting bij de jaarrekening.

Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien. Een herziening van een schatting heeft dikwijls ook gevolgen voor waardering en resultaatbepaling in toekomstige perioden.

Schattingswijzigingen

Op 12 juni 2019 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 30 in plaats van looptijd 20. Daarnaast is de berekening van de UFR zelf gebaseerd op de 30-jaars forward rate in plaats van de 20-jaars forward rate. Tot slot groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren. Op deze manier

wordt de impact van de nieuwe UFR gespreid over een langere periode. Door middel van deze stapsgewijze invoering zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In de periode van 2021 tot 2024 is de rentetermijnstructuur gebaseerd op het gewogen gemiddelde van de rentetermijnstructuur op basis van de huidige en de nieuwe UFR-methode, waarbij de gewichten jaarlijks op 1 januari met gelijke stappen aangepast worden. In januari 2021 is begonnen met de stapsgewijze transitie van de oude methode naar de nieuwe methode. In 2021 bedraagt deze weging 75% voor de curve onder de oude methode en 25% voor de curve onder de nieuwe methode. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 50,2 miljoen (dotatie).

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn respectievelijk de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsopbrengsten

De beleggingen bestaan nagenoeg geheel uit participaties in beleggingsinstellingen, voor het merendeel Blue Sky beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben de vorm van een besloten fonds voor gemene rekening. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van de participaties worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsopbrengsten. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van het beleggingsfonds komen. Door beleggingsfondsen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsopbrengsten.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden op het moment van verkrijging gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, dat wil zeggen inclusief een eventuele toetreedvergoeding. Vervolgens worden de participaties gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. Dit is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

De koers op balansdatum van de euro ten opzichte van de belangrijkste valuta's is:

	2021	2020	2019
Amerikaanse dollar	1,1372	1,2236	1,1225
Canadese dollar	1,4365	1,5588	1,4556
Australische dollar	1,5642	1,5856	1,5969
Japanse yen	130,9543	126,3254	121,9877
Britse pond	0,8396	0,8951	0,8474
Zwitserse frank	1,0362	1,0816	1,0870
Zweedse kroon	10,2960	10,0485	10,5122

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin rechtstreeks wordt geparticipeerd, worden op dezelfde wijze gewaardeerd. De onderliggende vastgoedobjecten worden periodiek getaxeerd door onafhankelijke taxateurs.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien de koersvorming van beursgenoteerde aandelen niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) wordt getaxeerd door de externe managers op basis van richtlijnen die algemeen worden toegepast in de private equity en venture capital branche.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van beleggingsfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt eveneens bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van één of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor één of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen. Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn swaps, forwards, futures en opties. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een valutaproduct, een aandelenproduct of een renteproduct zijn. Het pensioenfonds maakt gebruik van de volgende derivaten: valutatermijncontracten, aandelenfutures en interest rate swaps.

Een valutatermijncontract is een contract waarbij de verplichting wordt aangegaan om een bepaalde valuta te verkopen en een andere valuta te kopen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde (termijn)koers.

Een aandelenfuture is een op een beurs verhandelbaar termijncontract met verplichte levering van aandelen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde prijs. Naast futures met als onderliggende waarde een specifiek aandeel bestaan ook aandelenindexfutures. Dit zijn futures met als onderliggende waarde een bepaalde aandelenindex. Het verschil tussen het niveau van de aandelenindex dat is vastgelegd in het futurecontract en het werkelijke niveau van de index wordt afgerekend (cash settlement).

Een interest rate swap of renteswap is een contract waarbij wordt overeengekomen om gedurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Bij de meeste renteswaps wordt een variabele rente geruild tegen een vaste rente. De variabele rente is gebaseerd op de geldmarktrente, waarbij als referentie Euribor of Eonia wordt gehanteerd. De vaste rente is meestal gebaseerd op de marktrente van staatsobligaties.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (zoals valutakoersen, rentecurves en indexen), als input voor de gehanteerde gangbare waarderingsmodellen.

Deelnemingen

Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid. De geamortiseerde kostprijs komt in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de nominale waarde.

Stichtingskapitaal en reserves

Het stichtingskapitaal en de overige reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen zijn verwerkt in de balans.

Binnen het stichtingskapitaal en de overige reserves is een aantal bestemmingsreserves gevormd met een specifieke bestemming. Dit betreffen de toeslagreserve en de premiereserve.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariel berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en partnerpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers.

De voorziening met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen van de bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers. Bij de vaststelling van de voorziening voor toekomstige pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers wordt rekening gehouden met de verwachte toekomstige stijgingen van de pensioengrondslag. Dit vanwege het onvoorwaardelijke karakter van de toezegging. Daarbij wordt uitgegaan van de minimale algemene looninflatie (zonder ingroepad) die volgt uit artikel 23a, lid 1 onderdeel a, Besluit FTK. De voorziening voor nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers is gelijk aan de som van de in de jaarpremie van het verslagjaar en de jaarpremie van het vorige jaar begrepen opslag voor het risico van arbeidsongeschiktheid.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- rekenrente actuele rentetermijnstructuur DNB (ongewijzigd);
- levensverwachting volgens prognosetabels AG 2020 met actuele fondsspecifieke leeftijds- en sekseafhankelijke correctiefactoren gebaseerd op het Willis Towers Watson model 2020 (ongewijzigd);
- partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- verschil leeftijd man en vrouw tweeënhalf jaar (ongewijzigd);
- excassokosten 2,2% van de voorziening (ongewijzigd).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2021 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 0,6% worden afgeleid (2020: 0,2%).

De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 20 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Voor looptijden langer dan 20 jaar wordt de swapcurve per balansdatum aangepast. Vanaf 1 januari 2021 tot 1 januari 2024 is de aanpassing een weging van de oude UFR-methodiek (advies Commissie UFR 2013) en de nieuwe UFR methodiek (advies Commissie Parameters 2019). De weging van de oude UFR-methodiek wordt stapsgewijs afgebouwd (2021: 75%, 2022: 50%, 2023: 25% en 2024: 0%). In de UFR-methodiek wordt de onderliggende éénjaarsforwardrente geëxtrapoleerd naar een lange termijn verwacht renteniveau, de zogenoemde Ultimate Forward Rate (UFR). De UFR wordt vastgesteld als 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 20-jaarsforwardrentes (oude UFR-methodiek) respectievelijk 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 30-jaarsforwardrentes (nieuwe UFR-methodiek). In de door DNB gevolgde methodiek beweegt de rente vanaf 21 jaar geleidelijk in de richting van de UFR, doordat de actuele forwardrente wordt gemiddeld met de UFR. De UFR in de oude UFR-methodiek bedraagt ultimo 2021 1,5% (2020: 1,8%) en in de nieuwe UFR-methodiek ultimo 2021 1,3%.

Schulden

Schulden worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, die in het algemeen overeenkomt met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voor het merendeel voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Directe beleggingsopbrengsten

Rente wordt ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarop deze betrekking heeft. Dividend wordt in de rekening van baten en lasten verwerkt op het moment van beschikbaarstelling.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan. Dit is de periode waarin de premiekorting of extra premie onvoorwaardelijk is geworden.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging rekenrente

Het effect van de verandering van de rekenrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Pensioenrechten waardeoverdrachten

De met waardeoverdrachten samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

TOELICHTING OP DE BALANS

(bedragen in miljoenen euro's)

Activa

1 Vastgoed

	2021	2020
Beursgenoteerd	113,6	101,5
Niet-beursgenoteerd	277,5	232,9
Totaal	391,1	334,4

De samenstelling van de (onderliggende) portefeuille vastgoed per sector is als volgt:

	2021	2020
Winkels	52,1	58,9
Kantoren	97,8	91,4
Bedrijfsruimten	107,6	81,3
Woningen	89,3	75,5
Overig	44,3	27,3
Totaal	391,1	334,4

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2021	2020
Europa	210,8	183,3
Verenigde Staten	106,4	86,7
Azië	73,9	64,4
	391,1	334,4

De volgende (onderliggende) beleggingen maken meer dan 5% uit van de totale vastgoedportefeuille:

	2021	2020
Tuckerman US REIT Index CTF Fund	27,2	17,5
Lasalle Encore+	26,2	11,9
Prologis Europ. Logistics Fund	25,1	14,7
CBRE Pan Eur Core Fund	22,9	19,4
M&G Asia Property Fund	20,8	11,8
Altera	19,7	17,0

Blue Sky vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de portefeuille uitgeleend. Voor dat deel hebben deze vastgoedfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven vastgoedaandelen bedraagt totaal nihil (2020: EUR 2,7 miljoen).

Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van totaal nihil (2020: EUR 2,9 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

2 Aandelen

	2021	2020
Beursgenoteerd	1.742,2	1.696,4
Niet-beursgenoteerd (private equity)	244,2	162,7
Totaal	1.986,4	1.859,1

De aandelenportefeuille kan als volgt worden gespecificeerd per sector:

	2021	2020
Financiële instellingen	267,6	262,5
Informatietechnologie	442,7	460,9
Energie	62,3	58,1
Telecommunicatie	159,9	54,9
Consument cyclisch	229,5	262,8
Consument defensief	130,8	141,3
Industrie	214,1	197,8
Basismaterialen	112,0	120,1
Gezondheidszorg	229,9	193,0
Nutsbedrijven	67,4	63,1
Overig	70,2	44,6
Totaal	1.986,4	1.859,1

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2021	2020
Europa	324,4	303,6
Noord-Amerika	1.222,8	1.105,0
Midden- en Zuid-Amerika	18,6	28,3
Azië	373,9	364,9
Overig	46,7	57,3
Totaal	1.986,4	1.859,1

Het pensioenfonds heeft voor nihil (2020: nihil) belegd in aandelen Air France-KLM.

Blue Sky aandelenfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de aandelen uitgeleend. Voor dat deel hebben de aandelenfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven aandelen bedraagt totaal EUR 29,4 miljoen (2020: EUR 48,2 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van totaal EUR 31,2 miljoen (2020: EUR 50,6 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

3 Vastrentende waarden

	2021	2020
Staatsobligaties	997,7	646,3
Ondernemingsobligaties	635,6	453,0
Totaal beursgenoteerde obligaties	1.633,3	1.099,3
Hypothecaire leningen (woninghypotheken)	437,4	427,5
Overige onderhandse leningen	174,6	125,2
Banktegoeden in rekening-courant	1,6	1,9
Totaal	2.246,9	1.653,9

De specificatie naar rentetype is als volgt:

	2021	2020
Vaste rente	2.245,3	1.652,0
Variabele rente	1,6	1,9
Totaal	2.246,9	1.653,9

Een deel van de onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) heeft een variabele rente. Door middel van rentederivaten wordt deze variabele rente omgezet in een vaste rente.

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata is als volgt:

	2021	2020
Korter dan 1 jaar	461,7	442,6
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	271,7	207,8
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	329,5	224,3
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	650,4	390,8
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	490,3	368,2
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	38,5	16,7
Langer dan 40 jaar	4,8	3,5
Totaal	2.246,9	1.653,9

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

	2021	2020
AAA-rating	762,5	546,9
AA-rating	720,0	559,3
A-rating	98,5	73,9
BBB-rating	171,3	126,4
Lagere rating dan BBB	459,4	326,0
Geen rating	35,2	21,4
Totaal	2.246,9	1.653,9

De onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) van EUR 437,4 miljoen (2020: EUR 427,5 miljoen) hebben geen officiële rating. In woninghypotheken wordt belegd door middel van participaties in een viertal beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben evenmin een officiële rating. Op basis van een intern model van de beheerders van de beleggingsfondsen is de indicatieve rating AA.

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2021	2020
Azië	164,2	103,8
Europa	1.646,5	1.235,0
Midden- en Zuid-Amerika	113,0	76,5
Noord-Amerika	268,3	187,7
Rest	54,9	50,9
Totaal	2.246,9	1.653,9

De volgende onderliggende beleggingen van de Blue Sky obligatiefondsen maken meer dan 5% uit van de totale obligatieportefeuille:

	2021	2020
Staatsobligaties Duitsland	544,7	404,7
AeAM Dutch Mortgage Fund 2	247,1	155,8
Staatsobligaties Nederland	197,8	128,3
Staatsobligaties Frankrijk	168,8	73,0
Nederlands Hypothekenfonds	125,9	144,3
AeAM Dutch Mortgage Fund	38,1	96,3

Het pensioenfonds heeft niet belegd in obligaties KLM of obligaties Air France-KLM.

4 Derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	Activa	Passiva	Per saldo
2021			
Valutaderivaten	1,2	-96,4	-95,2
Aandelenderivaten	-	-	-
Rentederivaten	33,4	-22,9	10,5
Totaal	34,6	-119,3	-84,7
2020			
Valutaderivaten	160,5	-8,4	152,1
Aandelenderivaten	-	-	-
Rentederivaten	82,0	-	82,0
Totaal	242,5	-8,4	234,1

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

	Contract- omvang	2021 Markt- waarde	Contract- omvang	2020 Markt- waarde
Valutatermijncontracten				
Gekocht	110,5	0,5	82,6	-3,4
Verkocht	1.783,5	-95,7	1.817,1	155,5
Interest rate swaps				
Gekocht	532,9	10,5	532,9	82,0

Valutaderivaten zijn in dit overzicht aangeduid als verkocht indien de positie in euro's long is en de positie in vreemde valuta's short is. Deze contracten zijn afgesloten met het doel om het valutarisico af te dekken.

Als gekocht aangeduide interest rate swaps zijn zogenoemde receiver swaps, waarbij een vaste rente wordt ontvangen en een variabele rente wordt betaald. Door middel van de interest rate swaps wordt het rentemismatchrisico verkleind.

De valutatermijncontracten en interest rate swaps zijn niet-beursgenoteerde contracten. De aandelenfutures zijn beursgenoteerde contracten.

De valutatermijncontracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

De portefeuille gekochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

		2021		2020
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Korter dan 10 jaar	41,0	0,3	35,0	1,3
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	116,7	-1,8	122,7	10,9
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	353,2	11,8	353,2	64,8
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	12,0	0,1	12,0	2,5
Langer dan 40 jaar	10,0	0,1	10,0	2,5
Totaal	532,9	10,5	532,9	82,0

De volgende tegenpartijen maken meer dan 5% uit van de totale (positieve) marktwaarde:

	2021	2020
NatWest Markets	24,5	74,2
Morgan Stanley	9,4	44,3
Société Générale	0,1	34,5
Goldman Sachs	0,1	31,4
Barclays	0,2	21,9
UBS Limited	-	13,8

Voor derivaten met een positieve marktwaarde zijn zekerheden verkregen tot een bedrag van totaal EUR 107,7 miljoen (2020: EUR 243,8 miljoen). Voor derivaten met een negatieve marktwaarde zijn zekerheden gegeven tot een bedrag van totaal EUR 18,3 miljoen (2020: nihil).

5 Deelnemingen

Onder deelnemingen is opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group Holding B.V., statutair gevestigd in Amstelveen.

	2021	2020
Totaal	6,1	5,3

De mutaties zijn als volgt:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	5,3	5,0
Agiostorting	1,8	-
Resultaat	-1,0	0,3
Balanswaarde eind van het jaar	6,1	5,3

6 Vorderingen en overlopende activa

	2021	2020
Werkgever	–	23,4
Nog af te wikkelen beleggingstransacties	–	0,2
Bronbelastingen	0,4	0,4
Overige vorderingen en overlopende activa	0,8	0,2
Totaal	1,2	24,2

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

7 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

	2021	2020
Banktegoeden in rekening-courant	0,4	1,2
Totaal	0,4	1,2

Het pensioenfonds heeft een kredietfaciliteit bij de huisbankier van EUR 35,0 miljoen (2020: EUR 35,0 miljoen).

Passiva

8 Stichtingskapitaal en reserves

	Bestemmings- reserves	Overige reserves	Totaal
2021			
Stand begin van het jaar	42,3	74,5	116,8
Resultaat	4,4	673,8	678,2
Stand eind van het jaar	46,7	748,3	795,0
2020			
Stand begin van het jaar	39,2	159,7	198,9
Resultaat	3,1	-85,2	-82,1
Stand eind van het jaar	42,3	74,5	116,8

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38 en is gestort bij oprichting.

De mutaties in de bestemmingsreserves zijn als volgt:

	Toeslag- reserve	Premie- reserve	Totaal
2021			
Stand begin van het jaar	10,0	32,3	42,3
Resultaat	1,2	3,2	4,4
Stand eind van het jaar	11,2	35,5	46,7
2020			
Stand begin van het jaar	9,4	29,8	39,2
Resultaat	0,6	2,5	3,1
Stand eind van het jaar	10,0	32,3	42,3

Van het resultaat over 2021 EUR 678,2 miljoen positief (2020: EUR 82,1 miljoen negatief) is EUR 1,2 miljoen gedoteerd aan de toeslagreserve (2020: EUR 0,6 miljoen), EUR 3,2 miljoen gedoteerd aan de premiereserve (2020: EUR 2,5 miljoen gedoteerd) en EUR 673,8 miljoen gedoteerd aan de overige reserves (2020: EUR 85,2 miljoen onttrokken).

De toeslagreserve is bestemd voor de financiering van de aanvullende indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers. In het verslagjaar is EUR 1,2 miljoen (2020: EUR 0,6 miljoen) rente toegevoegd op basis van het totaalrendement van de beleggingen.

De mutaties in de premiereserve zijn als volgt:

	2021	2020
Stand begin van het jaar	32,3	29,8
Toevoeging rente verslagjaar	3,2	2,7
Onttrekking verslagjaar	-	-0,2
Stand eind van het jaar	35,5	32,3

De rentetoevoeging van EUR 3,2 miljoen (2020: EUR 2,7 miljoen) is gebaseerd op het totale beleggingsrendement over 2021. De onttrekking in 2021 is nihil (2020: 0,2 miljoen). Naast de bovenstaande bestemming kan de premiereserve ook worden aangewend voor egalisatie van toekomstige werknemerspremies.

De bestemmingsreserves blijven buiten beschouwing bij de bepaling van het aanwezig vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB en de berekening van de dekkingsgraad.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op [pagina 89 tot en met 98](#).

9 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld:

	2021		2020	
	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
Actieve deelnemers	8.373	2.124,8	8.696	2.306,0
Arbeidsongeschikte deelnemers	226	97,9	219	106,6
Gewezen deelnemers	3.435	403,8	3.362	432,4
Ingegaan ouderdomspensioen	2.243	1.007,1	2.090	1.027,3
Ingegaan partnerpensioen	95	32,1	89	34,0
Ingegaan wezenpensioen	37	0,4	44	0,4
Totaal pensioenuitkeringen	14.409	3.666,1	14.500	3.906,7
Pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)		80,7		86,0
Totaal	14.409	3.746,8	14.500	3.992,7

De voorziening pensioenverplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit:

	2021	2020
Opgebouwde pensioenrechten	72,9	79,0
Toekomstige premievrije opbouw pensioenrechten	13,6	15,7
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	5,9	6,1
Totaal arbeidsongeschikte deelnemers	92,4	100,8
Zieke deelnemers en nog niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	5,5	5,8
Totaal	97,9	106,6

De waarde van de voorziening pensioenverplichtingen naar resterende looptijd is als volgt:

	2021	2020
Korter dan 1 jaar	72,5	65,8
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	329,7	305,7
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	489,3	479,1
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.106,0	1.166,8
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	952,4	1.071,9
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	551,8	628,7
Langer dan 40 jaar	245,1	274,7
Totaal	3.746,8	3.992,7

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2021	2020
Stand begin van het jaar	3.992,7	3.514,7
Reguliere pensioenopbouw	95,0	101,7
Extra pensioenopbouw	-	0,3
Individuele salarisontwikkeling	19,1	29,6
Opslag pensioenuitvoeringskosten	2,4	2,4
Inkomende waardeoverdrachten	0,7	1,6
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,4	-0,9
Rentetoevoeging	-21,7	-11,8
Wijziging rekenrente	-329,9	481,8
Indexering	6,4	-0,5
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-65,2	-49,7
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-1,3	-0,9
Wijziging actuariële grondslagen	49,9	-69,1
Actuariële resultaten	0,1	-6,5
Stand eind van het jaar	3.746,8	3.992,7

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2021 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 0,6% worden afgeleid. Ultimo 2020 was de afgeleide rekenrente 0,2%.

10 Schulden en overlopende passiva

	2021	2020
Toekomstige premiekorting deelnemers	-	0,3
Belastingen en premies sociale verzekeringen	1,5	1,5
Pensioenuitkeringen	0,6	0,6
Schulden aan de werkgever	3,0	-
Overige schulden en overlopende passiva	0,5	0,3
Totaal	5,6	2,7

De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Overige informatie beleggingen

Beleggingsportefeuille

De totale beleggingsportefeuille bedraagt EUR 4.540,4 miljoen (2020: EUR 4.081,9 miljoen) en is als volgt samengesteld:

	2021	2020
Vastgoed	391,1	334,4
Aandelen	1.986,4	1.859,1
Vastrentende waarden	2.246,9	1.653,9
Derivaten activa	11,7	242,5
Derivaten passiva	-96,4	-8,4
Totaal exclusief vorderingen en schulden	4.539,7	4.081,5
Vorderingen en overlopende activa	1,2	0,6
Schulden en overlopende passiva	-0,5	-0,2
Totaal	4.540,4	4.081,9

Marktwaaarde beleggingen

De marktwaaarde van de beleggingen wordt vastgesteld op basis van directe marktnoteringen, wordt afgeleid van directe marktnoteringen of wordt benaderd door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken.

Van directe marktnotering is sprake indien beleggingen worden verhandeld op één of meer actieve openbare markten. Hiertoe worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools waarvan de beleggingen een directe marktnotering hebben.

Indien de waardering van beleggingen wordt afgeleid van directe marktnoteringen, worden de beleggingen gewaardeerd op basis van een model, waarbij alle inputvariabelen zijn gebaseerd op marktnoteringen. In geval van over-the-counter derivaten, zoals interest rate swaps en

valutatermijncontracten, betreffen deze variabelen onder meer interbancaire rentecurves, swaprentes en valutakoersen. Tot deze categorie worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools die beleggen in andere niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen (fund of funds) waarvan niet dagelijks de intrinsieke waarde wordt bepaald.

Indien de marktwaarde van beleggingen wordt vastgesteld door middel van waarderingsmodellen en waarderingstechnieken, worden de inputvariabelen geschat door externe deskundigen in verband met het ontbreken van openbare marktgegevens. Tot deze categorie worden gerekend alle directe en indirecte beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen en private equity fondsen, waarvan de waardering is gebaseerd op taxaties. De waardering is gebaseerd op voor deze sectoren geldende richtlijnen. Hiertoe worden ook woninghypotheken gerekend.

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe markt- notering	Afgeleide markt- notering	Waarde- rings- modellen en -technieken	Totaal
2021				
Vastgoed	113,6	-	277,5	391,1
Aandelen	1.742,2	-	244,2	1.986,4
Vastrentende waarden	1.809,5	-	437,4	2.246,9
Derivaten activa	-	34,6	-	34,6
Derivaten passiva	-	-119,3	-	-119,3
Totaal	3.665,3	-84,7	959,1	4.539,7
2020				
Vastgoed	101,5	-	232,9	334,4
Aandelen	1.696,4	-	162,7	1.859,1
Vastrentende waarden	1.226,4	-	427,5	1.653,9
Derivaten activa	-	242,5	-	242,5
Derivaten passiva	-	-8,4	-	-8,4
Totaal	3.024,3	234,1	823,1	4.081,5

Mutaties beleggingen

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal
2021				
Balanswaarde begin van het jaar	334,4	1.859,1	1.653,9	3.847,4
Aankopen	34,9	92,3	589,7	716,9
Verkopen	-38,7	-488,8	-9,2	-536,7
Waardeveranderingen	60,5	523,8	12,8	597,1
Mutatie deposito's en liquiditeiten	-	-	-0,3	-0,3
Balanswaarde eind van het jaar	391,1	1.986,4	2.246,9	4.624,4
2020				
Balanswaarde begin van het jaar	356,7	1.725,5	1.694,9	3.777,1
Aankopen	19,8	129,1	719,2	868,1
Verkopen	-20,8	-89,6	-720,0	-830,4
Waardeveranderingen	-21,3	94,1	22,2	95,0
Mutatie deposito's en liquiditeiten	-	-	-62,4	-62,4
Balanswaarde eind van het jaar	334,4	1.859,1	1.653,9	3.847,4

De mutaties in de portefeuille valutaderivaten (valutatermijncontracten) zijn als volgt:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	152,1	-39,4
Verkopen en afwikkeling, per saldo	-145,7	66,7
Waardeveranderingen	-101,6	124,8
Balanswaarde eind van het jaar	-95,2	152,1
Derivaten activa	1,2	160,5
Derivaten passiva	-96,4	-8,4
Per saldo	-95,2	152,1

De mutaties in de portefeuille aandelenderivaten (aandelenfutures) zijn als volgt:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	-	-36,8
Verkopen en afwikkeling, per saldo	-	26,8
Waardeveranderingen	-	10,0
Balanswaarde eind van het jaar	-	-
Derivaten activa	-	-
Derivaten passiva	-	-
Per saldo	-	-

De mutaties in de portefeuille rentederivaten (interest rate swaps) zijn als volgt:

	2021	2020
Balanswaarde begin van het jaar	82,0	8,5
Verkopen en afwikkeling, per saldo	-	-36,9
Verandering lopende rente	-	-0,3
Waardeveranderingen	-71,5	110,7
Balanswaarde eind van het jaar	10,5	82,0
Derivaten activa	33,4	82,0
Derivaten passiva	-22,9	-
Per saldo	10,5	82,0

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Niet in de balans opgenomen activa

Vanaf 1 januari 2017 dienen BSG Pension Management B.V. en BSG Asset Management B.V. over hun dienstverlening aan het pensioenfonds omzetbelasting te berekenen. De voordruk omzetbelasting op deze kosten kan niet worden teruggevorderd of verrekend. Dit geldt vanaf 1 januari 2017 ook voor de op andere kosten drukkende omzetbelasting. Het bestuur van het pensioenfonds is van mening dat omzetbelasting geen kostenpost mag zijn. Het pensioenfonds voert een pensioenregeling uit van KLM N.V., een onderneming die in beginsel omzetbelasting op bedrijfskosten kan verrekenen. Pensioenuitvoeringskosten zijn de facto bedrijfskosten van de onderneming. Het Europese Hof van Justitie heeft in de zogenoemde PPG-zaak bevestigd dat op kosten van pensioenuitvoering voor ondernemingen zoals KLM N.V. geen omzetbelasting mag drukken. Het pensioenfonds tracht door middel van een bezwaarprocedure de als voordruk in rekening gebrachte omzetbelasting terug te vorderen. De Belastingdienst is echter van mening dat geen recht op verrekening of teruggaaf van omzetbelasting bestaat. Het pensioenfonds voert de procedure na zorgvuldige voorbereiding en na overleg met de Belastingdienst. De uit de procedure voortvloeiende, niet in de balans opgenomen, vordering omzetbelasting bedraagt EUR 3,0 miljoen (2020: EUR 2,2 miljoen).

Investerings- en stortingsverplichtingen

	2021	2020	Maximale looptijd
Vastgoed	187,3	46,0	2 jaar
Private equity	86,7	122,5	7 jaar
Totaal	274,0	168,5	

Voorwaardelijke verplichtingen

De actuariële waarde van de indexeringsachterstand bedraagt EUR 354,4 miljoen (2020: EUR 312,6 miljoen).

De door actieve deelnemers opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de loonindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Algemene loonronde	Toegekend	Verschil	Cumulatieve achterstand
1 januari 2022	0,00%	0,00%	0,00%	8,19%
1 januari 2021	0,00%	0,00%	0,00%	8,19%
1 januari 2020	3,02%	0,00%	3,02%	8,19%
1 januari 2019	1,50%	0,62%	0,88%	5,02%
1 januari 2018	1,00%	0,23%	0,77%	4,11%
1 januari 2012	3,03%	0,11%	2,92%	2,92%

De toeslag van 0,23% per 1 januari 2018 was niet verwerkt in de voorziening pensioenverplichtingen per 31 december 2017, omdat het bestuursbesluit ter zake na deze datum was genomen. De hiervoor vermelde toeslag 2012 van 0,11% was per 1 januari 2015 toegekend als inhaalindexering.

De door gewezen deelnemers en pensioengerechtigden opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de niet-afgeleide consumentenprijsindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Afgeleide prijsindex	Toegekend	Verschil	Cumulatieve achterstand
1 januari 2022	3,40%	0,31%	3,09%	15,76%
1 januari 2021	1,20%	0,00%	1,20%	12,30%
1 januari 2020	2,70%	0,00%	2,70%	10,97%
1 januari 2019	2,10%	0,87%	1,23%	8,05%
1 januari 2018	1,30%	0,30%	1,00%	6,75%
1 januari 2017	0,40%	0,00%	0,40%	5,70%
1 januari 2016	0,40%	0,00%	0,40%	5,28%
1 januari 2015	0,70%	0,68%	0,02%	4,86%
1 januari 2014	0,90%	0,43%	0,47%	4,84%
1 januari 2013	2,00%	0,00%	2,00%	4,35%
1 januari 2012	2,30%	0,00%	2,30%	2,30%

Jaarlijks neemt het bestuur een besluit over de hoogte van de indexatie en een eventuele inhaalindexatie van de pensioenrechten.

RISICOBEBEER

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden voornamelijk de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd.

Het vereist eigen vermogen wordt in beginsel berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Het standaardmodel is aangevuld met een intern model voor financiële instrumenten die niet goed passen in het standaardmodel.

Het tekort van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen bedraagt EUR 56,8 miljoen (2020: tekort EUR 812,2 miljoen):

	2021	2020
Vereiste buffers		
• Rentemismatchrisico	60,1	40,5
• Vastgoedrisico en aandelenrisico	628,3	733,4
• Valutarisico	143,7	99,1
• Commodityrisico	-	-
• Kredietrisico	197,7	189,8
• Verzekeringstechnisch risico	158,8	175,2
• Liquiditeitsrisico	-	-
• Concentratierisico	-	-
• Operationeel risico	-	-
• Actief risico	31,5	35,9
Totaal	1.220,2	1.273,9
Diversificatie van risico's	-415,0	-387,2
Totaal vereist eigen vermogen	805,1	886,7
Aanwezig eigen vermogen	748,3	74,5
Tekort	56,8	812,2

Het vereist eigen vermogen van EUR 805,2 miljoen (2020: EUR 886,7 miljoen) is gebaseerd op de strategische beleggingsportefeuille ultimo verslagjaar.

Het aanwezig eigen vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB is als volgt berekend:

	2021	2020
Totaal stichtingskapitaal en reserves	795,0	116,8
Af: toeslagreserve	-11,2	-10,0
Af: premiereserve	-35,5	-32,3
Aanwezig eigen vermogen FTK	748,3	74,5

Op grond van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen (FTK) mogen de toeslagreserve en de premiereserve niet tot de aanwezige solvabiliteit worden gerekend. De bestemmingsreserves blijven ook voor de berekening van de dekkingsgraad buiten beschouwing.

De aldus berekende nominale dekkingsgraad bedraagt 120,0% (2020: 101,9%). De nominale dekkingsgraad is de verhouding tussen de netto activa en de voorziening pensioenverplichtingen. De met het vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 121,5% (2020: 122,2%).

Het vereist eigen vermogen, berekend op basis van de feitelijke beleggingsportefeuille, bedraagt EUR 872,1 miljoen (2020: EUR 888,2 miljoen). De hiermee overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 121,5% (2020: 122,2%). Het vermogenstekort op basis van de feitelijke portefeuille bedraagt EUR 123,8 miljoen (2020: tekort EUR 813,7 miljoen).

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt EUR 154,3 miljoen (2020: EUR 164,6 miljoen). Dit komt overeen met een nominale dekkingsgraad van 104,1% (2020: 104,1%).

De beleidsdekkingsgraad bedraagt 112,6% (2020: 95,1%). De beleidsdekkingsgraad is de (voortschrijdend) gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden.

De beleidsdekkingsgraad is bepalend voor:

- de toetsing aan het (strategisch) vereist eigen vermogen;
- het toepassen van eventuele kortingen;
- het indexeringsbeleid.

Op basis van de toetsing van de beleidsdekkingsgraad aan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad wordt vastgesteld of het pensioenfonds in een tekortsituatie verkeert en een herstelplan moet indienen bij DNB. Het herstelplan is in juni 2015 ingediend en wordt jaarlijks geactualiseerd.

De beleidsdekkingsgraad is 8,9 procentpunten (2020: 27,1 procentpunten) lager dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad.

Het pensioenfonds heeft ingevolge artikel 138 Pensioenwet in 2020 het bestaande herstelplan geactualiseerd en het geactualiseerde herstelplan ingediend bij DNB. Het herstelplan is goedgekeurd door DNB. In het actuele herstelplan is uitgewerkt hoe het pensioenfonds binnen de wettelijke termijn van 10 jaar vanaf 1 januari 2020 weer beschikt over het strategisch vereist vermogen getoetst aan de beleidsdekkingsgraad. Volgens het herstelplan wordt binnen de termijn van 10 jaar de tekortsituatie opgelost. De belangrijkste bron voor herstel van de dekkingsgraad is het verwachte overrendement (verschil tussen het behaalde rendement op de beleggingen en de benodigde rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen). Gedurende de eerste jaren van de looptijd van het herstelplan kan het pensioenfonds naar verwachting niet volledig indexeren. Hierbij

volgt het pensioenfonds het reguliere sturingsbeleid overeenkomstig de wettelijke eisen (het zogenoemde toekomstbestendig indexeren).

De ontwikkeling van de dekkingsgraad in het verslagjaar ten opzichte van de prognose volgens het herstelplan is als volgt:

	2021		2020	
	Realisatie	Herstelplan	Realisatie	Herstelplan
Nominale dekkingsgraad begin van het jaar	101,9%	101,9%	104,5%	104,5%
Premies	-0,8%	-0,9%	-1,1%	-1,0%
Pensioenuitkeringen	0,1%	0,0%	0,3%	0,1%
Indexering pensioenrechten	-0,2%	0,0%	0,1%	0,0%
Wijziging rekenrente pensioenverplichtingen	9,1%	0,0%	-12,6%	0,0%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	10,8%	4,4%	10,1%	4,4%
Wijziging actuariële grondslagen	-1,3%	0,0%	2,1%	0,0%
Overige oorzaken	0,4%	0,0%	-1,5%	-0,1%
Nominale dekkingsgraad eind van het jaar	120,0%	105,4%	101,9%	107,9%

De gemiddelde rekenrente behorend bij de verwachte kasstromen van de pensioenuitkeringen is in 2021 gestegen van 0,2% tot 0,6%. In het herstelplan wordt uitgegaan van een onveranderde rentetermijnstructuur DNB. Het over 2021 behaalde rendement van 10,8% is beduidend hoger dan het in het herstelplan verwachte rendement van 4,4%. Door de daling van de gemiddelde rekenrente ligt het herstel achter op de verwachting.

In het eerste kwartaal van 2021 is een geactualiseerd herstelplan op basis van de vermogenspositie ultimo verslagjaar bij DNB ingediend. Hierin zijn geen nieuwe herstelmaatregelen opgenomen.

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De als basis voor de reële rentecurve gehanteerde nominale rentecurve is gelijk aan de rentetermijnstructuur DNB. De geschatte inflatiecomponent, de break-even inflatie, wordt bepaald door euro inflation linked staatsobligaties, die gekoppeld zijn aan de Europese Harmonized Inflation Consumer Price (excluding tobacco) inflatie-index, te vergelijken met nominale euro staatsobligaties van vergelijkbare looptijden.

De reële dekkingsgraad bedraagt 78,2% (2020: 76,0%) en is gebaseerd op een afgeleide reële rekenrente van negatief 1,4% (2020: negatief 1,1%).

De ontwikkeling van de reële dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2021	2020
Reële dekkingsgraad begin van het jaar	76,0%	78,0%
Premies	-0,8%	-1,0%
Pensioenuitkeringen	-0,1%	-0,1%
Indexering pensioenrechten	0,2%	0,8%
Wijziging rekenrente rentedeel	8,8%	-10,3%
Wijziging rekenrente inflatiedeel	-9,7%	0,5%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	8,1%	7,5%
Wijziging actuariële grondslagen	-1,7%	2,1%
Overige oorzaken	-2,6%	-1,5%
Reële dekkingsgraad eind van het jaar	78,2%	76,0%

De reële dekkingsgraad geeft een indicatie van het vermogen van het pensioenfonds om in de toekomst de pensioenuitkeringen te verhogen (indexeren) ter compensatie van de inflatie. De wettelijke reële dekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt 91,2% (2020: 78,0%). De wettelijke reële dekkingsgraad zoals bedoeld in artikel 133b Pensioenwet is gelijk aan de actuele beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die ingevolge artikel 137 lid 2b Pensioenwet is vereist voor voorwaardelijke toeslagverlening (indexering) ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer, bedoeld in artikel 23a lid 1a en lid 2 Besluit financieel toetsingskader (FTK) pensioenfondsen. De aldus gedefinieerde wettelijke reële dekkingsgraad komt 13,0 procentpunten (2020: 2,0 procentpunten) hoger uit dan de hiervoor vermelde zuivere reële dekkingsgraad.

Het solvabiliteitsrisico wordt hierna toegelicht aan de hand van de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's. Met uitzondering van het operationele risico, worden deze risico's aangemerkt als financiële risico's.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

Door afdekking van het rentemismatchrisico is de vermogenspositie van het pensioenfonds minder gevoelig voor de ontwikkeling van de marktrente. Het rentemismatchrisico wordt voor een deel beperkt door belegging in obligaties met een relatief lange rentevastperiode. Het rentemismatchrisico wordt verder afgedekt door middel van interest rate swaps.

Het volgende overzicht van de looptijden van de portefeuille vastrentende waarden (nagenoeg alleen obligaties), de technische voorziening en de portefeuille interest rate swaps geeft op hoofdlijnen inzicht in het rentemismatchrisico:

	Vast- rentende waarden	Technische voorziening	Positie vóór rente- derivaten	Interest rate swaps	Netto positie
2021					
Korter dan 1 jaar	461,7	72,5	534,2	–	534,2
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	271,7	329,7	601,4	–	601,4
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	329,5	489,3	818,8	0,3	819,1
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	650,4	1.106,0	1.756,4	–1,8	1.754,6
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	490,3	952,4	1.442,7	11,7	1.454,4
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	38,5	551,8	590,3	0,1	590,4
Langer dan 40 jaar	4,8	245,1	249,9	0,1	250,0
Totaal	2.246,9	3.746,8	5.993,7	10,4	6.004,1
2020					
Korter dan 1 jaar	442,6	65,8	508,4	–	508,4
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	207,8	305,7	513,5	–	513,5
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	224,3	479,1	703,4	1,3	704,7
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	390,8	1.166,8	1.557,6	10,9	1.568,5
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	368,2	1.071,9	1.440,1	64,8	1.504,9
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	16,7	628,7	645,4	2,5	647,9
Langer dan 40 jaar	3,5	274,7	278,2	2,5	280,7
Totaal	1.653,9	3.992,7	5.646,6	82,0	5.728,6

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden.

De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden, de portefeuille interest rate swaps, de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2021	2020
Vastrentende waarden (op basis van marktrente)	13,2	13,9
Interest rate swaps (op basis van marktrente)	22,6	23,9
Pensioenverplichtingen (op basis van rentetermijnstructuur DNB)	20,0	20,8
Mismatch bij renteschok van 0,01%	10,8	11,0
Mismatch bij renteschok van 1,0%	12,6	12,0

Bij de berekening van de modified duration van de vastrentende waarden worden high yield bonds en emerging market debt buiten beschouwing gelaten.

De effectiviteit van de afdekking door middel van omvang en samenstelling van de portefeuille obligaties en de interest rate swaps tezamen bedraagt ultimo 2021 ongeveer 46% (2020: ongeveer 40%). Deze effectiviteit is gebaseerd op de strategische afdekking. Op basis van de feitelijke afdekking bedraagt de effectiviteit ultimo 2020 ongeveer 46% (2020: ongeveer 40%). Hierbij moet worden opgemerkt dat de toepassing van de UFR-methode voor de discontering van de pensioenverplichtingen een positief effect heeft op dit percentage. Bij hantering van de marktrente voor zowel de obligaties, de interest rate swaps als de pensioenverplichtingen bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2021 ongeveer 40% (2020: ongeveer 32%).

Als de marktrente met 1,0 procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden ongeveer met de modified duration als percentage. Een stijging van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de gemiddelde rekenrente (rentetermijnstructuur DNB) ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 procentpunt (2020: 0,9 procentpunt). Daardoor daalt de waarde van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2020: 0,9 maal) de modified duration als percentage.

Een daling van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de gemiddelde rekenrente ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met eveneens ongeveer 0,9 procentpunt (2020: 0,9 procentpunt). Daardoor stijgt de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2020: 0,9 maal) de modified duration als percentage. Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert.

Het effect van een daling van de rekenrente volgens de rentetermijnstructuur van DNB met 1,0 procentpunt op de nominale dekkingsgraad is een verslechtering met ongeveer 13 procentpunten (2020: ongeveer 10 procentpunten). Het effect van een stijging van deze rekenrente met 1,0 procentpunt is een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2020: ongeveer 12 procentpunten).

Een daling van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een verslechtering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 15 procentpunten (2020: ongeveer 13 procentpunten). Een stijging van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2020: ongeveer 15 procentpunten).

Hiervoor is ervan uitgegaan dat de marktrente voor alle looptijden in gelijke mate stijgt of daalt. Er kan echter sprake zijn van verschillen in de rentebeweging voor verschillende looptijden. De lange rente kan bijvoorbeeld sterker stijgen of dalen dan de korte rente. Veranderingen in de rentecurve worden niet gemeten aan de hand van de modified duration, maar hebben wel invloed op de rentemismatch.

Vastgoedrisico en aandelenrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 9% (2020: ongeveer 8%) uit van de totale beleggingen.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerd vastgoed van 30% en niet-beursgenoteerd vastgoed gecorrigeerd voor leverage van 20%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale vastgoedbeleggingen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 2 procentpunten (2020: ongeveer 2 procentpunten).

Een hiermee overeenkomende waardeestijging van deze beleggingen daarentegen resulteert in een verbetering van de dekkingsgraad met ongeveer 2 procentpunten (2020: ongeveer 2 procentpunten).

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 44% (2020: ongeveer 46%) uit van de totale beleggingsportefeuille.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerde aandelen ontwikkelde markten van 30%, beursgenoteerde aandelen opkomende markten van 40% en niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) van eveneens 40%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale portefeuille aandelen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2020: ongeveer 15 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardeestijging van de aandelenportefeuille resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2020: ongeveer 15 procentpunten).

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

De valutaverdeling van de beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden (uitgedrukt in euro's) vóór en na afdekking van het valutarisico is als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal	Valuta- afdekking	Netto positie
2021						
Euro	151,4	176,8	1.683,3	2.011,5	1.574,5	3.586,0
Amerikaanse dollar	107,0	1.190,6	563,5	1.861,1	-1.394,1	467,0
Canadese dollar	-	52,4	0,1	52,5	-40,7	11,8
Australische dollar	26,1	37,5	-	63,6	-54,1	9,5
Japanse yen	22,6	125,7	-	148,3	-107,4	40,9
Britse pond	21,5	52,8	-	74,3	-53,5	20,8
Zwitserse frank	3,7	39,6	-	43,3	-	43,3
Zweedse kroon	12,2	16,4	-	28,6	-19,8	8,8
Overige valuta's	46,6	294,6	-	341,2	-	341,2
Totaal	391,1	1.986,4	2.246,9	4.624,4	-95,1	4.529,3
2020						
Euro	138,7	160,9	1.319,9	1.619,5	1.886,6	3.506,1
Amerikaanse dollar	87,6	1.079,6	342,0	1.509,2	-1.379,5	129,7
Canadese dollar	-	53,3	-2,7	50,6	-52,3	-1,7
Australische dollar	27,5	44,6	-0,4	71,7	-70,4	1,3
Japanse yen	17,7	129,3	-0,8	146,2	-142,4	3,8
Britse pond	17,5	55,0	-3,9	68,6	-68,5	0,1
Zwitserse frank	3,6	36,0	-0,2	39,4	-	39,4
Zweedse kroon	10,0	11,9	-	21,9	-21,4	0,5
Overige valuta's	31,8	288,5	-	320,3	-	320,3
Totaal	334,4	1.859,1	1.653,9	3.847,4	152,1	3.999,5

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van de na afdekking resterende positie in vreemde valuta's van ontwikkelde markten ten opzichte van de euro van 20%. De positie in vreemde valuta's van opkomende markten wordt geschokt met 35%. Hiermee overeenkomende dalingen van de valutakoersen ten opzichte van de euro resulteren in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2020: ongeveer 4 procentpunten). Hiermee overeenkomende stijgingen van de valutakoersen resulteren in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2020: ongeveer 4 procentpunten).

Commodityrisico

Commodityrisico is het risico dat de waarde van commoditybeleggingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktprijzen van desbetreffende (onderliggende) grondstoffen. Het fonds belegt niet in commodities of commodityderivaten, zodat geen sprake is van commodityrisico.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastrentende waarden. Ongeveer 34% (2020: ongeveer 33%) van de totale portefeuille heeft de hoogste rating AAA en ongeveer 32% (2020: ongeveer 34%) van de portefeuille heeft de AA-rating. In de toelichting op de derivatenposities is informatie over de daarvoor verkregen zekerheden vermeld.

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Door toepassing van de AG-prognosetafels 2020 met correcties voor ervaringssterfte wordt rekening gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting. Dit neemt niet weg dat een grote mate van onzekerheid bestaat met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de levensverwachting.

Een ander verzekeringstechnisch risico is het kortlevensrisico. Dit is het risico dat (gewezen) deelnemers en/of pensioengerechtigden eerder overlijden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Dit is met andere woorden het risico dat de hiervoor ontvangen risicopremie en de hiervoor opgenomen technische voorziening onvoldoende zijn om de toekomstige uitkeringen partnerpensioen en wezenpensioen te dekken. De hiervoor in de premie begrepen risicopremie en de hiervoor gevormde technische voorziening worden vastgesteld op basis van de actuele AG prognosetafels met correcties voor ervaringssterfte.

Tenslotte wordt het arbeidsongeschiktheidsrisico onderscheiden. Dit is het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt worden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid, met andere woorden dat de toekomstige premievrije pensioenopbouw en het toekomstige arbeidsongeschiktheidspensioen hoger zijn dan de hiervoor ontvangen risicopremie.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen (voornamelijk de pensioenuitkeringen) te kunnen voldoen. Dit risico is onder normale omstandigheden nagenoeg afwezig, omdat de pensioenuitkeringen voor een belangrijk deel kunnen worden voldaan uit de ontvangen premies en directe beleggingsopbrengsten en bovendien verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit liquide vermogenstitels. Dit neemt niet weg dat ingenomen derivatenposities kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting. Feitelijk is het liquiditeitsrisico geen onderdeel van het solvabiliteitsrisico, namelijk het

risico dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Wel is het zo dat een gedwongen verkoop op korte termijn van illiquide beleggingen veelal een ongunstige prijs tot gevolg heeft, waardoor op de verkoop verlies wordt geleden. Het totaal van de illiquide beleggingen maakt ongeveer 21% (2020: ongeveer 20%) uit van de totale portefeuille beleggingen. Het liquiditeitsrisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Concentratierisico

Concentratierisico kan optreden als een goede spreiding van beleggingen of pensioenverplichtingen ontbreekt. In het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is het concentratierisico gelijkgesteld aan nihil. Het pensioenfonds voldoet aan deze veronderstelling van een voldoende gediversifieerde beleggingsportefeuille en een voldoende evenwichtige demografische opbouw van de populatie. In de toelichting op de balanspost vastrentende waarden zijn de posten die meer dan 5% uitmaken van de totale obligatieportefeuille vermeld. Duitse, Nederlandse staatsobligaties en een drietal beleggingsfondsen dat belegt in woninghypotheken maken gezamenlijk ongeveer 35% (2020: ongeveer 56%) uit van de totale portefeuille. De actiefpost derivaten heeft voor 91% (2020: ongeveer 91%) betrekking op twee (2020: zes) tegenpartijen. De totale marktwaarde van deze contracten komt overeen met ongeveer 2% (2020: ongeveer 13%) van de marktwaarde van de portefeuille vastrentende waarden. Voor de derivatenposities zijn voldoende zekerheden verkregen. Het concentratierisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de activiteiten als gevolg van niet afdoende of falende processen, menselijk gedrag en systemen bij de uitvoeringsorganisaties of als gevolg van externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds besteedt de operationele activiteiten uit aan BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V., zodat het operationele risico voornamelijk bestaat uit het risico dat de met de BSG-organisatie gemaakte afspraken niet worden nagekomen. Over de beheersing van de processen wordt verantwoording afgelegd, waarbij jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapportage wordt overgelegd. Op grond van de Pensioenwet mag het operationeel risico in de solvabiliteitstoets van DNB op nihil worden gesteld, mits geen sprake is van een verhoogd risico. In 2021 (en 2020) is aan deze voorwaarde voldaan.

Integriteitsrisico

Bij het integriteitsrisico gaat het om het risico dat het pensioenfonds niet integer handelt. Dit risico kent een serie subrisico's die in het IRM-beleid is uitgewerkt. Een van deze subrisico's is het frauderisico. Het frauderisico is in 2021 niet specifiek beschouwd door middel van een risicoanalyse, maar wordt in het SIRA-raamwerk en -proces betrokken. De SIRA wordt tweejaarlijks uitgevoerd; de SIRA is in 2020 voor het laatst uitgevoerd en is voor de tweede helft van 2022 gepland. Als onderdeel van het frauderisico heeft het fonds een set aan beheersmaatregelen vastgesteld die wel ten minste jaarlijks wordt getoetst.

Actief risico

Actief risico is het risico dat het rendement van een beleggingsportefeuille afwijkt van de voor deze beleggingsportefeuille gehanteerde benchmark. Op basis van een ALM-studie wordt een strategische beleggingsmix bepaald. Ter beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten wordt voor de afzonderlijke beleggingscategorieën binnen de totale beleggingsportefeuille een benchmark bepaald, die worden geaggregeerd op portefeuilleniveau. Door middel van zowel actief beheer van de onderscheiden afzonderlijke beleggingsportefeuilles per assetcategorie (selectie van individuele vermogenstitels) als actief beheer van de totale portefeuille (afwijking van de strategische mix) wordt actief risico aangegaan. Een belangrijke maatstaf voor het actief risico is de tracking error. Door middel van de tracking error wordt de afwijking van het rendement van een beleggingsportefeuille ten opzichte van een benchmarkportefeuille gemeten. De benchmarkportefeuille dient dus als referentiekader voor de beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten. Een hogere

tracking error impliceert een hogere mate van actief risico. De tracking error van de totale portefeuille heeft zich gedurende 2021 rond 0,3% bewogen (2020: rond 0,3%), waarmee binnen de hiervoor gestelde limiet van 1,3% (2020: 1,3%) is gebleven. Het actief risico wordt op maandbasis gemonitord en bewaakt. In de solvabiliteitsstoets van DNB wordt alleen rekening gehouden met het actieve risico in de aandelenportefeuille. Het effect hiervan op het vereist eigen vermogen bedraagt slechts 0,1 procentpunt (2020: 0,1 procentpunt).

Naast de in de solvabiliteitsstoets van DNB onderkende risico's wordt nog het indexeringsrisico onderscheiden.

Indexeringsrisico

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur van het pensioenfonds stelt jaarlijks de indexering vast met inachtneming van de financiële positie van het pensioenfonds. Indexeringsrisico is het risico dat de indexeringsambitie niet wordt gerealiseerd als gevolg van tegenvallend rendement op de beleggingen, tegenvallende inflatie, daling van de marktrente en demografische ontwikkelingen.

Door middel van de reële dekkingsgraad kan inzicht worden gegeven in de mate waarin in de toekomst toeslagen kunnen worden toegekend. Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De aldus berekende reële dekkingsgraad bedraagt 78,2% (2020: 76,0%).

TOELICHTING OP DE REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

Baten en lasten pensioenactiviteiten

11 Premies

	2021	2020
Reguliere premie verslagjaar	76,9	88,2
Totaal werkgeversdeel	76,9	88,2
Reguliere premie	11,9	14,9
Totaal werknemersdeel	11,9	14,9
Totaal	88,8	103,1

De feitelijke premie bedraagt EUR 88,8 miljoen (2020: EUR 103,1 miljoen).

De kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 1 Pensioenwet bedraagt EUR 145,7 miljoen (2020: EUR 169,9 miljoen) en de gedempt kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 2 Pensioenwet bedraagt EUR 78,1 miljoen (2020: EUR 78,2 miljoen).

De kostendekkende premie en de gedempt kostendekkende premie zijn als volgt samengesteld:

	Kosten- dekkende premie	Gedempte premie
2021		
Pensioenopbouw	90,1	36,5
Extra pensioenopbouw	–	–
Individuele salarisontwikkeling	19,1	6,9
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	4,8	3,8
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten	5,9	4,5
Solvabiliteitsopslag	25,8	10,7
Voorwaardelijke toekomstige indexering	–	15,7
Totaal	145,7	78,1
2020		
Pensioenopbouw	96,1	34,0
Extra pensioenopbouw	0,3	0,1
Individuele salarisontwikkeling	29,6	9,6
Toegezegde indexering	–	–
Risicopremies overlijden en invaliditeit	5,6	4,2
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten	5,8	4,2
Solvabiliteitsopslag	32,5	11,9
Voorwaardelijke toekomstige indexering	–	14,2
Totaal	169,9	78,2

De kostendekkende premie wordt berekend op basis van de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo vorig verslagjaar. De afgeleide gemiddelde marktrente voor de kostendekkende premie bedraagt 0,3% (2020: 0,9%).

De gedempte kostendekkende premie wordt berekend op basis van het verwachte (reële) rendement op de strategische beleggingsportefeuille van 2,0% (2020: 3,3%).

De feitelijke premie is EUR 56,9 miljoen (2020: EUR 66,8 miljoen lager) lager dan de kostendekkende premie en EUR 10,7 miljoen (2020: EUR 24,9 miljoen hoger) hoger dan de gedempte kostendekkende premie.

12 Waardeoverdrachten

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2021	2020
Inkomende waardeoverdrachten	0,7	1,5
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,5	-1,1
Saldo	-0,8	0,4

13 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende nominale waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen. De pensioenopbouw wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar. Ook is hieronder opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van de individuele salarisontwikkeling.

	2021	2020
Reguliere pensioenopbouw	95,0	101,7
Extra pensioenopbouw	-	0,3
Totaal pensioenopbouw actieve deelnemers	95,0	102,0
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	19,1	29,6
Totaal pensioenopbouw en individuele salarisontwikkeling	114,1	131,6
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	2,4	2,4
Totaal	116,5	134,0

De extra pensioenopbouw van EUR 0,3 miljoen in 2020 heeft betrekking op de kosten voor de DBC die tot en met 2020 wordt toegekend aan deelnemers in pensioenreglement 2008B.

14 Indexering

Onder indexering is opgenomen de toegekende indexering onder zowel de middelloonregeling als de eindloonregeling. Het effect van de individuele salarisontwikkeling onder de eindloonregeling is opgenomen onder pensioenopbouw.

	2021	2020
Actieve deelnemers	0,5	-0,6
Actieve deelnemers voorgaand jaar	0,5	0,1
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	5,4	-
Totaal	6,4	-0,5

De pensioenrechten van de actieve deelnemers aan zowel de eindloonregeling (pensioenreglement 2008A) als de middelloonregeling (pensioenreglement 2008B) zijn per 1 januari 2021 niet verhoogd (1 januari 2020: niet verhoogd). De winst van EUR 0,6 miljoen wordt veroorzaakt doordat de vrijval uit de voorziening van arbeidsongeschikte deelnemers hoger was dan de toegekende indexatie van de pensioengrondslagen.

De ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten van de actieve en de gewezen deelnemers zijn per 1 januari 2022 niet verhoogd (1 januari 2021: niet verhoogd).

15 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur DNB per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

	2021	2020
Totaal	-21,7	-11,8

De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2021 gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,53% (2020: negatief 0,32%).

16 Wijziging rekenrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de rekenrente.

	2021	2020
Totaal	329,9	-481,8

De afgeleide rekenrente is in 2021 gestegen van 0,2% tot 0,6% en in 2020 gedaald van 0,7% tot 0,2%.

17 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariael berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

	2021	2020
Onttrekking pensioenuitkeringen	65,2	49,7
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	1,3	0,9
Totaal	66,5	50,6

18 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

	2021	2020
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-0,7	-1,6
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,4	0,9
Saldo	0,7	-0,7

19 Wijziging actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen zijn de uitgangspunten en veronderstellingen waarop de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd. Onder wijziging actuariële grondslagen is het effect van aanpassing van de bestandsgrondslagen, economische grondslagen en kostengrondslagen op de voorziening opgenomen.

	2021	2020
Rekenrente	-50,2	-
Levensverwachting	-	75,3
Verhoging excassokostenopslag	-	-10,3
Voorziening zieke en niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	-	2,5
Overige actuariële grondslagen	0,3	1,6
Totaal	-49,9	69,1

Op 12 juni 2019 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 30 in plaats van looptijd 20. Daarnaast is de berekening van de UFR zelf gebaseerd op de 30-jaars forward rate in plaats van de 20-jaars forward rate. Tot slot groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. DNB heeft besloten om de nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren. Op deze manier wordt de impact van de nieuwe UFR gespreid over een langere periode. Door middel van deze stapsgewijze invoering zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In de periode van 2021 tot 2024 is de rentetermijnstructuur gebaseerd op het gewogen gemiddelde van de rentetermijnstructuur op basis van de huidige en de nieuwe UFR-methode, waarbij de gewichten jaarlijks op 1 januari met gelijke stappen aangepast worden. In januari 2021 is begonnen met de stapsgewijze transitie van de oude methode naar de nieuwe methode. In 2021 bedraagt deze weging 75% voor de curve onder de oude methode en 25% voor de curve onder de nieuwe methode.

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2021	2020
Overgang op prognosetafels AG 2020	-	61,9
Wijziging correctiefactoren	-	13,4
Totaal	-	75,3

Ultimo 2020 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

20 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

	2021	2020
Actuariële resultaten, per saldo	-0,1	6,5
Totaal	-0,1	6,5

21 Pensioenuitkeringen

	2021	2020
Ouderdomspensioen	54,0	37,5
Partnerpensioen	1,6	1,5
Wezenpensioen	0,1	0,1
Arbeidsongeschiktheidspensioen	0,9	0,9
Totaal periodieke pensioenuitkeringen	56,6	40,0
Totaal afkopen pensioenen	4,1	2,0
Totaal	60,7	42,0

De afkopen hebben tot een bedrag van EUR 4,1 miljoen betrekking op de Netto Aanvullende Pensioenregeling (2020: EUR 2,0 miljoen).

22 Pensioenuitvoeringskosten

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de pensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen. De kosten van bestuur en financieel beheer worden toegerekend aan pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

	2021	2020
Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	5,3	4,4
Overige kosten	0,6	1,1
Totaal vóór toerekening aan vermogensbeheer	5,9	5,5
Toegerekend aan vermogensbeheer	-1,1	-1,2
Totaal	4,8	4,3

Een deel van de kosten van bestuur en financieel beheer kan direct worden toegerekend aan pensioenuitvoering of vermogensbeheer. De kosten die niet direct toerekenbaar zijn, worden in de verhouding 60:40 (2020: 60:40) verdeeld over pensioenuitvoering en vermogensbeheer. De verdeelsleutel is afgeleid van de gemiddelde bestuurlijke jaaragenda (bestuurs- en commissievergaderingen en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar en de daarin gerelateerde bestuursondersteuning.

Baten en lasten beleggingsactiviteiten

23 Beleggingsopbrengsten

De beleggingsopbrengsten kunnen als volgt worden weergegeven:

	Direct	Prijs- verandering	Valuta- verandering	Totaal
2021				
Vastgoed	0,1	52,4	8,0	60,5
Aandelen	-	421,8	101,7	523,5
Aandelenderivaten	-	-	-	-
Vastrentende waarden	-	-7,2	8,1	0,9
Rentederivaten	5,5	-71,5	-	-66,0
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	5,6	395,5	117,8	518,9
Valutaderivaten	-	-101,6	-	-101,6
Totaal vóór kosten	5,6	293,9	117,8	417,3
Kosten van vermogensbeheer				-7,0
				410,3
2020				
Vastgoed	0,2	-11,8	-9,5	-21,1
Aandelen	-	213,6	-119,5	94,1
Aandelenderivaten	-	10,0	-	10,0
Vastrentende waarden	-	74,5	-52,3	22,2
Rentederivaten	4,8	110,7	-	115,5
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	5,0	397,0	-181,3	220,7
Valutaderivaten	-		124,8	124,8
Totaal vóór kosten	5,0	397,0	-56,5	345,5
Kosten van vermogensbeheer				-7,5
				338,0

De directe beleggingsopbrengsten betreffen rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend.

De indirecte beleggingsopbrengsten betreffen waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen en zijn hiervoor verbijzonderd naar prijsveranderingen en valutaveranderingen.

De hiervoor weergegeven kosten van vermogensbeheer betreffen de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten. De kosten die ten laste van beleggingsfondsen komen, zijn hierin niet begrepen, maar zijn onderdeel van de waardeveranderingen. De ten laste van de beleggingsfondsen komende kosten kunnen worden onderscheiden in kosten van vermogensbeheer (vergoeding beheer beleggingen, bewaarloon en overige kosten) en transactiekosten. In de waardeveranderingen van derivaten (rentederivaten en valutaderivaten) zijn eveneens transactiekosten begrepen.

De kosten van vermogensbeheer die direct ten laste van het pensioenfonds komen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2021	2020
Beheer beleggingen	2,4	2,5
Advies	3,3	3,7
Overig	0,1	0,1
Totaal vóór toerekening kosten bestuur en financieel beheer	5,8	6,3
Toegerekende kosten bestuur en financieel beheer	1,1	1,2
Totaal	6,9	7,5

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten fondsen	Toe- en uittreed- vergoeding
2021			
Vastgoed	4,2	0,3	-
Aandelen	7,6	3,0	0,5
Vastrentende waarden	2,7	2,4	0,9
Totaal beleggingsfondsen	14,5	5,7	1,4
Rentederivaten	-	0,1	-
Valutaderivaten	-	0,1	-
Totaal	14,5	5,9	1,4
2020			
Vastgoed	2,6	0,8	0,1
Aandelen	7,1	2,3	0,3
Vastrentende waarden	3,5	5,7	0,7
Totaal beleggingsfondsen	13,2	8,8	1,1
Rentederivaten	-	0,1	-
Valutaderivaten	-	0,1	-
Totaal	13,2	9,0	1,1

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld. Dit geldt vooral voor de onderliggende transactiekosten van beleggingsfondsen. Indien de transactiekosten met betrekking tot beleggingsfondsen worden geïnterpreteerd als de aan deze beleggingsfondsen betaalde toe- en uittreedvergoedingen, kunnen deze zonder gebruikmaking van schattingen worden bepaald.

24 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten

	2021	2020
Resultaat deelnemingen	-1,0	0,3
Opslag termijnbetaling	-	0,7
Rente bank	0,5	-0,3
Totaal	-0,5	0,7

Actuariële analyse van het resultaat

Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

	2021	2020
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	761,4	-131,3
Resultaat op premies	-30,5	-33,7
Resultaat op waardeoverdrachten	-0,1	-0,3
Resultaat op pensioenuitkeringen	4,5	7,7
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	-0,7	-0,6
Wijziging actuariële grondslagen	-49,9	69,1
Actuariële resultaten	-0,1	6,5
Resultaat op indexering	-6,4	0,5
Totaal	678,2	-82,1

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

	2021	2020
Resultaat beleggingsactiviteiten exclusief vastrentende waarden en interest rate swaps	482,9	148,7
Resultaat vastrentende waarden exclusief valutaresultaat	-7,1	74,5
Resultaat interest rate swaps	-65,8	115,5
Totaal resultaat beleggingsactiviteiten	409,8	338,7
Benodigde rente voorziening pensioenverplichtingen	21,7	11,8
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	329,9	-481,8
Totaal	761,4	-131,3

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. Het rendement op de totale beleggingsportefeuille over 2021 bedraagt 10,2% tegen 9,2% over 2020. De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2021 gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,53% (2020: negatief 0,32%). Dit is de éénjaarsrente volgens de rentetermijnstructuur primo verslagjaar. De afgeleide rekenrente is in 2021 gestegen van 0,2% tot 0,6% en in 2020 gedaald van 0,7% tot 0,2%.

Resultaat op premies

	2021	2020
Premies	88,8	103,1
Beschikbaar voor administratiekosten	-3,5	-3,4
Beschikbaar voor excassokosten	-1,7	-1,8
Beschikbaar voor pensioenopbouw en individuele salarisontwikkeling	83,6	97,9
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-95,0	-102,0
Individuele salarisontwikkeling actieve deelnemers	-19,1	-29,6
	-30,5	-33,7

De premies worden aangewend voor onder meer de inkoop van pensioenrechten, kostendekking en versterking van het eigen vermogen. Er is geen specifiek voor de financiering van voorwaardelijke indexering bestemde premiecomponent overeengekomen. Een positief resultaat op premies wordt aangewend voor versterking van het eigen vermogen.

Resultaat op waardeoverdrachten

	2021	2020
Inkomende waardeoverdrachten	0,7	1,5
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-0,7	-1,6
Resultaat op inkomende waardeoverdrachten	-	-0,1
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,5	-1,1
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,4	0,9
Resultaat op uitgaande waardeoverdrachten	-0,1	-0,2
Totaal	-0,1	-0,3

Resultaat op pensioenuitkeringen

	2021	2020
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen	65,2	49,7
Werkelijke pensioenuitkeringen	-60,7	-42,0
Totaal	4,5	7,7

Het resultaat op pensioenuitkeringen wordt mede veroorzaakt door de afkopen pensioenen met betrekking tot de Netto Aanvullende Pensioenregeling.

Resultaat op pensioenuitvoeringskosten

	2021	2020
Kostenopslag in premies jaar (administratiekosten en excassokosten)	5,2	5,2
Toevoeging voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	-2,4	-2,4
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	1,3	0,9
Totaal beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	4,1	3,7
Werkelijke pensioenuitvoeringskosten	-4,8	-4,3
Totaal	-0,7	-0,6

Wijziging actuariële grondslagen

	2021	2020
Wijziging rekenrente	-50,2	-
Levensverwachting	-	75,3
Verhoging excassokostenopslag	-	-10,3
Voorziening zieke en niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	-	2,5
Overige actuariële grondslagen	0,3	1,6
Totaal	-49,9	69,1

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2021	2020
Overgang op prognosetafels AG 2020	-	61,9
Wijziging correctiefactoren	-	13,4
Totaal	-	75,3

Ultimo 2020 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

In 2020 is de hoogte van de kostenvoorziening aangepast van 1,9% naar 2,2% van de technische voorzieningen.

Vanaf 31 december 2019 wordt bij de vaststelling van de voorziening voor toekomstige pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers rekening gehouden met de verwachte toekomstige stijgingen van de pensioengrondslag. Dit vanwege het onvoorwaardelijke karakter van

de toezegging. Daarbij wordt uitgegaan van de minimale algemene looninflatie (zonder ingroeipad) die volgt uit artikel 23a, lid 1 onderdeel a, Besluit FTK.

Actuariële resultaten

	2021	2020
Kortlevenrisico	3,5	2,1
Langlevenrisico	-5,1	1,8
Sterfte, per saldo	-1,6	3,9
Arbeidsongeschiktheid	1,6	7,1
Flexibele keuzemogelijkheden	-0,1	-4,5
Totaal	-0,1	6,5

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid bestaat voornamelijk uit het voordelige verschil tussen de gevraagde risicopremie en de benodigde toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van arbeidsongeschiktheid.

Op flexibele keuzemogelijkheden is een verlies geboekt van EUR 0,1 miljoen (2020: verlies EUR 4,5 miljoen). De keuzemogelijkheden betreffen onder meer wijziging in de verhouding tussen ouderdomspensioen en partnerpensioen en pensioenvervroeging.

Resultaat op indexering

	2021	2020
Beschikbaar uit premies	-	-
Indexering	6,4	0,5
Totaal	6,4	0,5

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves van het pensioenfonds. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement (resultaat op beleggingen en verplichtingen).

Overige informatie

Verbonden partijen

De volgende rechtspersonen en natuurlijke personen worden aangemerkt als verbonden partijen:

- de aangesloten onderneming KLM N.V. (werkgever);
- de bestuursleden van het pensioenfonds (inclusief de onafhankelijk voorzitter van het fonds, die tevens niet-uitvoerend bestuurslid is) en hun nauwe verwanten;
- de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group bestaande uit Blue Sky Group Holding B.V.,
- BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V.;
- de directieleden van de vier Blue Sky Group-vennootschappen.

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst inzake de financiering en de uitvoering van de pensioenregeling gesloten. Een samenvatting van de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen in de paragraaf Financiering en premie van de algemene toelichting op [pagina 65](#) en [66](#).

Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan bestuursleden en heeft ook anderszins geen vorderingen op bestuursleden. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de paragraaf Bezoldiging bestuurders hierna.

De uitvoering van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM en Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM alle aandelen in Blue Sky Group Holding B.V. (elk eenderde deel). De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 73% (2020: ongeveer 83%) uit van de omzet (geconsolideerd) van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Er zijn geen transacties van betekenis met verbonden partijen die niet onder normale marktvoorwaarden zijn aangegaan.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De bezoldiging van de leden van het bestuur bedraagt in totaal EUR 468 duizend (2020: EUR 454 duizend).

Honorarium accountant

De aan het verslagjaar toegerekende accountantshonoraria zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen totaal EUR 77 duizend (2020: EUR 75 duizend).

	2021	2020
Controle jaarrekening en jaarstaten DNB	77	75
Overig advieswerk	–	–
Totaal	77	75

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Toezichthouder

Evenals voorgaande jaren is geen sprake van door DNB genomen corrigerende maatregelen ingevolge artikel 96 Pensioenwet.

Gebeurtenissen na balansdatum

Stapsgewijze invoering van de aangepaste UFR

De technische voorzieningen zijn vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur van DNB per 31 december 2021 en de factoren zoals genoemd in de grondslagen bij de jaarrekening. DNB heeft toegelicht dat de rentetermijnstructuur de komende jaren in vier stappen wordt gewijzigd. De aanpassing vloeit voort uit het advies van de Commissie Parameters. Samen met het effect van de verwachte daling van het tienjaars voortschrijdende gemiddelde van de rente zal dit leiden tot hogere technische voorzieningen en daardoor een lagere dekkingsgraad.

In de onderstaande tabel wordt de impact van de wijziging op de financiële positie van het pensioenfonds getoond als per 31 december 2021 reeds rekening was gehouden met de rentetermijnstructuur op basis van de methodiek vanaf 1 januari 2022 (de tweede stap). Tevens wordt de impact op de financiële positie getoond, indien de nieuwe methodiek op 31 december 2021 reeds in zijn geheel zou zijn geïntroduceerd.

Financiële positie 31 december 2020	Rentetermijnstructuur 31 december 2021		
	UFR einde 2021	UFR primo 2022	UFR primo 2024
Vermogen	4.495,1	4.495,1	4.495,1
Technische Voorzieningen	3.746,8	3.775,2	3.835,4
Eigen vermogen	748,3	719,9	659,7
Actuele dekkingsgraad	120,0%	119,1%	117,2%

Oekraïne-crisis

Het bestuur heeft met betrekking tot de Oekraïne-crisis in maart 2022 besloten om niet langer te investeren in Rusland en Belarus en op een verstandige en beheerste manier afscheid te nemen van de huidige posities in Rusland en Belarus.

De directe impact op de beleggingsportefeuille is relatief beperkt, aangezien op slechts een paar tiende procent van de totale beleggingsportefeuille in Rusland is belegd. De exposure in het belegd vermogen Rusland/Oekraïne bedroeg per 31 december 2021 EUR 23.382.565 (0,52%) en per 1 maart 2022 EUR 7.734.463 (0,18%).

Aanvullend blijft het pensioenfonds voldoen aan de sanctiewetgeving. Dit betekent onder andere dat de bestanden met deelnemers periodiek worden gescreend. Mochten er naar aanleiding van deze screening zaken naar voren komen, dan wordt daar conform wet- en regelgeving opvolging aan gegeven.

Amstelveen, 19 mei 2022

Het bestuur van de Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel,

Mark-Jan Boes
Peter Dorrestijn
Stefan Geerlings
Paul Jansen
Paul Loven

Marguerite Moquette
Kees Porskamp
Selma Smit-Bos
Theo Wentink
Jaap-Willem Verweij

OVERIGE GEGEVENS

Bestemming van het resultaat

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld. Het resultaat wordt jaarlijks geheel ten gunste dan wel ten laste van de reserves gebracht. Overeenkomstig de in de ABTN vastgelegde regeling wordt een deel van het resultaat toegevoegd of onttrokken aan bestemmingsreserves.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel te Amsterdam is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2021.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 30 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1,5 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn, als geheel gezien, toereikende technische voorzieningen vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch hoger dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Voor de volledigheid merk ik op dat, als op balansdatum in de rentetermijnstructuur rekening zou worden gehouden met de UFR-methodiek zoals deze door DNB in 2022 wordt toegepast, mijn oordeel over de vermogenspositie niet zou wijzigen.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Oekraïne crisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Amstelveen, 19 mei 2022

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2021

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel per 31 december 2021 en van het saldo van baten en lasten over 2021, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2021 van Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel ('de Stichting' of 'het fonds') te Amstelveen gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2021;
2. de rekening van baten en lasten over 2021;
3. het kasstroomoverzicht over 2021; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van continuïteit, fraude en niet naleven wet- en regelgeving en de kernpunten van onze controle moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Controleaanpak

Samenvatting

Materialiteit

- Materialiteit van EUR 30 miljoen
- 0,7% van het pensioenvermogen

Continuïteit, Fraude & Noclar

- Continuïteit: geen significante continuïteitsrisico's geïdentificeerd
- Fraude en niet naleven wet- en regelgeving (Noclar): risico op het doorbreken interne beheersing door het bestuur

Kernpunten

- Waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds
- Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Oordeel

Goedkeurend

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 30 miljoen (2020: EUR 25 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen (pensioenverplichting plus stichtingskapitaal en reserves exclusief bestemmingsreserves) per 31 december 2021 (0,7%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven EUR 1,5 miljoen rapporteren aan het bestuur, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen uitbesteed aan BSG Asset Management B.V en BSG Fund Management B.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan BSG Pension Management B.V.

De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door BSG Asset Management B.V en BSG Fund Management B.V. en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door BSG Pension Management B.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V., zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (Standaard 3402 type II-) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met vertegenwoordigers van het fonds en de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren wij, en bespreken wij met de andere onafhankelijke accountant, de in de Standaard 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2021 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses ten aanzien van premiebijdragen en pensioenuitkeringen uitgevoerd waarbij wij de uitkomsten hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en pensioenuitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen verkregen.

Controleaanpak continuïteit – geen significante continuïteitsrisico's geïdentificeerd

Zoals toegelicht op [pagina 90](#) van de jaarrekening, heeft het bestuur in juni 2015 een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank. In het herstelplan heeft het bestuur uitgewerkt hoe het de beleidsdekkingsgraad van de Stichting binnen de wettelijk gestelde termijnen weer op het vereiste niveau wil brengen. Indien de Stichting alle beschikbare sturingsmiddelen heeft ingezet en de beleidsdekkingsgraad van de Stichting desondanks naar verwachting niet binnen de gestelde termijn voldoet aan het vereiste niveau, zal de Stichting de pensioenaanspraken en pensioenrechten moeten korten. Hierdoor wordt de continuïteit van de Stichting te allen tijde gewaarborgd.

Onze procedures omvatten onder andere:

- overwegen of de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van de controle kennis hebben;
- overwegen of actuariële ontwikkelingen (inclusief de voorzienbare trend in overlevingskansen) en de ontwikkelingen op financiële markten (inclusief ontwikkeling in de rentetermijnstructuur) aanleiding geven tot significante continuïteitsrisico;
- analyse van de ontwikkeling van de financiële positie van de Stichting gedurende het boekjaar ten opzichte van wettelijke solvabiliteitseisen en ten opzichte van voorgaand boekjaar op indicatoren die kunnen duiden op significante continuïteitsrisico's en het evalueren van de toelichting in de jaarrekening hieromtrent;
- het kennismaken van het herstelplan dat is ingediend bij De Nederlandsche Bank en evalueren of het herstelplan alle relevante elementen bevat en consistent is met onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole;
- het kennismaken van de toelichting ten aanzien van de realisatie van het herstelplan zoals opgenomen op [pagina 90](#) van de jaarrekening en vaststellen dat de toelichting adequaat is.

De resultaten van onze procedures hebben geen aanleiding gegeven om additionele controlewerkzaamheden op de continuïteitsbeoordeling uit te voeren.

Controleaanpak ten aanzien van risico's op fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving

In [hoofdstuk 7](#) van het bestuursverslag beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving.

In het kader van onze controle hebben wij inzicht verkregen in de Stichting en de bedrijfsomgeving, hebben wij de opzet en de implementatie beoordeeld en, waar van toepassing, de effectieve werking getoetst van het risicomanagement van de Stichting met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving. Dit betreft tevens de interne beheersmaatregelen die aanwezig zijn bij de externe dienstverleners van de Stichting (zie [paragraaf 'Reikwijdte van de controle'](#)).

Onze werkzaamheden omvatten onder andere het evalueren van de gedragscode, de klokkenluidersregeling, het incidentenregister en de procedures van de Stichting om aanwijzingen van mogelijke fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving te onderzoeken. Bovendien hebben wij inlichtingen ter zake ingewonnen bij het bestuur. Wij hebben onder meer de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd:

- evaluatie van nevenfuncties van bestuursleden, met speciale aandacht voor procedures en governance met betrekking tot mogelijke belangenconflicten.
- evaluatie van correspondentie met regelgevende en toezichthoudende instanties (inclusief DNB en AFM).
- evalueren van onderzoeksrapporten inzake aanwijzingen over mogelijke fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

Daarnaast hebben wij werkzaamheden uitgevoerd om inzicht te verkrijgen in de wet- en regelgeving die op de Stichting van toepassing is en hebben de volgende rechtsgebieden geïdentificeerd die de meest waarschijnlijke oorzaak zouden kunnen zijn voor een materieel effect op de jaarrekening:

- Pensioenwet;
- Besluit Financieel toetsingskader pensioenfondsen (Bftp);
- Algemene verordening gegevensbescherming (AVG);
- Sanctiewetgeving.

Wij hebben de risicofactoren voor fraude en niet-naleven van wet- en regelgeving geëvalueerd om na te gaan of deze factoren duiden op een risico op een afwijking van materieel belang in de jaarrekening.

Wij beoordelen het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording als niet relevant gezien de aard van de opbrengsten en aangezien de mogelijkheden tot het materieel beïnvloeden van de opbrengstverantwoording beperkt zijn.

In overeenstemming met het bovenstaande en met de controlestandaarden hebben wij het volgende risico geïdentificeerd ten aanzien van fraude dat relevant is voor onze controle, inclusief de relevante veronderstelde risico's vastgelegd in de controlestandaarden, en hebben hierop als volgt ingespeeld:

*Doorbreken van interne beheersing door het bestuur (een verondersteld risico)***Risico:**

- Het bestuur is in een unieke positie om fraude te plegen door de mogelijkheid het proces van financiële verslaggeving en resultaten te manipuleren door middel van het doorbreken van de interne beheersing die anderszins effectief lijken te werken, zoals schattingen gerelateerd aan de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen.

Controleaanpak:

- We hebben de opzet en de implementatie geëvalueerd en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te mitigeren, inclusief de interne beheersingsmaatregelen die aanwezig zijn bij de dienstverleners waaraan de Stichting bedrijfsprocessen heeft uitbesteed.
- Wij hebben een analyse uitgevoerd om te identificeren of er sprake is van (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico. De uitkomst van deze evaluatie is dat wij geen (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico hebben geïdentificeerd.
- Wij hebben significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen geëvalueerd. Voor een omschrijving van onze werkzaamheden hieromtrent, verwijzen wij naar de kernpunten met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van beleggingen.
- We hebben elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen, zoals het screenen van boekingen van een specifieke gebruikersgroep om eventuele bijzonderheden te identificeren en daar specifiek opvolging aan te geven.

Onze procedures om in te spelen op geïdentificeerde risico's op fraude hebben niet geleid tot een kernpunt van de controle.

Wij hebben onze risico-inschatting en controleaanpak en resultaten gecommuniceerd aan het bestuur.

Onze controlewerkzaamheden leidden niet tot aanwijzingen en/of andere redelijke vermoedens van fraude en niet-nakomen van wet- en regelgeving die van materieel belang zijn voor onze controle.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkste waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij aan het bestuur gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken. In onze controle en bij de bepaling en evaluatie van onze kernpunten hebben wij rekening gehouden met de potentiële effecten van COVID-19 op de Stichting en de jaarrekening. Dit heeft niet geleid tot een aanpassing of uitbreiding van onze kernpunten.

Waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds

Omschrijving

De beleggingen voor risico pensioenfonds (hierna: 'de beleggingen') vormen een significante post op de balans van de Stichting. De beleggingen van de Stichting bedragen circa 99,8% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). Uit de [paragraaf 'Overige informatie beleggingen'](#) bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 3,7 miljard (81%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op marktnoteringen, dat voor negatief EUR 0,1 miljard (-/- 2%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op afgeleide marktnoteringen, en dat voor EUR 0,9 miljard (21%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en technieken. Het bepalen van de marktwaarde voor deze laatste beleggingscategorie is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het stichtingskapitaal en reserves en de (beleids) dekkingsgraad vormde de waardering van de beleggingen een kernpunt van onze controle.

In de [paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva'](#) geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In de [paragraaf 'Overige informatie beleggingen'](#) zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor de waardering van deze beleggingscategorie uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Wij maken gebruik van de beheersmaatregelen die zijn ingericht bij de vermogensbeheerder en die onderdeel zijn van de Standaard 3402 type II-rapportage (waarbij een goedkeurend assurancerapport van de accountant is afgegeven). Deze relevante beheersmaatregelen zijn gericht op de aanstelling van fondsmanagers enerzijds en de betrouwbare aanlevering en toereikende evaluatie van periodieke performancecijfers anderzijds. Daarnaast hebben wij de aansluiting vastgesteld tussen de financiële administratie en actuele financiële rapportages van fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum. Vervolgens hebben wij de waardering van beleggingen gebaseerd op afgeleide marktnoteringen, netto contante waardeberekeningen en andere geschikte waarderingsmodellen onderzocht.

De waardering van participaties in Blue Sky beleggingspools, waarvan de onderliggende beleggingen deels een directe marktnotering hebben en deels worden gewaardeerd op basis van taxaties, hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de Blue Sky beleggingspools. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van de beleggingspools, alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij ook de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken.

Ten aanzien van participaties in Blue Sky beleggingspools waarvoor geen, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen, beschikbaar zijn, hebben wij de door de pool gehouden beleggingen van de Blue Sky beleggingspools getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de onderliggende beleggingen in de beleggingspools. Dit betreffen beleggingen waarvan de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en -technieken.

Tot aan de datum van onze controleverklaring hebben wij voor EUR 161,5 miljoen (3,4%) van de niet-beursgenoteerde beleggingscategorieën de waardering niet kunnen toetsen aan door een accountant gecontroleerde jaarrekeningen voorzien van een goedkeurende controleverklaring. Wanneer niet tijdig een jaarrekening met een goedkeurende controleverklaring beschikbaar is, hebben wij de betrouwbaarheid van de waarderingen zoals door de fondsmanagers afgegeven vastgesteld door de inschattingen van deze fondsmanagers uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de, later in het jaar beschikbaar gekomen, gecontroleerde jaarrekeningen. In aanvulling hierop hebben we diverse gesprekken gevoerd met betrokken frontofficemedewerkers van de vermogensbeheerder, waarbij wij gebeurtenissen na balansdatum, mogelijke risico's en andere relevante aspecten die van invloed zijn op de waardering van deze fondsen hebben besproken en getoetst aan brondocumentatie.

De waardering van derivaten gebaseerd op afgeleide marktnoteringen hebben wij onderzocht met gebruikmaking van een eigen waarderingsspecialist. Wij hebben ook de monitoring van de uitvoeringsorganisatie op recente financiële informatie verkregen na balansdatum over de waarde van beleggingen op balansdatum betrokken. Onze waarderingsspecialist heeft de gehanteerde waarderingen vergeleken met zelfstandig bepaalde waarderingen op basis van zelfstandig verkregen in de markt waarneembare prijzen.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen.

Wij vinden dat de waardering van de beleggingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de beleggingen is toereikend.

Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Omschrijving

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (hierna: 'de voorziening pensioenverplichtingen') is een significante post op de balans van de Stichting die wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). De waardering van de voorziening pensioenverplichtingen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt met gebruikmaking van de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming door het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariële deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad vormt de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen een kernpunt van onze controle.

Het bestuur heeft in de [paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva'](#) de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Uit deze toelichting blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden. In de [paragraaf 'Risicobeheer'](#) is de gevoeligheid van de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor schattingen uiteengezet.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaris over de te volgen aanpak, de attentiepunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerend actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaris. Tevens hebben wij de waarderingsgrondslagen en de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen in de jaarrekening geëvalueerd.

Onze observatie

Wij vinden dat de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen is toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie. Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben een mindere diepgang dan onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude. Daarbij is het bestuur verantwoordelijk voor het voorkomen en ontdekken van fraude en de niet naleving van wet- en regelgeving en het nemen van maatregelen om de gevolgen, voor zover mogelijk, ongedaan te maken en herhaling te voorkomen.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van de genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen, of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze doelstelling is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar

bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een entiteit haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Utrecht, 19 mei 2022

KPMG Accountants N.V.

A.J.H. Reijns RA

bijlagen

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

2021

PERSONALIA

(stand per 19 mei 2022)

Bestuur

Onafhankelijk voorzitter,
tevens niet-uitvoerend bestuurslid
P.A.M. (Paul) Loven **(1956)**

Niet-uitvoerend bestuursleden,
namens de werknemers
S. (Stefan) Geerlings **(1972)**,
M.C.G. (Marguerite) Moquette **(1966)**,
K. (Kees) Porskamp **(1975)**

Niet-uitvoerend bestuursleden,
namens KLM
mr. P.J.M. (Paul) Jansen **(1967)**,
J. (Jaap-Willem) Verweij **(1972)**
Niet-uitvoerend bestuursleden,
namens de pensioengerechtigden
drs. T.J.G.J. (Theo) Wentink **(1951)**

Uitvoerend bestuursleden
dr. M.J. (Mark-Jan) Boes **(1978)**,
drs. P.G.J. (Peter) Dorrestijn CPE **(1962)**,
mr. drs. S.B.P. (Selma) Smit-Bos CPE **(1970)**

Auditcommissie

mr. K. (Karin) Bitter,
drs. E.E. (Ernst) Hagen,
drs. C.H.J. (Coen) Verdegaa

Sleutelfunctiehouder actuarieel

drs. H. (Hamadi) Zaghdoudi AAG (Willis
Towers Watson Netherlands B.V.)

Sleutelfunctiehouder risicobeheer

drs. P.G.J. (Peter) Dorrestijn CPE

Sleutelfunctiehouder interne audit

drs. A. (Anne) Laning RA RC

Bestuurssecretariaat

drs. N.J.H. (Nicole) Merk-Loeff
(senior bestuurssecretaris, Blue Sky Group)

Compliance officer

Holland Van Gijzen Law LLP

Privacy officer

mr. G. (Grace) Somaroo (Blue Sky Group)

Verantwoordingsorgaan

Benoemd door de werknemers
A.M. (Toine) Delnoij **(voorzitter, 1963)**,
R.G. (Roberto) Tunzi **(1964)**,
J. (Jessica) Vis **(1975)**⁹

Benoemd door KLM
P.J. (Pieter) Wensveen RC **(1967)**,
drs. G. (Gijsbert) Woelders **(1967)**

Benoemd door de pensioengerechtigden
R.C. (Rob) Koster **(1962)**¹⁰

⁹ J. (Jessica) Vis heeft per 1 februari 2022 S.P.M. (Peter) Steinbach (1970) opgevolgd, die deze functie als gevolg van het aanvaarden van een nieuwe nevenfunctie heeft neergelegd.

¹⁰ R.C. (Rob) Koster is vanaf 1 januari 2022 lid van het verantwoordingsorgaan. Hij volgde A.N.C. (Adri) Volkerts (1953) op.

FUNCTIES EN NEVENFUNCTIES BESTUUR

(stand per 19 mei 2022)

Bestuur

dr. M.J. (Mark-Jan) Boes

Functie in het bestuur:	Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie:	n.v.t.
Functie:	Assistant Professor in Finance, VU Amsterdam, School of Business and Economics
Relevante nevenfuncties:	Lid raad van toezicht Stichting Pensioenfonds Royal Haskoning, Lid Editorial Board Netspar, Gastdocent Vrije Universiteit Amsterdam - Risk Management for Financial Institutions, docent Erasmus Universiteit Rotterdam - opleiding Certified Pension Vermogensbeheer

drs. P.G.J. (Peter) Dorrestijn CPE

Functie in het bestuur:	Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie:	n.v.t.
Functie:	Pensioenfondsbestuurder
Relevante nevenfuncties:	Bestuurslid Pensioenfonds PostNL, bestuursvoorzitter Pensioenfonds AC Nielsen (gesloten fonds)

S. (Stefan) Geerlings

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019, bestuurslid sinds 2010)
Voordragende organisatie:	FNV
Functie:	Purser, KLM
Relevante nevenfuncties:	n.v.t.

mr. P.J.M. (Paul) Jansen

Functie in het bestuur:	Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019, bestuurslid sinds 2011)
Voordragende organisatie:	KLM
Functie:	Directeur Industrial Relations en Compensations & Benefits, KLM
Relevante nevenfuncties:	Bestuurslid Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, bestuurslid Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, lid raad van toezicht van Stichting Loss of License Fonds

P.A.M. (Paul) Loven

Functie in het bestuur:	Onafhankelijk voorzitter, tevens niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019, onafhankelijk voorzitter sinds 2018)
Functie:	Directeur/eigenaar Paul Loven Coaching en Bestuursadvies B.V.
Relevante nevenfuncties:	Onafhankelijk voorzitter Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, onafhankelijk voorzitter Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, onafhankelijk voorzitter Stichting Pensioenfonds ABN AMRO

M.C.G. (Marguerite) Moquette

Functie in het bestuur: Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie: VNC
Functie: Purser, Operations Manager Flight, KLM
Relevante nevenfuncties: Secretaris Stichting Opel Super Six

K. (Kees) Porskamp

Functie in het bestuur: Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019; van 2010 tot oktober 2019 plaatsvervangend bestuurder)
Voordragende organisatie: VNC
Functie: Purser, KLM
Relevante nevenfuncties: Gemeenteraadslid/fractie voorzitter gemeente Oost Gelre, voorzitter Stichting Beheer fractiegelden VVD Oost Gelre, lid Stichting De Firmanten, lid Achterhoek Raad, lid KLM-ledenraad VNC, Public Affairs VNC.

mr. drs. S.B.P. (Selma) Smit-Bos CPE

Functie in het bestuur: Uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie: n.v.t.
Functie: Partner GPSS B.V.
Relevante nevenfuncties: Onafhankelijk voorzitter Bpf voor de Banden en Wielenbranche, voorzitter raad van toezicht Bpf Schilders, lid raad van advies CPE-opleiding Erasmus Universiteit, lid Raad van Advies Lifetri, lid Cliëntenraad Tergooi Ziekenhuis

J. (Jaap-Willem) Verweij

Functie in het bestuur: Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019; bestuurslid sinds mei 2019)
Voordragende organisatie: KLM
Functie: Director Group Aircraft Finance, KLM
Relevante nevenfuncties: CFO Amsterdam Schiphol Pijpleiding, joint venture Shell en KLM

drs. T.J.G.J. (Theo) Wentink

Functie in het bestuur: Niet-uitvoerend bestuurder (sinds oktober 2019)
Voordragende organisatie: VOC-KLM
Functie: Uitvoerend verzekeringsarts, UWV
Relevante nevenfuncties: n.v.t.

DEELNEMERSBESTAND

Personen met aanspraak op nog niet ingegaan pensioen

	Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantallen per einde vorig verslagjaar	8.696	3.362
Bij wegens		
• (Her)indiensttreding	1	
• Uitdiensttreding		242
• Toekenning pensioen		
• Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen	2	
• Revalidatie	14	2
• Overige oorzaken		
Af wegens		
• Invaliditeit	35	3
• Overlijden	2	3
• Toekenning ouderdomspensioen	61	90
• Uitdiensttreding	242	
• Emigratie/afkoop/overdracht		74
• Afloop arbeidsongeschiktheidspensioen		
• Afloop wezenpensioen		
• Revalidatie		
• Herindiensttreding		1
• Overige oorzaken		
Aantallen per einde verslagjaar	8.373	3.435

Pensioengerechtigden

	Ouderdoms- pensioen	Partner- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeids- ongeschikt- heids- pensioen	Totaal pensioen- gerechtig- den
Aantallen per einde vorig verslagjaar	2.090	89	44	219	2.442
Bij wegens					
• (Her)indiensttreding					
• Uitdiensttreding					
• Toekenning pensioen	164	7	1	38	210
• Afloop arbeidsongeschiktheids- pensioen					
• Revalidatie					
• Overige oorzaken			1		1
Af wegens					
• Invaliditeit					
• Overlijden	11	1			12
• Toekenning ouderdoms- pensioen				13	13
• Uitdiensttreding					
• Emigratie/afkoop/overdracht					
• Afloop arbeidsongeschiktheids- pensioen				2	2
• Afloop wezenpensioen			9		9
• Revalidatie				16	16
• Herindiensttreding					
• Overige oorzaken					
Aantallen per einde verslagjaar	2.243	95	37	226	2.601

ONTWIKKELINGEN 2012-2021

	2021	2020	2019	2018	2017
Aantal deelnemers	8.373	8.696	9.961	9.838	9.779
• Mannen	1.402	1.466	1.669	1.660	1.677
• Vrouwen	6.971	7.230	8.292	8.178	8.102
Aantal gewezen deelnemers	3.435	3.362	2.633	2.577	2.552
• Mannen	384	371	267	263	256
• Vrouwen	3.051	2.991	2.366	2.314	2.296
Aantal pensioengerechtigden	2.601	2.442	1.960	1.701	1.500
Ouderdomspensioen	2.243	2.090	1.604	1.365	1.172
• Mannen	342	309	220	177	145
• Vrouwen	1.901	1.781	1.384	1.188	1.027
Partnerpensioen	95	89	85	77	67
Wezenpensioen	37	44	52	49	45
Arbeidsongeschiktheidspensioen	226	219	219	210	216
• Mannen	26	20	18	18	18
• Vrouwen	200	199	201	192	198
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Feitelijke premie	89	103	102	100	162
Kostendekkende premie	146	170	143	139	155
Gedempt kostendekkende premie	78	78	78	77	81
Pensioenuitkeringen					
Periodieke pensioenuitkeringen	57	40	32	26	22
Afkopen pensioenen	4	2	1	2	2
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	374	373	380	372	419
Voorziening pensioenverplichtingen	3.747	3.993	3.515	2.932	2.731

	2021	2020	2019	2018	2017
Beleggingen					
Vastgoed	391	334	357	327	302
Aandelen	1.986	1.859	1.725	1.402	1.426
Vastrentende waarden	2.247	1.654	1.695	1.520	1.352
Overig	-84	235	-68	-67	123
Totaal	4.540	4.082	3.709	3.182	3.203
Rendement					
Vastgoed	15,7%	-4,0%	11,9%	3,6%	8,7%
Aandelen	25,1%	10,1%	21,8%	-8,4%	16,2%
Vastrentende waarden	-1,5%	4,8%	7,2%	-1,7%	2,5%
Totaalrendement	10,2%	9,2%	14,6%	-3,3%	8,6%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	120,0%	101,9%	104,5%	107,5%	117,0%
Beleidsdekkingsgraad	112,6%	95,1%	104,9%	115,0%	114,0%
Vereiste dekkingsgraad op basis van strategische beleggingsmix	121,5%	122,2%	124,3%	126,0%	127,4%
Reële dekkingsgraad	78,2%	76,0%	78,0%	77,7%	79,6%
Wettelijke reële dekkingsgraad	91,2%	78,0%	84,3%	93,3%	91,9%

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantal deelnemers	9.132	9.247	9.183	9.213	9.132
• Mannen	1.590	1.614	1.590	1.604	1.591
• Vrouwen	7.542	7.633	7.593	7.609	7.541
Aantal gewezen deelnemers	2.702	2.416	2.406	2.675	2.687
• Mannen	276	240	228	248	248
• Vrouwen	2.426	2.176	2.178	2.427	2.439
Aantal pensioengerechtigden	1.347	1.209	1.100	1.021	920
Ouderdomspensioen	1.036	898	789	721	639
• Mannen	121	96	91	80	63
• Vrouwen	915	802	698	641	576
Partnerpensioen	60	55	49	44	38
Wezenpensioen	46	48	49	43	36
Arbeidsongeschiktheidspensioen	205	208	213	213	207
• Mannen	18	17	18	18	16
• Vrouwen	187	191	195	195	191
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Feitelijke premie	62	62	73	90	79
Kostendekkende premie	87	81	75	85	89
Gedempt kostendekkende premie	49	60	72	77	75
Pensioenuitkeringen					
Periodieke pensioenuitkeringen	18	16	14	13	12
Afkopen pensioenen	11	13	1	0	0
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	303	270	267	311	285
Voorziening pensioenverplichtingen	2.689	2.399	2.207	1.708	1.722

	2016	2015	2014	2013	2012
Beleggingen					
Vastgoed	279	269	258	149	148
Aandelen	1.341	1.053	1.081	941	836
Vastrentende waarden	1.250	1.230	1.075	872	787
Overig	0	21	93	116	217
Totaal	2.870	2.573	2.507	2.078	1.988
Rendement					
Vastgoed	6,0%	9,5%	15,9%	6,9%	14,8%
Aandelen	8,7%	2,9%	10,7%	18,1%	16,3%
Vastrentende waarden	7,6%	-0,9%	10,7%	-7,9%	14,2%
Totaalrendement	10,2%	0,7%	17,3%	1,5%	15,8%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	106,1%	106,7%	114,1%	122,8%	116,0%
Beleidsdekkingsgraad	100,0%	108,5%			
Vereiste dekkingsgraad op basis van strategische beleggingsmix	127,3%	127,8%	121,3%	121,3%	118,7%
Reële dekkingsgraad	71,6%	75,6%	80,1%	76,5%	67,0%
Wettelijke reële dekkingsgraad	81,3%	87,3%			

Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel
Prof. E.M. Meijerslaan 1 Amstelveen
Postbus 123 | 1180 AC Amstelveen
(020) 426 62 30
pensioenservice@klmcabinefonds.nl
www.klmcabinefonds.nl | facebook.com/klmcabinefonds

Pensioenfonds KLM Cabinepersoneel

2021

De uitvoering van de KLM-pensioenregelingen
is ondergebracht bij Blue Sky Group

Colofon jaarverslag 2021
Uitgave Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel
Coördinatie & tekst Blue Sky Group B.V., Amstelveen
Ontwerp Frissewind, Amsterdam
Realisatie Domani B.V., Den Haag